

COL·LECCIÓ D'OBRES SELECTES

CERVANTES

L'ENGINYÓS CAVALLER

DON QUIXOT

DE LA

MANCHA

Traducció de
ANTONI BULBENA I TOSELL

i amb un pròleg de
JOAN GIVANEL I MAS

Volum III

ANTONI LÓPEZ, Llibreter
Rambla del Mig, 20. - "Llibreria Espanyola"
BARCELONA

**L'ENGINYÓS CAVALLER|
DON QUIXOT DE LA MANCHA**

Ayuntamiento de Madrid

LIBRARY OF THE
AYUNTAMIENTO DE MADRID

AYUNTAMIENTO DE MADRID

0100767821

Ayuntamiento de Madrid

COL·LECCIÓ D'OBRES SELECTES

CERVANTES

L'ENGINYÓS CAVALLER
DON QUIXOT
DE LA
MANCHA

Traducció de
ANTONI BULBENA I TOSELL

i amb un pròleg de
JOAN GIVANEL I MAS

Volum III

ANTONI LÓPEZ, Llibreter
Rambla del Mig, 20. - "Llibreria Espanyola"
BARCELONA

Ayuntamiento de Madrid

D'AQUESTA EDICIÓ DEL QUIXOT,
A MÉS DE L'EDICIÓ CORRENT, SE
N'HAN FET 10 EXEMPLARS EN
PAPER DE FIL [MARCA] GUARRO,
NUMERATS DE L'1 AL 10.

B. 69/134581
F. 70/744991
70/744992
71/73188
55/795467

R-23-023

A. LÓPEZ, impressor; Om, 8. - Barcelona

CAPITOL XXXI

Del saborós colloqui que la duquessa i ses donzelles passaren amb Sanxo Pança.

Reconta, doncs, la història que Sanxo no dormí aquella migdiada, sinó que, complint sa paraula, anà a trobar la duquessa, qui féu-lo seure prop d'ella, per molt que el modest escuder, de prompte, refusés tal honor. A la fi, tenint d'obeir, arronçà les espatlles, segué en una cadira baixa, i fent-li rotllo totes les donzelles i matrones del seguici de la duquessa, començà aquesta a obrir la conversa: —Ara que estem en llibertat, digué ella a Sanxo, voldria que el senyor governador aclarís alguns de mos dubtes provinents de la història que del gran don Quixot es troba ja estampada. L'un d'aquests dubtes és que, no havent vós mai vist la senyora Dulcinea del Tobós, així com tampoc li portàreu la lletra del senyor don Quixot, haveu-vos atrevit a fingir la resposta, i allò que la trobàreu garbellant blat, essent tot mentida, i tornant tot en greu disfama de la bona opinió que tal senyora mereix. Aquestes són coses que poc s'avenen amb la condició i fidelitat dels bons escuders.”

Aleshores Sanxo Pança, sens respondre ni un mot a quant li era demanat, s'alçà, posant-se un dit davant la boca, amb el

cos encorbat, caminant de puntetes, regira la sala, darrera els mobles, s'assegura que la porta sigui tancada, se'n torna al seu lloc, i amb aire misteriós digué: —Volia assegurar-me que ningú d'amagat no ens escoltés, ans de revelar alguns secrets importants. Doncs, comsevulla que no tingui res a ocultar a Vostra Excel·lència, jo començo per dir-li que temps ha que tinc el meu senyor don Quixot per un boig rematat. Això no priva que algunes vegades digui certes coses ben discretes i ben ordenades qui fan admirar tothom qui les sent; però, amb tot i això, jo só aparellat de creure sens cap escrúpol que és un tarambana: i comsevulla que així ho tinc ficat al magí, m'atrevesc a donar-li a entendre coses qui no tenen cap ni peus, com allò de la resposta de la lletra, i allò altre, que farà sis o vuit dies, de l'encantament de ma senyora Dulcinea, que a ulls clucs li ho he fet creure." La duquessa volgué saber la història de l'encantament; nostre escuder la recontà tota per peces menudes, de ço que reberen no poc plaer les oients.

—No està gens malament, replicà la duquessa; mes, d'aquesta revelació que haveu feta neix-me un dubte en el cor, un cert murmuri em xiula les orelles, i diume: Puix don Quixot és un boig rematat i posat que son escuder Sanxo Pança bé ho coneix, i que, malgrat d'aqueix coneixement, no deixa de seguir-lo i d'abonar ses follies, d'aquí se'n segueix que el meu amic Sanxo deu ésser mes ximple i taboíl que son senyor. I posades en aquest punt les coses, jo em dic a mi mateixa: Gran disbarat faries tu, senyora duquessa, si a aquest tal Sanxo Pança confiaves el govern d'una insula; car mal sabrà de governar els altres qui no sap governar-se

ell mateix. —Sap la vostra senyoria, digué Sanxo, que aquest parlar i aquest escriupol de vostra mercè són molt posats a la raó? Jo só el primer a reconèixer que, si tingués gota de seny, dies ha que hauria abandonat el meu senyor; emperò, senyora duquessa, així ho volgué mon malastre i la meva malaventura, no puc fer altrament que seguir-lo. Què hi vol fer? Jo estimo el meu senyor, som nats a un mateix poble, he menjat el seu pa, ell és agraït, m'ha donat sos pollins; i sobretot jo só fidel, i així cap succés no pot separar-nos sinó el de la mort. Ara, si a la vostra altivesa li apar mal que em sigui donada la promesa ínsula, no em fa pas res, i encara podria fer-se que, de no donar-me-la, més hi guanyés ma consciència. Reconta el rector del nostre poble una faula que mai més no he oblidat; és aquella de la formiga qui volgué tenir bones ales, i acabat se'n penedí. I encara vull creure que Sanxo, escuder, anés més de correguda al cel que no don Sanxo, governador. Vostra senyoria bé es recordarà del refrany qui diu: tan poc pa fan ací com a França; i quan és de nit, tots els gats semblen bruns; els rics no dinen pas dues voltes; fins els ocellets dels camps tenen Déu qui els alimenta; i quatre canes de drap burell escalfen tant com quatre canes de vellut pelós; al cap i a la fi, així mateix enterraran el príncep que el jornalero, i no ocuparà un peu més de terra el cos del papa que el d'un sagristà de poble, per molt que estant drets era l'un més alt que l'altre; puix que un cop ajeguts, ens arroncem o ens fan arronçar si us plau per força, i bona nit i bona hora. Per tant, senyora duquessa, no tingui mica de neguit; conservi la seva ínsula, si és que el cor li ho diu; que, amb tal de pos-

seir la seva amistat, jo seré prou content.

—No, no, bon Sanxo, replicà la duquesa; deveu saber que el cavaller qui promet, procura, mal que li costés la vida, de donar compliment a sa paraula; doncs el senyor duc és cavaller, encara que no ho sigui aventurer, ell vos ha promès una ínsula, i vós l'haureu, a despit de tots els envejosos. No tardareu gaire a veure-us en possessió de vostra dignitat de governador, tot revestit d'or i de brocat, i senyor absolut de vostra ínsula. Solament jo us recomano de tractar afablement vostres vassalls, que tots són uns bons i lleials subjectes. —En quant a això, ja poden estar tranquils, respongué Sanxo, i vostra alte-sa descansi sobre ma paraula. Jo he estat pobre; i això és un gran avantatge perquè un hom tingui compassió dels pobres. Aquell sol plànyer el mal dels altres, qui ja l'ha experimentat abans: doncs, per ací no cal basquejar. Quant a no deixar-me trufar dels bergants qui s'amaten a afalagar els magnats, induint-los a fer taboleries, puc assegurar que de mí res ne trauran. Jo só gat vell, i ningú no m'ha de pintar la cigonya, que sé esquivar-me les mosques a temps, ni sofresc morrades davant la meua cara, perquè cada u sap allà on li apreta la sabata: dic això, perquè els bons, amb mi hi guanyaran, mentre que els malvats no hi posaran ni mà ni peu. I dóna'm de parer que en ço dels governs, tot és començar, per tal com podria fer-se que als quinze dies de governador, no sabés deixar-me'n, i entengués jo més de l'ofici que de treballar la terra en què m'he criat. —Vós teniu raó, Sanxo, digué la duquesa; que ningú neix ensenyat, i dels homes ixen els bisbes, que no de les pedres. Emperò resta'm encara un dubte sobre això que

m'havau dit de la senyora Dulcinea. Vós creieu de cert que son encantament no és veritable, que fóreu vós qui ho imaginàreu i que així ho féreu creure al senyor vostre? No sabeu vós, el meu bon amic, que podríeu molt bé enganyar-vos i que la pagesa muntada en el ruc era la mateixa Dulcinea? Ho trobareu estrany; emperò raons tinc de sobres qui em fan així parlar. Molt temps fa que ací estem relacionats amb certs encantadors qui ens volen bé i fanos saber plana i senzillament ço que passa en el món. Per aquells tinguérem ardit que tot quant diguéreu al senyor vostre era veritat sens mancar-hi ni un fil; que com vós pensàveu enganyar-lo, éreu vós mateix qui us enganyaveu, i que la malaventurada Dulcinea era pròpiament transformada en una rústega pagesa. Encara us diré més; que no hauríeu de meravellar-vos, si a l'hora més impensada vos la trobeu ací davant. —Tot és possible en aquest món, digué Sanxo; i quasi estic temptat de creure-ho, recordant-me de ço que el meu senyor veié dins la cova de Montesinos: ço que bé confronta amb les paraules de vostra senyoria, i dóna'm no poc a pensar. La veritat del cas és que, en tota aquesta història, jamai no he obrat amb intenció perversa. Veient jo una pagesa, la prenguí per tal, i veus ací tot d'on ve. Si era de debò ma senyora Dulcinea, jo no en tinc de fer res; i fóra molt injust que per això hagués de raure jo a les mans amb els enemics de mon senyor, i que anessin dient per tot arreu: en Sanxo ha dit això, en Sanxo ha dit allò; com si aquest Sanxo fos un qualsevol i no fos el mateix Sanxo qui corre ja en els llibres per aquest món, segons em digué Samsó Carrasco, qui, quan menys, és persona batxillerada per Sala-

manca, i aquests tals no poden mentir, si no és quan volen o que els ve molt a comp-te. Amb tot, ja és prou si allò que del meu cap ixqué per satisfer la curiositat del meu senyor don Quixot, es troba ésser després veritable. Doncs jo he endevinat ço que hi havia i ho he dit sense saber-ho? —No en tingueu dubte, Sanxo; vostra amiga jo só. i no voldria enganyar-vos per res d'aquest món. Emperò jo us demano de gràcia que vulgueu recontar-me què és això que el vostre senyor veié dins la cova de Montesinos. »

Nostre escuder llavors féu, a sa manera, la relació del viatge soterrani de don Quixot. Son rechte divertí en gran la duquessa, qui li confirmà de nou la recompensa del govern, i li digué que anés a reposarse. Sanxo, molt alegrement, li besà la mà, i li suplicà que volgués fer-li tal mercè que tingués compte amb el seu ruc, qui era la llum dels seus ulls. —Estigui assossegat el senyor Panca, respongué la duquessa, i deixi a mi l'encàrrec de vetllar pel seu ruc, que per ésser joíell tan estimat de Sanxo, he de posar-lo sobre les nines de mos propis ulls. —Bastarà que estigui a l'establa, replicà Sanxo, que damunt les nines dels ulls de vostra altesa, ni ell ni jo no som dignes d'estar-hi ni un sol moment; sinó una poca d'atenció és tot quant farà al cas. —Jo us promet de fer per manera que res no li manqui. afegí la duquessa; i us aconsello que us l'en meneu amb vós quan anireu a prendre possessió de la vostra insula. —No es cregui, senyora duquessa, d'haver dit una gran cosa, respongué Sanxo; que també s'han vist anar més de dos ases a governar, i no fóra cosa nova si jo menés el meu. »

Dit això, se n'anà Sanxo a reposar un

poc, i la duquessa anà a posar a noves el duc d'això que amb ell li era passat. Concertaren llavors entre ells dos de fer una burla a don Quixot, que se'n parlés, i que fos del tot conforme amb l'antic estil cavalleresc.

CAPÍTOL XXXII

Qui tracta de la manera com es procedí a desfer l'encantament de Na Dulcinea del Tobós, qui és una de les aventures més famoses d'aquest llibre.

La duquessa, procedint en son intent de divertir-se a despeses de sos hostes, es complaia d'haver donat entenent a nostre escuder que la transformació de Dulcinea era veritable, fetsia ningú sinó ell hagués estat l'encantador i falsejador d'aquell negoci. Profitant d'aquest pensament i la relació meravellosa de la cova de Montesinos, volgué ella mateixa disposar la gran aventura que per a don Quixot aparellant-se estava. Com tot fou posat en orde, la duquessa senyalà per l'endemà una partida de caça silvestre, amb tal aparell de munters i cacadors, que haguera bé pogut prendre-hi part fins un rei coronat. Donaren a don Quixot un vestit de cacador, que ell refusà dient que tenia fet vot de no desemparrar jamai les seves armes. No rebutjà Sanxo aquell que li oferien, qui era de finíssim drap de llana verd; se'l mirà, el repassà tot, i veient que era nou, féu propòsit de vendre-se'l a la primera ocasió que es presentés.

Vingut el jorn de l'endemà, don Quixot, armat de cap a peus, i Sanxo amb son vestit verd, anaren a esperar la duquessa, qui eixí galantment arreada, portant una ascona a la mà; i gentil, airosa com Diana, muntà sobre un bell corser, de qui nostre cavaller prengué les regnes, malgrat de les instàncies del duc. Oferiren a nostre escuder un vigorós cavall; amb tot i això, ell preferí son ruc, ni volgué jamai d'altra cavalcadura. Tots els caçadors, a cavall, partiren en companyia de la duquessa, i feren cap a un bosc el qual entre dues altes muntanyes es trobava. Tan bon punt com foren presos els llocs senyalats i repartida la gent per diversos viaranys i paratges, començà la cacera, amb gran rebombori, amb gran cridòria i brogit, per tal que l'un no podia oir a l'altre. En això, la duquessa baixà de son palafre, i posada endret d'allà on el senglar solia passar, aprestà la seva ascona. Don Quixot i el duc, a peu, tingueren-se a sos costats. Sanxo Pança, qui sentí que del senglar es tractava, cregué més convenient de no avallar de son ruc, i posà's darrera son senyor.

Tantost hagueren posat peu a terra, quan heu-vos ací acaçat dels cans i perseguit dels caçadors un desmesurat senglar, qui venia a llur encontre, tot reganyant els ullals, cruixint-li les dents, i traient brumera per la boca. Don Quixot, amb l'espasa desemeinada, envesteix a dret cop la fera; el mateix féu el duc; i la duquessa a tots dos haguera passat davant, si son espòs no hi fos a deturar-la. Veient Sanxo la valerosa bèstia, desempara el ruc, fuig, i aplegant a un arbre, procura d'enfilars'hi; emperò no arribà sinó a mig. Contorbat i tremolós, s'aferra a una branca seca; la branca li segueix: Sanxo cau; de passada

se li enganxa el vestit a una altra branca, i resta penjat en l'aire. L'infortunat escuder, qui sent que la seva jupa verda va esqueixant-se, i per tal com encara tem, en aquella posició, d'ésser assolit pel senyalar, començà a fer tan grans crits i a clamar tan piadosament misericòrdia, que tots qui l'oïen i no el veien pensaren que alguna fera l'estava devorant. En aquest entremig el singlar espirava aclaparat pels cops dels caçadors. Girant llavors el cap don Quixot als crits de Sanxo, va veure'l penjat de l'alzina, amb el cap per avall, i l'ase prop d'ell, qui no el desemparrava mai. Nostre cavaller anà a deslliurar-lo; i Sanxo, posat ja en terra, no es preocupà sinó del gros estrip que s'havia fet en son bell vestit verd.

Els caçadors, acabat que posaren el singlar sobre una atzembla, cobriren-lo de mates i de rames de murtra, portant-lo en senyal de victoriosa despulla sota unes tendes parades en el mig del bosc. Allà trobaren aparellades les taules, curulles de ric i sobreabundant recapte: tothom curava solament de menjar; i Sanxo, acostant-se a la duquessa, li mostrà, amb cara trista, son vestit estripat. — Senyora, digué ell, ja veu ço que s'hi guanya en aquestes caceres; si contentar-se volguessin amb caçar llebres i ocellets, ben segur que no ho haguera pagat el meu vestit. Jo no sé quin plaer puguin trobar esperant un animal qui, si us assoleix, amb un de sos ullals pot llevar-vos la vida. No es recorda de l'antiga cançó qui diu:

D'óssos te vegis menjat,
Com Favila el caçador?

— Fou, va interrompre don Quixot, aqueix Favila un rei god, qui morí devorat per un

ós, tot caçant feres a un bosc. — Això estava jo dient, replicà Sanxo; i no voldria que els reis i prínceps s'aventuressin per un gust que apar no ho deuria ésser, puix que es tracta de matar una bèstia qui no ha comès cap delicta. — Aneu errat, Sanxo, contestà el duc; car l'exercici de la caça de munteria és més convinent i necessari per als prínceps que no qualsevol altre. La caça és una imatge de la guerra, que allà també s'aprenen estratagemes, insídies i artificis per vèncer segurament l'enemic; no-res-menys, amb ella s'acostuma el cos a suportar fatigues; dóna'ns més agilitat, augmenta nostres forces, i preservant de molts vicis, allunya de nosaltres la molícia. Per tant, oh Sanxo, jo espero que quan sereu governador, vos ocupareu de la caca. — Això no, respongué Sanxo: un governador discret deu estar sempre retret. No caldria sinó que vinguessin a demanar-li justícia, i ell estigués solaçant per munts i selves: sí que aniria correntment el govern! En bona fe dóna'm a entendre que la caça sigui feta més per als vagabunds que per als governadors. Jo no dic que alguns cops no em diverteixi en els dies de festa jugant a botxes o al triomf; en això no hi ha res a dir, perquè són d'aquells jocs que es poden deixar i prendre: emperò no hi ha perill que vulgui jo malbaratar el meu temps i el dels altres. — Déu faci que així sigui, Sanxo, replicà el duc; puix que del prometre al complir hi ha molt tros per penedir. — Hi hagi el que hi hagués, afegí Sanxo, que al bon pagador no li dolen penyores; val més Déu ajudar, que matinejar; i que em figuin el dit a la boca, i veuran si sé estrènyer.

— Maleït siguis de Déu i de tots els sants,

escuder maleït!, digué don Quixot: quin jorn serà aquell, com infinites voltes t'he dit, en què et veuré enraonar sens proverbis tot una conversa seguida i concertada! Vostres alteses deixin estar aquest taboll, senyors meus, que els moldrà l'ànima, no solament entre dos, mes entre dos mil refranys portats tant a sáo i tan a temps com Déu li doni a ell la salut, o a mi, si escoltar-los volgués. —Els proverbis de Sanxo, digué la duquessa, posat que siguin en major nombre que no aquells del Comandador grec, no per això fan menys d'estimar per la brevetat de les sentències. I bé puc dir que em donen més plaer que no d'altres, anc que siguin millor portats i vinguin més a pèl.”

Amb aquests i altres raonaments, ixqueren de la tenda al bosc, i entre cercar nous paranyis i nous amagatalls, passaren tota la jornada. En fer-se de nit, com ja tocaven per tonar-se'n al castell, paregué tot d'una així com si es cremés el bosc per tots quatre costats; i ençà i enllà s'oïren ressonar infinitat de trompetes i altres instruments de guerra. Aturà's tothom, l'un es mirà a l'altre com preguntant-se d'on podia venir aquell rebombori. El tabustoll creixia; els atabals, els pifres, els clarins morescos retrunyien, s'entremesclaven, i s'anaven acostant. Don Quixot en fou meravellat, el duc sorprès, la duquessa contorbada i Sanxo esbalaït. Tots guardaven el més pregon silenci, quan un correu, vestit de diable, vingué a passar davant llur, sonant, en lloc de trompeta, un buit i formidable corn, qui llançava un so ronc i paorós. —Ep, el mestre correu, li demanà el duc, qui sou?, on aneu?, i quina gent de guerra és la qui aquest bosc travessa? —Jo só el diable, respongué el correu amb veu horrible, i

vaig en cerca de don Quixot de la Mancha: la gent qui ací darrera ve son sis estols d'encantadors, qui sobre un carro triomfal porten la sens par Dulcinea del Tobós. —Si vós fóssiu el diable, replicà el duc, ja haguéreu conegut el cavaller que cerqueu, puix vet-lo ací davant vostre." El diable, girant-se llavors a don Quixot, li digué: —Cavaller dels Lleons (que entre llurs urpes jo et vegi), el gran Merlí ací em tramet a tu perquè tinguis a bé esperar-lo en el mateix lloc on sia que el trobis. Ell porta amb si aquella qui es nomena Dulcinea del Tobós, i sabrà dir-te la manera de desencantar tan il·lustre dama. Doncs, no tenint altre objecte ma vinguda, no és més de profit la meua estada." Dit això, féu sonar el terrible corn, girà les espatlles i s'esmunyí dins el bosc.

No caldrà dir que ací tots de nou s'espasmaren, especialment Sanxo, qui veia com a despit de la veritat, volien de totes les passades que Dulcinea estigués encantada. —Senyor, demanà el duc al nostre cavaller; creieu vós tenir prou esforç per esperar? —Sens dubte, respongué don Quixot; encara que vingués tot l'infern a escometre'm. —Doncs jo, si veig un altre diable, i sent un altre corn com aquell, digué Sanxo, tant m'esperaré ací com a Flandes." Dient això, nostre escuder ja prenia la via del castell; mes una espantable remor, qui justament d'aquell indret venia, féu-lo romandre en son lloc. Era aqueixa remor pareguda a la que solen produir les rodes d'una carreta mal ajustades, llavors que, seguint el pas dels bous, a cada tomb grinyolen.

No trigà gaire que, dels quatre costats de la foresta, oïren-se moltes descàrregues d'arcabusseria, com si es lliuressin quatre combats al plegat. Finalment, les trompe-

tes, els corns, els tabals, les trompes, els clarins, l'artilleria, i sobretot aquell ésgarrifós grinyol de les rodes formaven tots ensem un agregat de sons tan terrible i confós, que don Quixot hagué de valer-se de tot son coratge per suportar-lo. No pogué tant l'escuder, i més mort que viu, es deixà caure quasi fora de sentits, damunt la falda de la duquessa, qui l'acolli, i tan prestament ordenà que li gitessin aigua a la cara. Fet això, ell tornà en si en el punt mateix que ja el carro de les grunyidores rodes arribava. Era rossegat per quatre tardaners bous tots coberts de gualdrapes negres, i a cada banya portaven lligada i encesa una grossa atxa de cera. En mig del carro, damunt un cadafal, hi venien tres vells amb unes barbes blanques i tan llargues, qui els passaven de la cinta: estaven voltats de dimonis, amb unes cares tan lletges i horroroses, que Sanxo, havent-los vist una vegada, tancà els ulls per no veure'ls més. El carro s'aturà davant don Quixot; l'un dels tres vells alçà's, i digué: —Jo só el savi Ligard. —I jo el poderós Alquif, digué el segon vell. —I jo Arcalaus l'encantador, proferí el tercer amb veu ronca i amenaçant; malaventurats, malaventurats els cavallers de fortuna, de qui jo só enemic a mort!" El carro passà endavant, s'allunyà; i aleshores es sentí una agradable música de flautes i de baixons. Aqueixos melodiosos sons revifaren Sanxo, qui, tostamps agafat a les faldilles de la duquessa, li digué a Porella: —Senyora, aqueixa música dóna'm cor de veure unes altres visions menys terrorífiques. —Bé pla, respongué la duquessa; puix que llavors on hi ha música no sol passar-hi cosa àvola,

que sempre és senyal d'alegria i festa. —Ara ho veurem, digué don Quixot, qui estava escoltant, i digué molt bé, com es demostra en el següent capítol.

CAPÍTOL XXXIII

On es prossegueix la manera com fou proposat a don Quixot per desencantar Dulcinea, amb altres admirables fets.

Al compàs de l'agradable música féu-se davant llur un carro d'aqueixos que en diuen triomfals, tirat per sis mules grises, encobertes, però, de blanc. Dins el carro, qui era de grans dimensions, dotze figures blanques, amb antorxes enceses a la mà, rodejaven una cadira posada dalt d'un tabernacle, damunt la qual seia una nimfa vestida tota de llama d'argent, i algunes fulles d'or fals, qui hi relluïen a clapes, la feien prou vistosa i galana. Son rostre anava cobert d'un vel, emperò tan subtil, tan transparent, que deixava entreveure, per sota, una bellíssima cara de donzella d'uns divuit a vint anys, la qual bellesa i edat també clarament es distingien mercès a la molta resplendor de les atxes. Tenia al costat una figura bo i dreta, vestida amb una túnica rossegant, i son cap velat amb una glassa negra. Així com el carro aplegà davant dels ducs i de don Quixot, cessà la música dels baixons, de les arpes i de les flautes. De sobte, la llarga figura de la túnica llevà's el seu vel, i descobrí la cara d'un vell qui semblava la pròpia mort, tota lletja i descarnada. A don Quixot no li plagué mica; son escuder, per poc haguera

tornat a desmaiar-se. Llavors el vell, amb veu enfarfegada i molt pausadament, començà a proferir semblants paraules:

—Jo só Merli, qui per pare haguí el diable (Si no ment la història: i posat que menti, Amb transcurs d'anys acredita'm la faula), El príncep de la màgica i monarca, I arxiu de la ciència zoroàstrica, Rival del temps i dels ensopits segles, Qui altes gestes obscurir pretenen Dels cavallers errants i barons nobles Per qui jo tinc i tinguí gran afecte.

I amb tot que sia d'encantadors malèfics, De bruixots o de màgics de continu La condició dura, aspra i perversa, La meua és tendra, suau i amorosa, I fer bé sempre a tothom procura.

Sobre les ribes del Leteu van dir-me Que Dulcinea estava transformada I convertida en rústega pagesa: A tal dissort jo vinc a posar terme.

¡Oh tu, glòria i honor de quants vesteixen Les túniques de cer i diamantines, Llum i fanal, senderó, nord i guia D'aquells menyspreants la molla pigricia, Qui dels errants empreis el dur ofici!

Dic-te, oh baró, jamai com mereixes Prou alabat!, a tu, dic, tan estrenu Com savi Quixot, estrella d'Espanya, Que per recobrar Na Dulcinea Sa primera bellesa, és necessari

Que Sanxo en el seu ses vulgui donar-se Tres mil tres-centes fortes fuetades, Entenent-se que han d'ésser de manera Que li coguin, li amarguin i l'enutgin.

Farà això tan sols que en fum tots se [tornin Quants de son dany hagin estat la causa: Veus, doncs, senyor, la fi de mon missatge.

—Cap de tall, exclamà Sanxo; no dic jo tres mil fuetades, sinó que tant me'n donaria tres, com tres punyalades! Mal corb el piqui al qui cuidà desfer encantaments en semblant guisa! I què els hi va a les meves anques els encantaments? A fe que si aquest senyor Merlí no sap altra millor manera de desencantar ma senyora Dulcinea, per mi ja pot ben anar-se'n encantada i tot a la sepultura. —Has acabat, fart d'alls?, digué llavors don Quixot a Sanxo; don vilà, que estic per amarrar-te a un arbre, tan nu com ta mare va parir-te; i si no n'hi ha prou amb tres mil i tres-centes vergassades, fins a sis mil i sis-centes te'n donaré, i tan ben clavades, que ni amb tres mil tres-centes estiregassades te les puguis treure del damunt teu; i no em repliquis ni un mot, que t'arrencaré l'ànima. —No, no ha d'ésser així, replicà Merlí; Sanxo ha de fustigar-se ell mateix voluntàriament, no per força; i en aquella hora que més de grat li vingui. Emperò la sort, qui el favoreix, ha volgut encara deixar a la seva mà que pugui rebaixar d'una meitat la mortificació de l'assotament sempre i quan estigui conformat a rebre'l per mans d'un altre. —Ni d'un altre ni meves, replicà Sanxo; a mi les mans de ningú han de tocar-me. Per ventura só jo qui ha parit la senyora Dulcinea, perquè hagi de pagar mon cos el mal que haurà fet ella amb els seus ulls? Això és cosa del meu senyor; a ell sí que li ateny i pertoca, comsevulla que a cada pas l'anomena *vida meva, ànima meva, el meu consol i ajuda*: doncs, bé pot i deu flagellar-se per ella; emperò assotar-me jo? No hi ha perill.”

Tan bon punt Sanxo hagué acabat de dir això quan, alçant-se en peus l'argenta nimfa, i despullant-se de son vel, deixà

veure a tothom sa cara bon xic agraciada; i amb desembarassat gest i veu no gaire efeminada, dirigí a Sanxo Pança forma de consemblants paraules: —Oh malaventurat escuder!, cor de roca, ànima de bronze; com pots tu fer escarafalls d'una lleugera penitència, que no hi ha cap minyó de doctrina qui, per la més petita falta, no l'haja percaçada almenys una volta cada mes? Gira, oh miserable i endurit animal! gira aqueixos teus ulls de mussol espantadís envers les nines d'aquests meus, en altres temps rutilants, i vui regant de llàgrimes els xamosos camps de les meves galtes descolorides!, i mogui't a compassió com vegis la meva joventut qui es mustiga i consumeix entre gemecs i plors. Guarda't, emperò, de creure que jo sigui tal com em veus ara; per una molt singular gràcia, ha fet el senyor Merlí, ací present, que jo aparegués com era abans de mon desastre, amb la sola fi que eternir-te pogués ma bellesa; per quant les llàgrimes d'una afligida donzella solen estovar les roques i amansir els tigres. Ah! bat-te, bat-te aqueixa teva carnassa, bestiota indòmita; desempereseix-te aqueixa ànima, que solament a menjar i a devorar t'inclina, i deixa en llibertat la finor de la meva carn, la suavitat de mon esperit, la bellesa de mon rostre. I si per mi no vols ablanir-te i entrar a la raó, fes-ho, quan menys, per aquest pobre cavaller que tens al costat; fes-ho per ton amo i senyor, qui té l'ànima travessada en la gola, no gaire lluny dels llavis, i qui no espera altre sinó la teva rígida o suau resposta, per eixir-li de la boca o tornar-se'n altre cop dins el ventrell.”

En aquest punt don Quixot es palpà la gola, i tombant-se al duc, li digué: —Per Déu, senyor, que Dulcinea ha dit veritat,

que tinc l'ànima travessada al coll com una nou de ballesa. —I doncs, amic Sanxo, preguntà la duquessa, que no us diu res el cor? —El que ell em diu, respongué Sanxo, és que les fuetades no li saben gaire bones, i que de tot en tot, jo no vull saber-hi res. Emperò, qui és que ha pogut ensenyar a ma senyora Dulcinea aqueixa manera de pregar? Ella pretén que jo esparraqui ma pell; i per obtenir-ho millor de mi, és que m'anomena cor de roca, bestiaassa indòmita, i tot una tirallonga de mals noms que fins el diable se'n tindria per ofès? Creu ella, per ventura, que jo tinc les carns de bronze?; i quina paga puc jo esperar-ne? Quin present porta davant seu per amanyagar-me, sinó un vituperi darrera l'altre? Ja se sap que un ase carregat d'or puja lleugerament una muntanya; que els donatius ablanceixen les roques; que Déu diu ajuda't i t'ajudaré; que més val un *té* que dos *té'n daré*. I el meu senyor, qui és el més interessat en aquesta aventura, en lloc d'afalagar-me com deuria, encara afegeix que m'amarrarà bo i nu a un arbre i que em doblarà la pitança de les fuetades! Haurien de considerar, aquests senyors, que es tracta, ací, de flagellar, no solament un escuder, ans tot un governador d'ínsula. Aprenguin, aprenguin, doncs, en mala hora, a saber pregar, a saber demanar i a ésser ben criats; que no tots els moments són iguals, ni estan els homes sempre de bon aire. Ara mateix estic per esclatar de pena de veure esqueixat el meu vestit verd, i vénen a demanar-me que em fuetegi amb aquella plana voluntat que no tinc ni tindrè mai!

—La veritat és, amic Sanxo, digué el duc, que si no us ablaniu més que una figa

madura, no posareu jamai la mà en les règnes d'un govern. Com puc jo trametre a mos insulans un governador d'ànima tan dura com la vostra, insensible a les llàgrimes de les donzelles, dels afligits i desvalguts? Aquí no hi ha més que escollir; o desistiu del govern, o deveu sotmetre-us a la flagel·lació. —Senyor meu, replicà Sanxo, no podrien donar-se'm dos dies de temps per pensar-ho millor? —No, va interrompre Merlí; haveu de decidir-vos ara mateix. Si persistiu excusant-vos, Dulcinea, tornada a son estat de pagesa, ingressarà altre cop dins la caverna de Montesinos; si accepteu la penitència, Dulcinea, amb tots els seus atractius, anirà als Camps Elisis, on esperarà l'acompliment de la paraula que em donareu."

Sanxo Pança, amb els ulls mirant en terra, no responia cap cosa. —I bé, amic meu! li digué la duquessa, una bona resolució!, un xiquet d'agraïment al pa que us ha fet menjar vostre senyor don Quixot, a qui tots devem servir i complaure per les seves excel·lents qualitats, per sos alts fets de cavalleria. Poc ha de costar-vos de proferir un sí. Doncs, el diable s'endugui ço que és seu, i muira el mesquí, que un cor fort, com vós sabeu, esquivia mala ventura. —Ai, senyora!, replicà l'escuder; ja diuen bé que el mal d'altri fa de bon passar, i que tot-hom sap donar consell allà on no li va ni ve res. Emperò malaventurat de mi, què haig de fer, si fins la senyora duquessa, a qui tant vull servir, m'ho demana? Doncs jo consent a donar-me les tres mil tres-centes fuetades, perquè el món gaudeixi les gràcies i atractius de ma senyora Dulcinea, que mai l'haguera jo cregut tan bella i tan encantada. Amb tot, m'han d'ésser ateses

les condicions següents: en primer lloc, jo compliré la penitència com i quan més de grat em vingui, sens que ningú pugui apressar-me en tal afer; ítem, que no dec jo ésser tingut de deixuplinar-me a sang, i que si algun assot fos per atzar donat en fals, bé valdrà tant com un altre; ítem, si jo m'errés en el compte, tant si és per més com per menys, el senyor Merlí, qui tot ho sap, serà sol l'encarregat d'advertir-me'n. —D'això no en passeu ànsia, replicà l'encantador; car tantost com el nombre serà complert, Dulcinea, desencantada, vindrà a regraciar ella mateixa son amable deslliurador, i a oferir-li condigne premi per les penes que haurà sofertes. —Doncs sia, a la mà de Déu, digué Sanxo: jo accepto la penitència, amb les condicions apuntades.”

En acabat que Sanxo hagué proferides aqueixes darreres paraules, tornà a sonar la música en mig del fort estrèpit de l'arcabusseria. La bella Dulcinea saludà amb el cap els ducs, don Quixot, i féu a Sanxo una reverència, acompanyada d'una graciós rialleta. El carro continuà sa via. Nostre cavaller, contentíssim, anà abraçar-se al coll de son fidel escuder, fent-li mil besars al front i a les galtes. Entretant, la bella aurora, qui ja començava a tenyir de color de porpra els núvols de l'orient, venia corrent molt festiva i riallera: les flors del camp reverdien i es deixondien; les cristallines licors dels xaragalls, murmurant per entre blancs i grisencs còdols, anaven a pagar llur tribut als rius qui els esperaven: la terra alegre, el cel aclarit, l'aire pur, la límpida llum, cada cosa per si i totes juntes, donaven clares mostres que el dia, les falde del qual l'aurora trepitjava, fóra un dia clar i serè. I satisfets

els ducs de la cacera, després qui hagueren aconseguit llur intenció tan discreta, i venturosament, se'n tornaren al castell amb tot el seguici.

CAPITOL XXXIV

On són recontats alguns fets de ninot imaginats fins ara, amb una lletra que Sanxo Pança escriví a sa muller.

Fou un majordom del duc, home burleta i de descarat enginy, el qui havia disposat tota l'aventura de la qual havem donat compte. Doncs ara, amb consentiment dels ducs, ne tenia aparellada una altra del més graciós i estrany artificio que imaginar-se pugui. Passats alguns dies, la duquessa, a qui Sanxo no desemparava mai, li preguntà si havia comencat a complir la penitència que fer devia pel desencantament de Dulcinea; l'escuder li respongué que ell sabia mantenir sa paraula, i que ja la nit passada havia's plantificat cinc batregades, a compte de les tres mil i tres-centes. —No és pas gaire, replicà la duquessa, i amb què us les haveu donades. —Amb la meva mà, respongué Sanxo. —No n'hi ha prou, afegí la duquessa; i dubto que el savi Merlí estigui content de tanta blanor. Bé li caldrà al bon Sanxo proveir-se d'unes deixuplines d'abriülls o d'alguna altra cosa que es faci sentir; que no s'ha de dar a tan bon preu la llibertat de tan alta senyora com és Na Dulcinea del Tobós. —Com a vostra mercè plaurà, senyora meva, respongué Sanxo; puix vinguin aqueixes deixuplines, i veurà

com me'n servesc, amb tal que no em facin gaire mal; perquè dec dir-li que, encara que só un xiquet rústic, les meves carns tenen més de cotó que no d'espart, i no és del cas que jo em desfaci pel bé d'altri. Mes, entretant, vulgui Vostra Altesa permetre'm que li mostri una lletra que tinc escrita a ma muller Teresa Pança. Molt me plauria de saber si és del gust de vostra mercè, i si li apar que el meu estil sigui conforme amb el d'un senyor governador. —Haveu-la escrita vós mateix?, preguntà la duquessa. —Com vol que l'nagi escrita, digué l'escuder, si no sé de llegir ni escriure, encara que sé posar el meu nom: però això no priva que jo hagi pogut dictar-la. —Vegem-la, digué la duquessa; estic certa que serà digna de vós." Tragué Sanxo de sa pitrera un paper escrit, i prenent-lo-hi la duquessa, llegí les següents paraules:

*Lletra de Sanxo Pança a Teresa Pança
sa muller*

"Qui bé menja, bé treballa: si un bon govern jo he guanyat, bones fuetades em costa. Això podrà ésser que no ho entenguís ara per ara: temps a venir, ja ho entendràs millor. Has de saber, en primer lloc, Teresa meva, que tinc deliberat que vagis en carruatge. Tota altra manera d'anar, poc t'escauria bé, puix que no és bona sinó per als gats. Tu ets la dona d'un governador; i ja em pots entendre.

"Amb la present, jo et tramet un vestit verd de caçador que ma senyora la duquessa va oferir-me; fes per manera que en puguis treure unes faldilles i un cosset per la nostra filla.

"Don Quixot, el meu senyor, segons diuen per ací, és un boig assenyat i un taboll

"graciós; i que jo no valc menys al costat
"seu.—També sabràs que havem estat dins
"la cova de Montesinos, i que el savi Merlí
"s'ha valgut de mi per desencantar ma se-
"nyora Dulcinea del Tobós, que allà a casa
"nostra li diuen Aldonça Llorenç. Amb tres
"mil i tres-cents assots que dec donar-me,
"descomptant-ne cinc que ja me n'he do-
"nats, la dessús dita senyora restarà des-
"encantada com la mare que la parí. D'això
"no en diguis res a ningú; car si demanes
"consell, l'un te dirà que és blanc, l'altre
"dirà que és negre.

"Dins breus dies em veuré establert en
"mon govern: podràs creure'm que jo hi
"vaig amb molt gran desig de fer diners,
"perquè m'han dit que tots els governadors
"nous tenen aquest mateix desig. Com hagi
"pres el pols a la meva ínsula, sabré dir-te
"sin convé que hi vinguis per estar-te amb
"mi, o no. El ruc està bo, i se't recomana
"afectuosament; jo faig compte de no ja-
"quir-me'n, encara que pretenguessin igua-
"lar-me amb el Gran Turc. La duquessa ma
"senyora besa't mil voltes les mans, i tor-
"na-li tu el canvi amb dos mil; que no hi
"ha res a més bon preu. diu mon senyor, i
"que costi menys que el procedir cortesa-
"ment amb tothom.

"A Déu no ha plagut de fer-me trobar en
"les nostres caminades un altre maletó amb
"cent escuts d'or; per això no et desonso-
"lis, Teresa meva, que no anirà mal del
"tot, estant a salvament el qui repica, i al
"cul del sac bé trobarem les engrunes. Sinó
"que em dóna bon xic de pensar això que di-
"uen que un cop m'hi hauré ficat, no me'n
"veuré mai fart; emperò, sia com se vulla,
"d'altres n'hi ha haguts, i bé puc jo ésser un
"d'ells. Doncs, estigues assossegada, que de
"totes les passades tu has de veure't ven-

"turosa i rica. Déu així ho vulla, i molts
"anys me mantingui per a servir-te.

"D'aquest castell, el 20 de juliol de 1614.

"Ton marit, el governador,

Sanxo Pança."

La duquessa, en acabat de llegir l'epístola, digué a Sanxo que estava bé del tot, llevat que deixava entreveure certa amor al diner poc lloable per un governador. Oferí-li Sanxo d'escriure'n una altra; emperò la duquessa, servant aquesta per a si, anà a mostrar-la al duc perquè la llegís a un bell jardí on pensaven de dinar aquell dia. Entre la lletra i les explicacions que Sanxo donava passaren entretinguts l'hora de l'àpat. Aprés llevades les estoalles, féu-se sobtadament sentir el so d'un pifre agut i el d'un destrempat timbal. Aquesta discordant música anava avançant poc a poc: tot d'una veieren aparèixer un personatge d'estatura gegantesca, cobert tot ell amb una molt negra i folgada lloba, la qual era cenyida per un ample talabard de la mateixa color, i penjava d'aquest una descomunal simitarra. Tan prodigiosa figura anava precedida de dos timbalers i un pifre, vestits així mateix de dol; una barba molt poblada i blanquíssima li arribava fins als genolls. En això, movent-se aquell al compàs dels timbals, anà a fer una reverència davant del duc, i amb veu grossa i sonora, li endreçà aquestes paraules:

—Altíssim i poderós senyor, jo só nomenat Trifaldí de la barba blanca, i só l'escuder i ambaixador de la comtessa Trifaldi, a qui diuen, per altre nom, la Vídua Dolorida. Aqueixa infortunada és vinguda a peu des del regne de Candaia, amb l'única esperança de narrar-te ses increïbles aventures, i d'obtenir de tu alguns indicis referents a l'invencible cavaller don Quixot de la Mancha, puix que ningú pot als seus mals do-

nar fi sinó ell. Doncs, ella està a la porta d'aquest castell esperant, i demana llicència per posar-te a noves de sa dolor incomparable."

Com Trifaldí hagué acabat aquest discurs, tossí, tot passant-se les mans d'un cap a l'altre de sa fornida barba.—Brau escuder, li respongué el duc, molts dies ha que havem ardit del malany que la trista Dolorida suporta: podeu-li assegurar quant me sia grat de rebre-la, i de donar-li tot el socors que per ma qualitat de cavaller só tingut d'oferir a les dames. Digueu-li encara, per més consol, que el valerós cavaller don Quixot ací justament es troba." Oint això Trifaldí, plegà el genoll fins a terra, i fent senyal al pifre i als timbalers que sonessin, isqué del jardí al mateix so i al mateix pas de com hi era entrat.

—Ja ho veu el senyor cavaller, proferí el duc dirigint-se a don Quixot, com l'esplendor de la virtut no pot ésser obscurida per les tenebres de la malignitat i de la ignorància. No fa encara sis dies que vostra bondat honora aquests llocs amb la seva presència, i vet ací que de les més llunyes terres els desvalguts, els oprimits, guiats per la vostra anomenada, vénen a implorar de vós el remei de llurs afanys i de llurs penes.—Jo confesso, el meu senyor, respongué don Quixot amb un mig-riure modest, que voldria tenir ací davant aquell beneit d'eclésiàstic, qui, l'altre jorn, tant malparlava de la cavalleria aventurera; podria fer-se que d'una vegada ell cregués que les víctimes dels malfactors o de la sort adversa, no van pas a demanar ajuda a les cases dels lletrats, ni als albergs dels sagristans dels pobles, ni a aquell cavaller qui no trobà mai camí per a jaquir-se de les parets de la seva casa. El remei als greus afanys, el socors de les necessitats, la pro-

tecció de les donzelles, la consolació de les vídues; en cap altra sort de persones millor es troba que en els cavallers aventurers. No em cansaria mai de regradar el cel, qui em concedí, amb aquest nom, de vanagloriar-me, i daré per ben espletada tota fatiga que en aquest tan honorós exercici pogués esdevenir-me. Vingui ací, doncs, aqueixa vídua adolorida, i ja pot demanar ço que es vulla, que jo li daré son remei, confiant en la valor de mon braç i en la intrèpida resolució de mon coratjós esperit.

CAPÍTOL XXXV

On es prossegueix la famosa aventura de la vídua Dolorida.

En extrem s'alegraren el duc i la duquesa de veure quan bé anava responent don Quixot a llur propòsit, i aleshores digué Sanxo:—No voldria mai per mai que aquesta senyora vídua posés algun destorb a la promesa de mon govern, havent jo sentit dir a un cert apotecari toledà, qui parlava com una calàndria, que allà on intervinguessin semblants vídues no podia esdevenir-se res de bo. Valgue'm Déu, i com les tenia avorrides, aquell apotecari! Per tant, vull deduir-ne, doncs, que si totes les vídues reposades són enfadoses i impertinents, de qualsevol estament i condició que sigui, què tal seran les adolorides?— Calla, Sanxo, digué don Quixot; que si aquesta senyora vídua, de tan llunyes terres ve a cercar-me, no serà d'aquelles qui l'apotecari parlava; tant més, que aquesta és comtessa, i quan les comtesses serveixen de cambreres, serà servint rei-

nes i emperadrius, per tal com en llurs cases són senyoríssimes i que tenen altres cambreres a llur servei." En això respongué Na Rodríguez, qui era allí present:—Cambreres vídues té ma senyora la duquesa a son servei qui podrien ésser comtesses si la fortuna així ho volgués; mes van les lleis com Déu vol: i ningú digui mal de les cambreres d'honor, i més de les antigues i donzelles, que, baldament jo no ho sigui, no deixo per això de veure i traslluir l'avantatge gran que reporta una cambrera donzella sobre una de vídua; i qui a nosaltres retallà, li restaren les tisores a les mans.—Amb tot i això, replicà Sanxo, hi ha tant a retallar amb les vídues reposades, segons el meu sastre, quant serà millor no remenar l'arròs encara que s'agafi.—Sempre foren els escuders, respongué Na Rodríguez, enemics nostres, que com són follets de les antesales, i ens veuen a cada pas, les estones que no fan oració (que són moltes) les despenen murmurant de nosaltres, desenterrant-nos els ossos, i soterrant-nos la fama. Doncs jo els tramet als *lenns movibles*, que mal que els pesi tenim de viure en el món i en les cases principals, encara que moríssim de fam, i cobríssim amb un vel negre nostres delicades o no delicades carns, com aquell qui cobreix o tapa un femer amb un ric tapís un dia de processó. A fe que, si em fos degut i l'hora d'ara s'ho requerís, jo donaria a entendre no solament als presents, sinó a tot el món, que no hi ha virtut que no posseeixi una vídua reposada.—Jo crec, digué la duquesa, que ma bona Na Rodríguez té raó i no poca; emperò convé que esperi l'hora de tornar en sa defensa i en la de les altres vídues reverents, per confondre la mala opinió d'aquell pervers apotecari, i desarrelar la que té en son pit el gran Sanxo Pança."

A ço que Sanxo respongué:—D'encà que tinc fums de governador, em fugiren els vapors d'escuder, i no se me'n dóna per totes les vídues del món ni una figa borda."

No hauria parat ací el referit colloqui, si no sentissin que el pifre i els timbals tornaven a sonar, ço que féu-los creure que la vídua Dolorida entrava. Preguntà la duquessa al duc si fóra convenient d'eixir a rebre-la per tal com era comtessa i persona distingida.—Per quant té de comtessa, respongué Sanxo ans el duc no respongués, jo só de parer que vostres celsituds isquen a rebre-la: emperò quant a ço de vídua reposada, dic que no es moguin ni un pas. — Qui et fa ficar a tu en això. Sanxo?. digué don Quixot?—Qui, senyor?. respongué Sanxo; jo mateix, que bé puc ficar-m'hi com a escuder que he après els termes de la cortesia en l'escola de vostra mercè, qui és el més cortès i ben nodrit cavaller de tota la cortesia; i en aquestes coses, segons he sentit dir a vostra mercè, tant es perd per carta de més com per carta de menys; i al bon entenedor, poques paraules basten.— Es així mateix com diu Sanxo, afegí el duc: veurem l'aire de la comtessa, i per ell col·legirem la cortesia que li serà deguda." Estant en això, entraren els timbals i el pifre com la primera vegada. I ací amb aquest breu capítol, donà fi l'autor, i començà l'altre, seguint la mateixa aventura, que és una de les més notables de la història.

CAPÍTOL XXXVI

Com procedí a referir el seu malastre la Vidua Dolorida.

Darrera aquella fúnebre música començaren a entrar en dues fileres dins el jardí dotze dones vestides amb túnica negra, que semblava d'escot batanat, i amb uns vels blancs de sotil brabant qui gairebé aplegaven fins a terra. Precedida d'aquestes, venia la comtessa Trifaldi, amb gonella de baieta negra i un ample ròssec partit en tres puntes, cada una de les quals era sostinguda per un patge així mateix vestit de dol. La tal comtessa, coberta la cara com les altres seves companyes, atansava's donant la mà a son escuder Trifaldí. Així que tingueren davant la comitiva, el duc, la duquessa i don Quixot alçaren-se: la Dolorida, sens treure's el vel, anà a llançar-se als peus del duc, qui encontinent féu-la seure al costat de la duquessa, i li suplicà li digués la seva aflicció quina era, que ell de tot son poder la serviria.—Potentíssim senyor, respongué ella amb veu ronca, bellíssima senyora, i oïdors illustríssims, jo estic certa de trobar en vostres cors valerosíssim recapte, quan vos hauré fet la relació dels meus treballs, de mos turments horribilíssims. Emperò, ans de tot, vullau dir-me si en aquests llocs s'alberga l'invictíssim cavaller don Quixot de la Manchíssima, amb son escuder excellentíssim.—Sí, senyoríssima, va interrompre Sanxo; vet vos ací davant el magnanimíssim don Quixotíssim, amb son escuder fidelíssim: i vós els trobareu di-

ligentíssims a servir vostra bellesa dolorosíssima." Don Quixot, en això, es donà a conèixer, i prometé de tirar a sa part tot allò que fos a profit de l'afligida comtessa. Aquesta volgué abraçar-li els genolls; nostre cavaller jamai hi consentí, demanant-li solament que fos de sa mercè que el posés a noves de son trist desastre. La Dolorida, sempre tapada, començà a proferir paraules de semblant forma:

—Sens dubte que tots coneixereu el famós reialme de Candaia, qui seu entre la mar del Sud i la gran Trapobana, dues llegües més enllà del cap Comorí. Fou senyora d'aquest reialme la reina Magúncia, vídua del rei Arxiperò, no havent deixat, après la seva mort, per única hereva de son extens senyoriu, sinó la infantessa Antonomàsia; la qual infantessa Antonomàsia fou pujada i criada sota la meva tutela i doctrina, per ésser jo la més antiga i principal cambrera del palau. Passant dies i més dies, la nina atenyé a l'edat de catorze anys; i ja per sa bellesa, per son judici, per sa extremada discreció, corria la veu de la seva fama per tot el conegut de la terra. Ni sé jo quants prínceps, així naturals com forasters, morien d'amor per ella; i entre tants d'amants coronats, un simple cavaller de la Cort gosà també posar-se a la fila dels enamorats, refiant-se de sa joventut i gallardia, i de sa bona gràcia i facilitat d'enginy, car han de saber les senyories vostres, si no és cansar-los massa, que tocava tan bé una guitarra, que la feia parlar, i encara més era poeta i músic, cantava, ballava i sabia fer gàbies d'ocells tan perfectes, que amb semblants treballs fins poguera campar-se la vida en cas d'una gran necessitat. Doncs, puix totes aqueixes bones disposicions i gràcies abasten a enderrocar una muntanya, no que a fer entrebancar i

caure una delicada donzella; emperò tota sa gentilesa, ni totes ses virtuts i excel·lents mèrits al plegat, de poc li haurien mai valgut per a sotmetre la fortalesa de la minyona, com el lladre desvergonyat no hagués usat el remei de seduir-me primer a mi. Volgué abans el malandrí, sens ànima, guanyar-me la voluntat i ensibornar ma flaqueza, amb el propòsit que jo, mal castellà, li retés les claus del castell que tenia a ma custòdia. Finalment, ell afalagà mon enteniment i sotmeté ma voluntat amb no sé quantes joies d'oripell que em donà: mes amb tot, ço que acabà de fer-me ajau-re i caure de pla, foren unes cobles que li sentí cantar una nit des d'una reixa qui mirava a un carreronet on ell estava, i que, si mal no recordo, deien així:

De la dolça ma enemiga
Neix un mal qui puny el cor,
I encara, per més dolor;
Vol que el senti i que no el diga.

“La cobla semblà'm de perles, i la seva veu una ametlla ensucrada; i de llavors ençà, veient en quina error caiguí per aquests i altres consemblants versos, moltes voltes he considerat que, seguint el consell de Plató, deuriem desterrar-se de tota república ben ordenada aquells poetes qui escriuen certes cançons molt subtils, qui a manera de tendres espines vos travessen l'ànima i us la fereixen, deixant el vestit intacte. I una altra volta cantà:

Vina, oh mort tan escondida,
Que no et senti jo venir,
Car mon goig v'ent-me morir,
No em tornés a dar la vida.

“I què us diré de mon embadaliment,

après que es dedicà a compondre una llei de versos que en aquella ocasió s'usaven molt a Candaia, i que dels poetes eren nomenats *seguidilles*? Veurieu quin portar els cors en renou, quin esclatar-se de riure, quin desassossec continu dels cossos, com si tinguessin de dintre argent viu! Per ço jo dic, senyors, que semblants compositors deuriem amb just títol ésser relegats a les illes dels *Rèptils*. Però no en tenen els poetes la culpa, mes aquells simples qui creuen de bona fe i aquelles dones massa bones que s'hi deixen caure: i d'haver jo estat una veritable vídua reposada, com me pertocava, no haguera jo fet cabal de sos desvetllats conceptes, ni haguera cregut de pla aquelles paraules: *jo visc en morent, en el gel me cremo, jo esper sens esperança, me'n vas i roman*, amb altres impossibles de forma consemblant, dels quals solen estar plens llurs escrits. Doncs, què en direm com prometen el fènix de l'Aràbia, la corona d'Ariadna, les perles del sud, els cavalls del sol, i el bàlsam de Pancaia? Ací és on ells estenen més la ploma, costant-los poc de prometre ço que jamai pènsen ni poden complir en cap temps! Emperò on me descordo jo ara! Ai, desventurada de mi!, quina folia o quin despropòsit m'ha portat a recontar les faltes dels altres, havent jo tant de dir les meves!

"Tornant, doncs, a mon desastre, jo fui prou simple per creure'm bonament amada de don Clavijo (aquest era el nom del cavaller); jo haguí de persuadir-me com una babau que una perllongada resistència podia matar-lo de dolor, i deliberí sacrificar-me per conservar-li la vida. Jo consentí, no poc avergonyida, a una visita que ell me demanava; introduí'l dins ma cambra, veïna de la d'Antonomàsia. El traïdor no féu sinó passar-hi de llarg; se'n va tot dret a

la del costat, on era la infantessa, empeny la porta, s'hi tanca dedins, i a mi em deixa sola en la desesperació. Mos esforços, les meves llàgrimes, mos planys foren en va; ell romangué una bella estona amb la infantessa. Afortunadament, com n'hagué sortit, la mateixa princesa féu-me certa que ell li havia sempre guardat el més puntual respecte. Jo doní fe a sa paraula, i amb aquell ascendent que don Clavijo sobre meu tenia, tinguí la fluixedat de perdonar-ho tot, i fins de consentir a renovar ses visites, tan innocents com la primera. Alguns dies estigué encoberta i recòndita en la sagacitat de ma reserva aquesta maranya, fins que em semblà que l'anava descobrint a corre-cuita no sé quina inïlor del ventre de l'Antonomàsia. Amb la temor que era de veure, tinguérem una assentada entre els tres, i fou acordat que don Clavijo, davant el jutge, demanés per muller la bella Antonomàsia, en fe d'una prometença que d'ésser sa esposa la infantessa havia donada per escrit, i per mon enginy anotada. Feren-se les diligències necessàries; el jutge veié la carta de compromís, vingué a interrogar la infantessa, rebé sa declaració, féu-la dipositar a casa d'un honrat agutzil de la cort, i donà bentost la sentència, per la qual don Clavijo era reconegut com a legítim espòs de la bella hereva de Candaia.

—Senyora Dolorida, replicà llavors Sanxo; també en el vostre regne, així mateix que en el nostre, teniu agutzils de cort, jutges, poetes i seguidilles? Ara sí que em dono a entendre que tot el món no és sinó u. Però vagi seguint, senyora Trifaldi, que tinc gran desfici per saber la fi d'aquesta interessant història." La comtessa prosseguí dient:

—La reina Magúncia prengué tal enuig de l'accelerat casament de la seva filla, que

al cap de tres dies la soterraren. —Degué, doncs, morir?, preguntà Sanxo. —Quin dubte hi ha?, respongué Trifaldi; puix que al regne de Candaia no s'enterren sinó les persones mortes. —Sia en bona hora, replicà l'escuder; emperò, apar-me que aquesta senyora Magúncia ha pres la cosa un xic massa de valent: jo no sé veure que la vostra princesa hagi comès tan lleig crim, maridant-se amb aquell cavaller tan gentil que suara referíeu; en bona fe no n'hi ha poques qui feren molt pitjor, i per això llurs mares no han cuidat morir. Altrament, qui pot ignorar que els cavallers, sobretot els aventurers, acaben la major part per ésser reis o emperadors? —Tens molta raó, Sanxo, afegí don Quixot, perquè als cavallers aventurers una semblant fortuna sol esdevenirlos molt freqüentment. Però vagi dient la senyora Dolorida, puix dóna'm a entendre que li falta fer-nos a saber la part amargant d'aquesta fins aquí dolça història!

—Oh, i tal amargant!, replicà la comtessa: tot ço que heveu sentit no és sinó pa i mel, acompanyat amb ço que ara dec dir-vos. Puix que, ja morta la reina, i complides les darreres cerimònies, a l'hora mateixa que la baixaven a la sepultura veiérem apareixer damunt la tomba, en un cavall de fusta cavalcant, el famós gegant Malambrú, cosí germà de la difunta, qui bé pot dir-se que és el més ferotge de tots els encantadors. Doncs, aquell Malambrú, per venjar la mort de sa cosina, a qui estimava molt, amb ses males arts illaquià els dos esposos damunt la mateixa llosa de la tomba. La bella Antonomàsia fou convertida en una xímia de bronze, i don Clavijo en un espantable cocodril d'un metall desconegut; i en mig d'aquestes dues figures roman escrit a un pedró de marbre la següent sentència, que de llengua siríaca traslladada i

extractada, diu: *No cobraran la llur primera forma aquest parell d'amants culpables fins a tant que el valerós cavaller de la Mancha, gosi escometre'm en singular batalla.* I no content encara amb aquesta venjança, el terrible Malambrú tragué de la beina sa ampla i desmesurada simitarra, i aferrant-me a mi pels cabells, féu semblant que volgués tallar-me el cap ran de les espatlles. Emperò, com anava a descarregar el cop, se deturà, i digué:—No, jo vull perdonar-te la vida per infligir-te un millor càstig, per encloure en ta punició totes les matrones del palau qui no han sabut guardar com devien l'honor de la jove Antonomàsia." En acabat de proferir això, se n'anà; i totes a l'instant sentírem com si milers d'agulles ens piquessin per la cara. Acuitàrem a posar-nos-hi les mans, i trobàrem-nos totes de la manera que ara veureu."

En això la Dolorida i les dotze acompanyants alçaren llurs vels i descobriren els rostres tots poblats de barbes, les unes negres, les altres rosses, algunes de grises, i també de blanques. Com Sanxo ho veié, féu-se sis passos enrera; la duquessa, el duc i don Quixot, miraren-se del tot meravellats. La Trifaldi prosseguí dient:—Vet-vos ara com ens castigà aquell traïdor i mal intencionat de Malambrú; vet-vos com aquell pervers ha deshonorat la llisor de nostres cares. Tant-de-bo que la seva simitarra hagués escapat nostres caps! La vida és per nosaltres un horrorós suplici. Què podrà mai esperar, i on voleu que vagi una senyora vídua amb barbes? Quin pare o quina mare ha d'apiadar-se d'ella?, qui serà que bonament la prengui? Guai!, si amb la cara prou fina i castigada de mil sorts de mixtures i pomades, amb penes i treballs

troba un ca qui la vulgui, què serà quan descobreixi fet un bosc el seu rostre? Ah, matrones i companyes meves, en maulaurat punt nasquérem, en hora nefanda fórem de nostres pares procreades!" Dites aquestes paraules, féu com si verament caigués desmaiada.

CAPÍTOL XXXVII

De coses tocants i atenyents a aquesta memorable aventura.

Real i veritablement, totes aquelles persones ocioses qui s'entretenen amb semblants llegendes com aquestes, deuen mostrar-se agraïdes a Cid Hamet Benengeli, son primer autor, per la curiositat i diligència amb què refereix les circumstàncies més insignificants, per tal com pinta tots els pensaments, aclareix els més petits dubtes, i declara fins les secretes imaginacions dels personatges qui puguin interessar-nos. Oh celebèrrim autor!, oh don Quixot venturós!, oh famosa Dulcinea!, i vós, amable escuder, visqueu, visqueu segles infinits en la memòria dels homes en compensació de les agradables estones que haureu procurat als vivents!

Veient Sanxo la Dolorida desmaiada, va exclamar:—Per la fe d'home de bé, jo juro que jamai no s'és vist ni oït, ni al meu senyor li és vingut al pensament, una altra aventura com aquesta. Ah, miserable! malleït gegant encantador Malambrú! Com diable has anat a imaginar de posar barbes a aquestes pobres minyones, qui ja em ju-

garia jo que ni saben com fer-ho per pagar el rapador?—Així és, en veritat, senyor, respongué una de les dotze vídues; el gegant no ens ha deixat ni una malla damunt. Perquè si don Quixot no hi dóna remei, tal com ens veieu, estem condemnades a baixar a la sepultura. —Assossegueu-vos, replicà don Quixot; jo juro de posar fi a vostre afany i de treballar-hi des d'ara mateix: dieu-me solament què tinc de fer.”

En això la Dolorida, tornant de son desmai, digué:—Valerós cavaller, el ressò de vostres darreres paraules, ferint les meves orelles, ha fet que recobrés mos perduts sentits; i així, tornant jo de nou a la vida, inclit caminant i senyor indomtable, suplic-vos que vostra graciosa promesa sia prompte posada per obra. Sapigueu, doncs, que d'ací al regne de Candaia, si hom hi va per terra, hi han cinc mil llegües, dues més o menys; emperò si hi va per l'aire o bé directament, se n'hi compten tres mil i dues-centes vint-i-set. També és de saber com el ferotge Malambrú digué que tantost com hauríem trobat el cavaller deslliurador nostre, ell faria per manera de trametre-li aquell mateix cavall de fusta sobre el qual el valerós Pierres portà robada la gentil Magalona. Aquest cavall, qui no gasta ferradures, qui mai no menja ni dorm, permet regir-se per una clavilla que té en el seu front; més ràpid que el pensament, ell vola encara més alt que els núvols. Segons que es troba antigament escrit, aquest corser fou obra del savi Merlí, gran amic de Pierres de Provença. El tal Malambrú es valgué de la seva art per apoderar-se'n, i en ell cavalcant és que discorre per les diferents parts del món, trobant-se vui ací, demà a França, i un altre dia al Potosí; i té tan bon seient, que la bella Magalona

no estava en lloc tan ben asseguda, ni tan còmodament, com dessorre la gropa d'aquest lleuger cavall. Jo espero, jo estic segura que ans de mitja hora el veurem arribar ací per portar-vos davant l'encantador Malambrú.

—Quantes persones poden cabre damunt aquest cavall?, demanà Sanxo, bon xic torbat.—N'hi caben dues, respongué la Dolorida; l'una en la sella i l'altra a les anques. Com el cavaller qui el munta no porti roba alguna dama, ordinàriament son escuder pren el lloc que ocupava la gentil Magalona.—Bé està, replicà Sanxo; digueu-me, si us plau, el nom d'aquest cavall de fusta.—El nom, respongué la Dolorida, no és com aquell del corser de Belerofonte, que es deia Pegàs, ni com aquell del gran Alexandre, nomenat Bucèfal, ni com el del furiós Rotllan, qui tenia per nom Brida-d'or, ni menys Baiard, que fou el de Reinald de Muntalbà, ni Frontí, com el de Roger, ni Bootes, ni Pirocis ni... —Ja em jugaria qualsevol cosa, replicà Sanxo, que tampoc se nomena Rossinant, com el del meu senyor, el qual, en quant a apropiat, pot dir-se que excedeix a tots els dels cavallers del món.—Així és, respongué la barbuda comtessa; mes, amb tot, no li escau gens malament el seu nom, dient-li *Clavileny el lleuger*, tant per la clavilla que porta en el front, com per la lleugeresa amb què camina.—M'agradaria de veure'l, replicà Sanxo; emperò creure's que tinc de pujar-hi, a la sella o a la gropa, serà tant com demanar peres a l'om: jo qui amb prou feines puc tenir-me en el meu ruc, i sobre una albarda més blana que un matalàs de seda, com voleu que faci tres o quatre mil llegües en unes anques de fusta? No és del cas que jo m'afolli per les barbes de ningú: cascú pot raure-se-les com millor li estigui

a compte, que jo faig pensament de deixar anar tot sol el meu senyor en aquest llarg viatge; tant més, que no deuré jo ésser necessari a l'extirpació d'aqueixes barbes, com ja ho só per desencantar ma senyora Dulcinea.—Sí que ho sou, amic meu, replicà la Trifaldi, i tant, que sens la vostra presència dóna'm a entendre que no farem res. — Aquesta sí que és bona, digué Sanxo; què se'ls en dóna als escuders de les aventures de llurs senyors?; han de cobrar ells la fama dels actes que porten a bona fi, i havem de comportar sempre nosaltres el treball? Cap d'un sant!, si almenys els escriptors diguessin: "El cavaller acomplí la tal i tal aventura; emperò, amb l'ajuda del tal son escuder, sens el qual haguera estat impossible donar-hi fi ni terme." Mes veureu que escriuen així secament: "Don Paralipomenon dels tres estels ha portat a bon acabament l'aventura de les sis fantasmes", sens que ni mai l'escuder, qui a tot se trobà present, sia nomenat per a res, com si no hagués estat al món! Doncs, jo dic, una altra volta, que mon senyor pot anar-se'n ben sol, i bon profit li faci, que jo restaré ací en companyia de ma senyora la duquessa: i encara podria fer-se que en tornant ell trobés millorada la causa de ma senyora Dulcinea, d'un terç o un quint, puix balla'm pel cap ara, en les estones que estigui ocios i desocupat, de donar-me tal tongada d'assots que no se'm podrà dir mal profit te faci.

—Amb tot i això, amic Sanxo, digué la duquessa, vós haureu d'acompanyar el senyor vostre, perquè en sereu pregat de totes les bones persones; i no per vostra inútil temor han de restar plenes de pèls les cares d'aquestes senyores, que certament fóra una molt trista cosa.—Tornem-hi, replicà Sanxo: com si aquesta caritat es fes per alguna donzella pudorosa, o per alguna minyo.

na de la doctrina! Com així fos, podria un hom aventurar-se a qualsevol treball; però que jo el suporti per llevar les barbes a vídues reposades?, massa és malany!: ni que les veïes totes més barbudes des de la més gran a la més xica, des de la més posturera fins a la més empolainada.

—Sou ben poc amic de les matrones, Sanxo, digué llavors la duquessa: i a fe que no teniu mica de raó, puix vídues reverents hi ha en ma casa qui poden servir d'exemple; i aquí està ma senyora Rodríguez, qui no em deixarà dir una cosa per altra. —Que ho digui vostra Excellència mateixa, saltà Na Rodríguez, que Déu sap la veritat de totes les coses; emperò, ja siguem bones o malejades, barbudes o barbamec, nosaltres les matrones també isquérem del ventre matern, com totes les altres dones: i puix Déu ens posà al món. Ell sabrà per què; doncs, a la seva misericòrdia m'adheresc i no a les barbes de ningú qui sia. —Doncs bé, senyora Na Rodríguez, digué don Quixot, i senyora Trifaldi i companyia, jo confio del cel que mirarà amb bons ulls vostres afliccions, i que Sanxo farà ço que jo li manaré, ja vingués el Clavileny, o ja em topés amb Malambrú; car jo sé que no hi hauria rasora qui més fàcilment rasurés les vostres mercès com la meva espasa rauria de les espatlles la testa de Malambrú; que Déu sofreix el àvols; mes no per a sempre.

—Ai!, digué la Dolorida, amb benignes ulls mirin vostra celsitud, valerós cavaller, totes les esteles de les regions celestials i comuniquin dins el vostre cor tota la prosperitat i valentia, per ésser escut i defensa de les menyspreades i abatudes matrones, abominades pels apotecaris, murmurades pels escuders i entabanades pels patges; que malhaja la babau qui a la flor dels seus anys no

es ficà monja ans que cambrera d'honor. Oh, gegant Malambrú!, puix, si bé ets encantador, ets certíssim en tes promeses, tramet-nos el sèns igual Clavileny, per a donar fi en la nostra malaventura, que si entra la calor i les nostres barbes duren, ai pobres de nosaltres! Digué això amb tal sentiment la Trifaldi, que féu espurnar fins els ulls de Sanxo, qui es posà en son cor d'acompanyar el seu senyor, encara que fos a l'altre cap de món, amb tal que en això consistís treure la borra d'aquelles venerables cares.

CAPITOL XXXVIII

De la vinguda del Clavileny, amb la fi d'aquesta perllongada aventura.

Mentrestant vingué la nit, i en el punt i hora senyalada, vet-vos aparèixer dins el jardí quatre selvatges mig nus, portant damunt llurs espatlles un gros cavall de fusta. Posaren-lo de peus en terra, i l'un dels selvatges digué amb veu esforçada.—El valerós Malambrú dóna paraula a aquell de vosaltres qui tingui prou cor per combatre'l que ell no farà ús ni es valdrà de cap altra arma, llevat de l'espasa. Munti, doncs, damunt aquesta màquina, i que son escuder ocupi la part posterior; que amb tal de girar aquesta clavilla que veieu, prestament els conduirà en els aires, on està esperant-los el terrible Malambrú; i encara, perquè l'altitud i sublimitat del camí no els causi rodaments de cap, és necessari que vagin tapats d'ulls fins que sentiran renillar el corser, que serà senyal d'haver aplegat a la fi de llur viatge."

Dit això, aquells selvatges, deixant el Clavileny, se n'anaren; i la Dolorida, quasi amb llàgrimes als ulls, digué a don Quixot:—Esforçat cavaller, les promeses de Malambrú han estat certes; ací tenim el cavall, nostres barbes creixen, i cada una de nosaltres, i per quiscun pèl que tenim, suplicam-te que vulles rasurar-nos i repelar-nos, puix que no has de fer sinó muntar amb el teu escuder, i donar venturós començament a ton viatge.—Això jo faré, senyora, de molt bon grat, respongué el nostre don Quixot, sense anar a cercar un coixí ni posar-me els esperons, per no entretenir-me; tanta és la voluntat que tinc de veure-us a vós i a totes les vostres companyes amb la cara allisada i rasa.—Doncs, això no faré jo de bona ni de mala gana, replicà Sanxo; i si és que aquesta rasura no pugui fer-se menys de pujar en gropa l'escuder, ja pot cercar-ne mon senyor un altre qui l'acompanyi, puix que jo no só bruixot, ni em plau d'anar-me'n volant muntat en un bastó. I què pensarien els meus insulans com sabessin que llur governador se'n va a passejar pels aires? No-res-menys que hi ha tres mil i tantes llegües d'ací a Candaia: i un cop serem allà, si el senyor Clavileny està malmès o que el gegant no vulla emprar-nos-lo altra volta, jo us demano què havem de fer per a tornar-nos-en? Almenys estariem una dotzena d'anys si fem el camí a peu. Durant aquest espai de temps, què s'esdevindria en la mevaínsula? Puix solen dir que en la tardaneria està el perill, i que com ne passen, fan de bon arreglar; doncs perdonin-me les barbes d'aquestes bones senyores, que bé està sant Pere a Roma, vull dir, que joestic bé en aquesta casa, i per això no penso moure-me'n."

El duc aleshores li digué:—Amic Sanxo,

la insula que jo us he promès no és movable ni fugitiva, ans té unes arrels tan pregones que arriben fins als abismes de la terra. Doncs, comsevulla que no sol conferir-se cap càrrec de la importància d'aquesta, que no vaja precedit d'algun mèrit, aquell que jo pretenc obtenir de vós, en canvi del govern promès, és que aneu amb el senyor vostre a donar el degut compliment a aqueixa memorable aventura, i que torneu damunt el Clavileny amb la brevetat que sa lleugeresa promet. I encara que per adversa fortuna deguéssiu tornar a peu, per això a la tornada trobareu sempre vostra insula allà on la deixeu, i tots els vostres insulans amb el propi desig que tothora han tingut de rebre-us per llur governador, restant ma voluntat invariable; i no dubteu en res de ço que us digui, amic Sanxo, car seria fer una molt greu ofensa a la diligència que en mi haureu vist per atendre a quiscun voler vostre.

—Bo, bo, senyor meu, respongué Sanxo: jo só un pobre escuder, i no puc suportar el pes de tantes cortesies; que munti el meu senyor, tapin-me aquests ulls, encomanin-me a Déu, i diguin-me si com anirem per aquelles altituds, em serà permès d'invocar Nostre Senyor i els àngels beneïts que vullen emparar-me." En això, respongué la Trifaldi:—Bé podeu, oh Sanxo, recomanar-vos a Déu, o al qui més volguéssiu, que Malambrú, encara que encantador, és cristià, i amb molta sagacitat i previsió compleix sos encantaments, menys d'entremetre's de qui que sia.—Som-hi, doncs, afegí Sanxo. Déu m'hi ajudi i la Santíssima Trinitat de Gaeta."

Don Quixot anà tantost a abraçar Sanxo, portà-se'l a una part del jardí, dessota uns arbres, i estrenyent-li afectadament les

mans, li digué:—Fill meu, ja veus que anem a emprendre un llarg i perillós viatge, durant el qual dóna'm de parer que estarem instantment ocupats. No podries tu, abans de posar-nos en camí, retraure't un moment en la teva cambra, fent veure que hi vas a cercar alguna cosa, i en un girant d'ulls allà donar-te, a compte dels tres mil i tres-cents assots a què estàs compromès, tant sien sinó cinc-cents?, que com són donats, ja no cal pensar-hi més; i tu ja saps que tota cosa començada és com si fos mig acabada.—Oidà!, digué Sanxo, que s'ha begut vostra mercè l'enteniment? Això és com allò que diuen: en presses me veus, i virginitat em demanes! Ara que dec asseure'm damunt un tauló, vol que em faci malbé les anques? Per cert que no té ni mica de raó: anem primerament a rasurar les vídues reposa-des, i en tornant, li promet a vostra mercè, per qui jo só, de donar-me tanta pressa per eixir de mon deute, que deixi content del tot la senyoria vostra, i no li dic més.—Anem, doncs, el meu amic, respongué don Quixot: que amb la tal promesa, bon Sanxo, me'n vaig aconhortat; i bé crec que la compliràs, car ben mirat, encara que ximple, ets sincer.—No sé què sóc ni com: però tal com sóc, sé complir ma paraula.”

Dit això, tornaren vers el Clavileny, i abans de cavalcar, don Quixot digué:—Tapeu-vos, Sanxo, i munteu, perquè aquell qui de tan llunyes terres a nosaltres tramet, no serà que vulla enganyar-nos, posat que ben poca glòria li'n pugui pervenir d'enganvar al qui d'ell es fia; i posat que tot esdevingrés al revés de co que jo crec, la glòria d'haver emprès aquest fet, no la podrà enfosquir malícia alguna.

—Anem, senyor, digué Sanxo, que tinc clavades al cor les barbes i llàgrimes d'a-

questes senyores, i molt em tarda que les voldria veure en sa llisor primera. Munti vostra mercè i tapi's primer, que si jo tinc d'anar a les anques, és de raó que pugi primer el de la sella.—Així és, digue don Quixot; i traient-se un mocador de la butxaca, demanà a la Dolorida que li tapés convenientment els ulls; però tapats que foren, tornà's a destapar dient:—Si mal no recordo, he llegit en Virgili allò del Palladió de Troia, que fou un cavall de fusta pels grecs presentat a la deessa Pallas, prenyat de cavallers armats, que foren després la total destrucció de Troia; i així, bo serà de veure primer ço que el Clavileny porta dins el ventre.—No cal, digué la Dolorida, que jo en responc, i sé que Malambrú no té res de maliciós ni de traïdor: vostra mercè, senyor don Quixot, munti sens cap recel, i vingui damunt meu el dany si li n'emprèn algun.

En això nostre cavaller pujà dessús el Clavileny, i com que li mancaven els estreps, i que les cames per poc no li tocaven en terra, semblava una figura de tapís flamenc, pintada o teixida, en algun triomf romà. De mala gana hi pujà Sanxo, i trobant la gropa bon xic dura, demanà un coixí; emperò fou-li aqueix negat per la Dolorida, i Sanxo, amb els ulls tapats, s'acomodà de la millor manera que pogué, suplicant tota la companyia que digués per ell alguns *pare-nostres* i *avemaries*.—Covard, malvat, li cridà don Quixot, que et trobes, per ventura, a la forca o en les darreries de la vida, per a usar de semblants pregàries? No estàs tu en el mateix lloc en altre temps ocupat per la gentil Magalona? I jo, qui estic al teu costat, no podria ben igualar-me amb el valerós Pierres, qui segué ací on jo sec?" Dient això, ell que gira la cla-

villa, i encontinent totes les vídues alhora posaren-se a cridar:—Déu et guïi, valerós cavaller! Déu et conservi, intrèpid escuder! Ja, ja aneu per aquests aires, travesant-los màs ràpids que una sageta!; nostres ulls no poden pas seguir-vos. Ten-te ferm, valerós Sanxo; no et balandregis, mira que no caiguis, puix seria pitjor ta caiguda que la del malaventurat Faetó.”

Sanxo escoltava, i estrenyia son senyor tan fort com podia.—No m’apretis tant, deia don Quixot; per Déu, deixa’m respirar un xic. No sé comprendre de què tens por; podria’t jurar que en tot el temps de ma vida no he cavalcats un altre corser de pas tan suau com aquest: tenim ja fetes més de mil llegües, i sembla pròpiament que no ens movem d’un mateix lloc.—Es ben veritat, respongué nostre escuder; emperò jo sent en aquest costat un vent terrible qui em bufa la cara.” Prou que tenia raó Sanxo, per tal com el majordom del duc havia disposats diferents homes amb unes grans manxes per fer vent als nostres aventurers.—Jo só aparellat de creure, Sanxo, digué don Quixot, sentint aquell vent, que ens devem trobar a la segona regió de l’aire, on es forma la neu i la calamarsa; si anàvem sempre en aquest pas, bentost aplegaríem a la regió del foc, d’on ens vénen els llamps i els trons. I no sé com governar aquesta clavilla, per moderar el Clavileny.”

En aquell moment les manxes foren substituïdes per estopes inflamades, amb les quals, des de lluny, els escalfaven les cares.—Ah, senyor!, va prorrompre Sanxo, ja em poden matar, si no som a la regió del foc, o ben prop d’ella, perquè m’han socarrimat una gran part de la barba; i estic per llevar-me la bena, per veure on ens trobem.—Guarda’t que ho facis, respongué don Qui-

xot; semblant desobediència podria portar-nos alguna mala ventura. No hi ha més sinó deixar-nos conduir per l'encantador qui ens té a son càrrec, puix que tal vegada anem guanyant puntes i pujant en l'aire per deixar-nos caure tot d'una sobre el regne de Candaia, com fa l'esparker damunt la seva presa. — Sia en bona hora, replicà Sanxo; però que sigui prompte. Tal manera de viatjar m'atropella; i si la senyora Magalona es trobava bé en aquesta gropa, devia tenir la pell més dura que no la meva.”

Totes aquestes plàtiques escoltaven el duc i la duquessa, en tant que hi prenien extraordinari plaer. Acabat que s'hagueren prou divertits, el majordom féu eixir del jardí totes les cambreres barbudes; i el duc, la duquessa, amb tot son acompanyament, van ajaure's en terra, fent veure que dormien profundament. Llavors, donant una bona empenta al cavall, feren caure nostres dos valents, al mateix temps que amb unes estopes calaven foc a la cua del Clavileny, qui tenia rublert el cos de moltes sorts d'artificis. El Clavileny, tantost volà en l'aire, entremig dels trocs i dels coets. Don Quixot i son escuder s'alçaren un poc socarrimats, tragueren-se llurs benes, i força meravellats de trobar-se en el mateix lloc, veieren una gran llança clavada en terra, i penjant d'aquesta, suspès amb dos cordons de seda verda, un pergami on havien escrites les següents paraules:

“L'invencible cavaller don Quixot de la Mancha donà bon compliment a la gran aventura de la comtessa Trifaldi, per altre nom apel·lada la Vídua Dolorida. Amb tot que no féu sinó assajar-la, ja es dona per vençut el valerós Malambrú, i les barbes de les cambreres resten llires i pelades; l'Antonòmàsia i don Clavijo són tornats a llur prísti estat. I com sia complert l'as-

"sotament escuderil, la blanca tortoreta es veurà lliure dels empestadors girfals que la persegueixen, i en els braços de son benvolgut amanyagador. Així està manat pel savi Merli, proto-encantador dels encantadors."

Don Quixot, sobreixint d'alegria, anà tot seguit vers el dur, qui aparentava, així mateix que tots els altres, que hagués perdut els sentits. —Bon senyor, li digué nostre cavaller, estrebant-lo per la mà; vostra mercè torni en si, que tot és no-res; complida està la gran aventura sens detriment de ningú, com clarament se manifesta en el cartell qui penja en aquella llança." El duc, la duquessa i llur comitiva, fent semblant que retornaven d'un perllongat desmai, recontaren, esglaiats, que tan bon punt com el Clavileny ardent avallà d'en l'aire dins el jardí, la Dolorida i ses companyones, desproveïdes de llurs barbes, desaparegueren, i que ells mateixos havien caigut, perdent el coneixement. En acabat que hagueren llegit el cartell, donada l'enhorabona a don Quixot, i exalçada la seva bondat extrema, demanà la duquessa a Sanxo dels perills que havia correguts en aquell llarg viatge. L'escuder, ensuperbit de les llaors que li prodigaven, respongué que havia patit molt com fou a passar per la regió del foc; que, sens dir-ho a son senyor, provà d'apartar un poc el mocador que li cobria els ulls, i que aleshores albirà la terra, sota d'ell, tan menuda com un gra de mostassa. Aquesta afirmació semblà que els sorprenia; Sanxo, per corroborar-la, afegí que els homes, a qui del tot distingia, no eren pas més grossos que avellanes. Encara digué, puix tenia ben agafat el fil de la conversa, un munt de sotileses referents a les meravelles que havia vistes; i com don Quixot, no donant-li crèdit, volgué fer-li

algunes objeccions, l'escuder viatjador, acostant-se a son senyor, li digué: —Senyor meu, jo no he dubtat ni mica d'allò que vostra mercè veié en la cova de Montesinos; tingui la bondat de creure a ulls clucs això que jo he vist en el cel."

CAPÍTOL XXXIX

Consells que donà don Quixot a Sanxo Pança, abans que anés a governar la ínsula, amb altres coses no menys memorables.

Molt contents, amb el plaent i fortunat succés de l'aventura de la Dolorida, i volent traure tot el partit que bonament els oferia la simple credulitat de llurs hostes, el duc i la duquessa donaren les ordes oportunes perquè Sanxo fos instal·lat en el govern de la promesa ínsula. Com foren l'endemà de l'aeri viatge en el Clavileny, el duc digué al nostre escuder que s'arreés i compingüés per anar-se'n a regir son govern, on era esperat de sos nous vassalls com sol esperar-se l'aigua del mes de maig. —Senyor meu, respongué Sanxo fent-li una reverència de genoll, després que he avallat del cel, i en acabat que des d'aquella immensa altura jo he vist la terra, dessota mos peus, més petita que un gra de mostassa, m'han passat bon xic les ganes de veure'm governador. Puix que, quina prosperitat és governar en un petit recó d'un gra de mostassa? quina dignitat o imperi és per aquell qui pot manar mitja dotzena d'homes, qui, mirats de prop, no valen pas gran cosa, i mirats de lluny són no-res? Si a vostra mercè plaqués de donar-me una poca part del cel,

baldament no fos sinó mitja llegua, la estimaria més que la major insula del món. —Féu-vos càrrec, amic Sanxo, replicà el duc, que no està en la meua mà donar a ningú poca ni molta part del cel, ja fos com una ungla; per ço que a Déu tan solament és donat de fer aqueixes i altres mercès consemblants. Ço que jo puc donar-vos, i que us dono, és una insula feta i acabada, rodona, ben disposada i sobreabundantment productiva, d'on, si sabeu enginyar-vos, podreu percaçar amb les riqueses de la terra fins aquelles que es troben en els cels. —Doncs vinga en nom de Déu aqueixa insula, respongué Sanxo, que jo m'acuitaré a portar la cosa de manera que, a despit dels malvolents, me'n vagi dretament al cel: i no cregui que aquest encàrrec jo accepti per la fallera de deixar aquests meus pellingots, ni tampoc per ensuperbir-me genís ni mica, mes per desig que tinc de provar quin gust té això d'ésser governador. —Una volta que ho hagueu provat, Sanxo, digué el duc, vos ne llepareu els dits, que és una dolcíssima cosa això de manar i ésser obeït. —Senyor, replicà Sanxo, béestic jo veient que és una bona cosa manar, encara que no sia sinó a un ramat de bestiar. —Só del vostre parer, Sanxo, afegí el duc; i puix sabeu de tot, a mi em dona cor que haveu d'ésser tal governador com fa esperar el judici vostre, i no se n'ha de parlar més. Previnc-vos que demà és el jorn establert per anar-vos-en al govern de la insula, i vui, cap al tard, us acomodaran del vestit que convé que porteu, així com de les altres coses atenyents a la vostra dignitat. Ja podran vestir-me com vulgui, respongué l'escuder, que jo sempre seré Sanxo Pança. —Sens dubte, replicà el duc; emperò vós sabeu que l'hàbit ha d'acomodar-se amb l'ofici o dignitat que l'home professa, per tal com no li escauria a un

magistrat que anés vestit com un soldat, ni un soldat jamai daurà vestir-se com un sacerdot. Vós, Sanxo, anireu vestit mig de militar i mig de lletrat, perquè en la insula que us dono, tant haureu menester de les armes com de les lletres. —De lletres, li digué Sanxo, poques ne tinc, no coneixent encara les beceroles: em contento, però, que sàpiga de memòria la *Santa Creu*, per esser un bon governador. De les armes, jo manejaré les que em donin fins que no podré més, i ajudi'm Déu. Tot això és quant jo puc oferir a Vostra Excel·lència.

En aquest moment arribà don Quixot, a qui ja havien informat de tot quant allà es tractava; i volent donar a son escrivà alguns consells sobre la manera com devia regir-se en sa nova dignitat, presa llicència del duc, se l'endugué a la seva cambra. Acabat que foren dins, nostre cavaller, tancant la porta darrera seu, i fent seure Sanxo quasi per força al costat seu, amb veu reposada li digué aquestes memorables paraules:

—Amic Sanxo, agraeisc infinitament a Déu que ans d'haver-me afavorit a mi la bona fortuna, hagi volgut venir aquella a ton encontre per fer-te prosperar. Menys de tenir tu adquirit algun mèrit, sens cap fatic, sens costar-te gairebé res, veus-te remunerat dels teus desigs, mentre que ton senyor, de qui coneixes tu de sobres els treballs, roman només que un simple cavaller. Jo et dic, això, amic meu, perquè no creguis atribuir a ton mereixement ço que tindràs d'agrair a la benvolença del cel i a l'excel·lència de la cavalleria aventurera. Posat, doncs, que jo hagi pervingut a aparellar ton cor a creure ço que fins ara he dit, escolta, fill meu, ton Cató, qui vol consellar-te i fer-te d'estel i guia qui et tregui al segur port de l'oceà borrascós on has d'engolfar-te; en

tant que els oficis i elevats càrrecs no són altra cosa que una mar de treballs i de confusions.

"Primerament, fill meu, has de témer Déu, car aquesta temor és el començament de la saviesa, i essent tu savi, en res no erraràs.

"Segonament deus considerar ço que ets, procurant tenir coneixement de tu mateix, que és la coneixença més difícil que hom pugui imaginar-se. En acabat que et coneixeràs bé, no t'inflaràs com aquella granota qui volgué igualar-se amb el bou; i amb tal que vulguis posar esment com fores guardià de porcs en la teva terra, veuràs sobre quins lletjos peus descansa la roda de ta follia (*). —Es veritat, digué Sanxo; emperò quan jo guardava porcs, era un vailet: car després, essent minyó, jo fui guardià d'ànecs i no de porcs. No-res-menys apar-me que això no fa al cas, que no tots els qui governen són fills de prínceps. —Prou és veritat, replicà don Quixot: i vet-ací perquè aquells no provinents de principis nobles, deuen acompanyar la gravetat de llur càrrec amb una molt blana amorositat qui, guiada per la prudència, pugui lliurar-los de les males llengües, de les quals cap estat no en serà exempt.

"Fes gala, Sanxo, de la humilitat de ton llinatge, no tinguis por de dir que pervens de llauradors; car veient que no te'n pren vergonya, ningú cuidarà envergonyar-te'n; i estima't més ésser humil virtuós, que pecador soberc. Són innombrables aquells qui,

(*) Ací l'autor es refereix al paó reial; que, volent fer major ostentació de ses belles plomes, diuen que, si li'n pren de mirar-se els peus, que els té disformes, ben tost replega la "roda", com envergonyint-se.

de baixa ma nascuts, foren exalcats fins a la dignitat suprema de papa o d'emperador; i bé podria't jo donar tants d'exemples d'aquesta veritat, que t'enfastijarien.

"Mira, Sanxo; si prens la virtut per regla constant de tots els teus actes, no et caldrà envejar per res aquells qui vénen de prínceps i senyors; perquè la sang s'hereta i la virtut s'adquireix, valent aquesta per si sola co que la sang no pot valer.

"Essent això molta veritat, si per cas vingués a veure't, com seràs en la teva insula, algun dels teus parents, no el rebutgis ni l'afrontis; ans deus acollir-lo amb amor, afalagant-lo i festejant-lo: tu compliràs així la voluntat de Déu, qui no rep de bon grat que sia menyspreada la seva obra, i obeeiràs les santes lleis de la naturalesa.

"Si fessis venir ta muller amb tu (per tal com no és ben vist que un governador estigui molt temps allunyat de la pròpia), procura d'ensinistrar-la, conduir-la i desbastar-la de sa rusticitat natural; puix recorda't que una dona rústega i bajana sol malbaratar i despendre tot quant pugui guanyar un governador discret.

"Si arribessis a enviduar (que bé podria esdevenir-se), i que ton càrrec et permetés millorar de companyia, no la prenguis tal que et serveixi d'ham i de canya d' pescar, o de "no en vull, no en vull, doneu-me'n un bon tros"; car en veritat jo et dic, que de tot allò que la muller del jutge rebés, deurà el marit donar compte en el judici universal; i llavors ell pagarà al quàdruple les partides de les quals no s'haurà descarregat durant la vida.

"Mai no et guiïs per la llei de l'embut, com és costum dels ignorants presumint d'exerits.

"Trobin en tu més compassió les llagri-

mes del pobre, emperò no més justícia, que les informacions del ric.

"Procura d'esbrinar la veritat entremig dels donatius i promeses del ric així com per entre els sanglots i les impertinències del noble.

"Quan l'equitat pugui i degui ésser atesa, no descarreguis damunt el culpable tot el pes de la llei; que la fama del jutge rigorós no val nas més que la del jutge compassiu.

"Si per cas deixaves tòrcer la vara de la justícia, que això mai no sigui sota el pes dels donatius, sinó sota aquell de la misericòrdia.

"Com deguessis jutjar el plet d'algun enemic teu, desfes-te de tot ressentiment, i ves de conèixer la veritat de son procés.

"No et cegui la passió pròpia en causa d'altri, car les errades que aquella podria't fer cometre, restaran gairebé sempre sense remei, i si un n'hi hagués, prou fóra a despeses del teu bon nom i de ton cabal.

"Si alguna xamosa fembra vingues a demanar-te justícia, distreu els ulls de les seves llàgrimes, i les orelles dels seus gomecs; i considera d'espai el fonament de sa demanda, si no vols que ta raó s'ofegui dins el plor i que ta bondat sia sotmesa als seus sospirs.

"No maltractis de paraula aquell a qui castigaràs de fet, puix l'infortunat ja en té prou amb la pena del suplici sense l'addició de les vituperoses raons.

"Pensa tostemps en la miserable condició dels homes, subjectes a les flaqueses de nostra depravada naturalesa; i en tot allò que de tu depengui sense fer ofensa a la part contrària, mostra't piadós i clement, puix encara que siguin iguals tots els atributs de Déu, més resplendeix i sobresurt als nostres ulls, el de la misericòrdia que no el de la justícia.

"Si tu, Sanxo, aquests preceptes i aquestes regles segueixes, els teus dies seran llargs, ta nomenada perdurable, tots els teus desigs satisfets, ta felicitat inefable; casaràs els teus fills com voldràs; ells i els teus néts obtindran títols de noblesa; viuràs en pau i a plaer de la gent; a les darreries de la vida vindrà la mort en mig de ta vellesa reposada i madura, i tancaran els teus ulls les tendres i delicades mans dels teus néts tercers. Tot quant fins ací he dit són ensenyaments qui han d'embellir la teva ànima; ara escolta tot allò qui ha de servir per ornament del teu cos.

CAPITOL XL

Dels segons consells que don Quixot donà a Sanxo Pança.

Qui fóra mai l'home qui, havent escoltat eix raonament de don Quixot, no el tingués per persona molt sàvia i millor intencionada? Emperò, segons moltes voltes havem vist en el transcurs d'aquesta gran història, solament desvariejava en parlant de la cavalleria, i en tot altre discurs bé mostrava tenir clar i agut enteniment; per tal que ara i adés les seves obres desacreditaven el seu judici, mentre que el seu judici feia contrast a les seves obres. Doncs, en aquests segons ensenyaments que donà a Sanxo, demostrà encara tota sa agudesas, i posà sa discreció i sa folia en el més alt punt. Atentíssimament escoltava'l Sanxo, i procurava de retenir en la memòria els seus consells, com qui tenia en cor de seguir-los i eixir per

ells a bon part de l'embaràs de son govern. Doncs prosseguí don Quixot, i digué:

—En quant ateny el govern de ta persona i de la teva casa, Sanxo, la primera cosa que et recomano és que vagis net i endreçat, i que et tallis les ungles, no deixant-les créixer com alguns fan, a qui llur ignorància dóna'ls entenent que amb les ungles llargues fan goig les mans; com si aquest excrement i afegidura que deixen de tallar fos un gla, quan més pròpiament són urpes d'esparver: ben porc i extraordinari abús.

"No vagis, Sanxo, descenyit i desendreçat, per tal com el vestit malgirbat dóna indici d'un esperit decaigut, a menys que aquest desgairament i deixadesa no sigui per bufoneria, com així ho han volgut donar a entendre de Juli Cèsar.

"Tempteja discretament ço que pugui reeditar ton ofici; i comsevulla que ton guany abasti per vestir sis criats, vesteix-ne sinó tres, i amb el teu estalvi mantindràs tres pobres: seran aquests altres tants criats que al cel trobaràs. I aquesta nova guisa de donar lliurea als patges no l'atenyen els vanagloriosos.

"No mengis alls ni cebes, perquè no descobreixin amb l'olor ta basta nissaga. Camina a pleret, parla amb mesura, emperò no de manera que sembli que t'escoltes tu mateix, car tota afectació és reproable.

"Dina poc, i sopa més poc encara; que la salut de tot el cos s'elabora en l'oficina del ventrell. Sies moderat en beure, considerant que l'ús excessiu del vi fa violar els secrets i mancar la fe promesa.

"Guarda't bé, Sanxo, de mastegar amb les dues barres alhora, ni d'eructar davant ningú. —Això d'*eructar* jo no entenc, va interrompre Sanxo; i don Quixot li digué: —*Eructar* vol dir *rotar*; i és aquest un dels estraforaris vocables de nostre idioma, enca-

ra que és molt significatiu: i així, la gent curiosa podria adoptar el mot primitiu, i de rotar dir-ne *eructar* i dels *rots*, *eructes*. Si aqueixes expressions no són prou divulgades entre nosaltres, poc hi fa, puix que amb el temps aniria l'ús introduint-les per tal que tothom les entengués; i això fóra enriquir la nostra llengua.

"Procura, Sanxo, de no introduir en les teves plàtiques tanta munió de refranys com acostumes: cert és que els proverbis són sentències breus; emperò, de vegades, els que tu treus són tan estirats pels cabells, que més fan cara de disbarats que de sentències.—En això ningú pot posar-hi remei sinó Déu, replicà Sanxo, puix que em vénen més refranys a la memòria que no en té tants un llibre. I així, com vull parlar, s'apiloten tots per eixir de ma boca; i de vegades no són els millors els qui primer ixen. Emperò jo promet a vostra mercè de tenir-hi compte: en la casa que de tot hi ha, prest és apariat el sopar; quan un no ho vol, dos no es barallen; un home previngut val per dos; i dona si pots donar, abans que pendre.—Ara va bé, Sanxo, digué don Quixot; això és, engega, floca, enfila refranys, que ningú t'acaca: doncs castigui'm la mare i jo encara hi tornó. T'estic dient que esquivis els proverbis, i tu n'enrastelles una lletania qui vénen tan a tomb com si diguéssim que ara volen ases. Mirà, Sanxo, no et dic jo que escaigui malament un proverbí oportunament retret: emperò enfilat-los a tort i a dret, fa la plàtica desmaiada i baixa.

"Quan aniràs a cavall, prosseguí dient don Quixot, no vagis amb el cos tirat endarrera, ni amb les cames èrtiques i desviades del ventre del cavall, ni tampoc deus anar gens deixat, que talment semblaria que encara cavalques sobre el teu ruc.

"Sia temprat el teu son, car el qui es lle-

va de matí, frueix de tot el dia. Recorda't, oh Sanxo, que la diligència és mare de la bona ventura, i la peresa, contrària seva, no aplegarà mai al terme d'un desig honorable.

"Aquest darrer consell que ara vull donar-te, posat que no et serveixi per l'embelliment de ta persona, tinc per segur que no et serà de menys profit que tots els amonestaments de mi proferits suara: i és, que mai no t'aventuris a disputar de llinatges, ni menys comparar-los l'un amb l'altre; que après de percaçar-te forçosament l'enemistat d'aquell que rebaixaries, per això no esperis remuneració alguna d'aquell que exalçat haguessis.

"Vet ací, Sanxo, quins són els consells que, per ara, em son vinguts a la memòria; temps a venir, d'altres ensenvaments et vindran de mi, amb tal que tinguis present d'informar-me en quin estat te trobessis.

—Senyor, li digué Sanxo, clarament veig que totes les coses ara mateix de la vostra mercè referides són bones, santes i profitoses; emperò, com podré mai servir-me'n si ja em són fugides de la memòria! Es veritat que allò de no deixar-me créixer les ungles i de casar-me un altre cop, si es presenta l'ocasió, no les tindrè en oblit; emperò de tots aquells altres embolics, intrigues i capgirells, no me'n recordo ni me'n recordaré més que dels núvols d'antany: doncs fóra necessari que se'm donessin per escrit, puix encara que no sé llegir ni escriure, jo els faria a mans del meu confessor, perquè me'ls engargallés i posés per clar quan ne fos l'ocasió. —¡Ah, pecador de mi!, respongué don Quixot, i quant és mal vist que un governador no sàpiga de llegir ni escriure! Perquè has de saber, Sanxo, que un home no sabent llegir, o que sigui esquerrà, dona indici d'una d'aquestes dues coses; o que

sia fill de pares humils i deixats, o que ell en sa joventut fou tan entremaliat i revés, que no li entraren mai els bons costums i les bones doctrines. Gran falta és la que tu tens damunt, i voldria que almenys aprenguessis de firmar. —No es cregui per això, replicà Sanxo, que no sàpiga posar el meu nom; i després, que podré fingir-me tolit de la mà dreta, i fer que un altre firmi per mi, que per tot hi ha remei menys per la mort; i encara més, no hi ha com ésser governador, perquè un hom faci a tots sos obs; puix tenint jo la vara, vull dir, el govern, faré allò que voldré. No cal sinó que em vinguin amb mals averanys, i que em calumniïn; prou vindran per llana i se'n tornaran esquilats. Aquell qui és afortunat, tot li ix bé. Les sotileses del ric, per sentències passen en el món. No hi ha com fer-vos de mel, perquè se us mengin les mosques. L'home val tant com té, deia la meva àvia, i home ric, mal enemic.

—Mil redimonis que se t'enduguin!, exclamà don Quixot; des que t'he recomanat de no dir tants refranys, te n'inventes, jo crec, de nous. I tingues per cert que aquests refranys han de portar-te un dia a la forca. Dignes-me, d'on els treus, ignorant?, o com t'ho fas, per aplicar-los?; que per dir-ne jo un d'apropiat, em costa més treball que si cavés la terra. —En bona fe, senyor meu, replicà Sanxo, vostra mercè sí que es plany de ben poca cosa. Quin mal li fa que jo em serveixi de ço meu, puix altre cabal no tinc sinó refranys i més refranys? Oh, i ara me'n venien tres a la punta de la llengua que estarien com pintats o com les peres al paner; emperò no els diré, perquè dir Sanxo, i ésser mut, és tot una mateixa cosa.

—Aquell Sanxo no ets tu, digué don Quixot, car no solament no saps callar, mes ets

un malparler i porfidiós. Amb tot i això, voldria saber quins són aquests tres refranys que et venien a la memòria. —Doncs quin pot anar ací millor, digué Sanxo, *que entre pares i germans, no vulles ficar les mans?* A l'altre, *eixiu-vos-ne de casa meua, què li voleu a ma muller?*; no hi ha què replicar. I aquell altre que hom diu: *amb ton senyor no hi vulles partir peres*, crec que no pot venir més a tomb. Perquè ningú prengui de cap d'esquila un governador, si no vol que li ixca malament, com el qui vulla ficar-se entre pares i germans. De manera que al qui veu la palla en els ulls dels altres, li convé veure una biga en el seu, perquè d'ell no es diga: el mort preguntà al degollat, qui t'ha tan mal adobat?: i vostra mercè no ignora que més sap un boig en la seva casa, que un savi en la dels altres.

—Això mai, respongué don Quixot; puix el neci no pot saber res, ni en sa casa ni en la dels altres, per tal que damunt el fonament de la nicensa no pot alçar-se discret edifici. Emperò deixem estar això, que si tu governassis malament, teva serà la culpa i meva la vergonya: més consola'm que jo he complert amb el meu deure consellant-te de bona voluntat i amb la major discreció possible. Per tant, que Déu et guïi, Sanxo, i ell et governi en ton govern, llevant-me a mi l'escrúpol qui em resta que tu i ton govern se'n vagi tot de peus enlaire; cosa que podria jo empatxar amb què descobris al duc co que tu ets, dient-li que tota aquesta gruixària i aquest homenico que presents, no és sinó un sac ple de refranys i de malignitat.

—Senyor, digué llavors Sanxo, si a la vostra mercè apar que jo no sigui apte per aquest govern, des d'aquest instant el deixo anar en mala hora, que més estimo un gruix

d'ungla de ma ànima, que tot el meu cos plegat: i així mateix passarà Sanxo secament amb pa i ceba, com un governador amb perdius i capons; majorment que en dormint, tothom és igual, pobre i rics, petits i grans. Si la vostra senyoria bé ho considera, veurà com aquest rosec del governar m'és vingut sol de vostra mercè, que jo tant m'entenc de govern d'insules com un mussol; i si creu que per ésser governador ha de dur-se-me'n el diable, sàpiga que més vull anar-me'n Sanxo, pobret, al cel, que no governador a l'infern.

—En bona fe, replicà don Quixot, sols per aquestes darreres paraules que has dites, dóna'm de parer que series mereixedor de governar mil insules: prou judici tu demostres, sens el qual no hi ha ciència que valgui: encomana't, doncs, a Déu, i procura no errar en la primera intenció teva: vull dir que instantment tinguis el ferm propòsit d'encertar en tots quants afers tractar deguessis: el cel ajuda tostemps un bon desig. Ara, anem-nos-en a dinar, que, segons crec, aquests senyors estaran ja esperant-nos.

CAPÍTOL XLI

Com Sanxo Pança fou conduït al govern.

—Estranya aventura esdevinguda a don Quixot.

Cid Hamet Benengeli, en el començament d'aquest capítol, demana excusa als seus lectors de tenir-los contínuament entretinguts parlant de don Quixot i de son escuder, menys de permetre's la més petita di-

gressió ni algun nou episodi, per breu que fos. Deia ell que haver sempre ocupats l'enteniment, la mà i la ploma a escriure d'un mateix subjecte, i parlar per boca de poques persones, era un treball massa insuportable; i que, per esquivar aquest inconvenient, en la primera Part se valgué de les rondalles del *Porfidiós indiscret* i de la del *Captiu*, les quals són del tot deslligades de la relació. També ha pensat, com ell mateix diu, que alguns lectors, ocupada la lluatencio en les proeses de don Quixot, n'estarien per distreure-la amb les rondalles, sinó que les passarien per alt o a corre curta, sens adonar-se de les belleses i artificio que contenen; i així en aquesta segona Part s'ha guardat d'introduir-n'hi cap, ja fos lligada ni per deslligar, no entremescant-hi sinó alguns episodis provinents de l'acció mateixa. i puix es conte i enclou dins els reduïts termes de la narració, tenint prou enginy, suficiència i enteniment per a tractar de tot l'univers món, demana que no sia menyspreat el seu treball, ans li sien fetes llaors, no per ço que escriu, mes per allò que ha deixat d'escriure. Dit això, ell prossegueix sa relació de la següent manera:

Don Quixot, segons que Sanxo havia-li demanat, posà sos consells per escrit, pensant que se'ls fes llegir quan l'ocasió es presentés. L'escuder, prou negligent, els deixà caure de la butxaca; i el duc i la duquessa, a mans dels quals anaren a raure, tot llegint-los, meravellaren-se d'aquella miscel·lània d'enginy, de fol·lia, de credulitat, de filosofia, qui formaven tot l'esperit del nostre fantasiós cavaller. I així, volent tirar avant llurs burles, resolgueren de trametre Sanxo a son govern. El majordom, qui havia tan ben representat el paper de comtessa Trifaldi, fou l'encarregat de conduir el

nou governador vers el lloc que per ell havia d'ésser insula. Per tant, cerimoniosament anà a trobar el nostre escuder, a qui vestiren a tall dels lletrats, i per damunt li posaren un capot molt ample de xamelot onejat bru, amb una gallerusa de la mateixa estofa. Sanxo, de tal manera arreat, amb gran acompanyament, anà a prendre comiat del duc i de la duquessa, a qui besà les mans; després, amb el cor plorós, s'acomiadà de son senyor, qui donà-li sa benedicció destil·lant de sos ulls abundants llàgrimes. Finalment, el bon escuder partí, muntat en un bell mul, i darrera aquest anava son ase benvolgut, a qui el duc havia fet engalanar amb ornaments de seda flamejants. Girava Sanxo tot sovint el cap per mirar-se el ruc; i anava tan gaubat en sa companyia, que no s'haguera ell baratat ni amb l'Emperador d'Alemanya.

Deixa anar en pau i bona hora Sanxo, lector benigne, i ocupem-nos del nostre cavaller, el qual, tantost com l'hagué perdut, sentí tot el pes de la seva solitud. Conegué la duquessa la seva melancolia, i preguntà-li per què estava trist, que si era per l'absència de Sanxo, molts escuders, vídues i donzelles tenia en sa casa qui el serviren a quiscun voler seu. —Cert és, senyora meva, respongué don Quixot, que sento l'absència de Sanxo; mes no és aquesta la causa cabdal qui em fa aparèixer consirós: i de les moltes ofertes que vostra mercè pretén fer-me, solament jo escull i accepto la voluntat qui les ha dictades, per quant en la resta, suplico l'excel·lència vostra que, dedins ma cambra, vulla i consenti que sia jo sol el qui em serveixi. —En veritat, digué la duquessa, que no serà així, senyor don Quixot, per tal que han de servir-lo quatre donzelles meves, fresques i avinents com les roses d'una bella primavera. —Per mi, res-

pongué nostre cavaller, no seran com a unes roses, sinó unes espines qui em punyiran dins l'ànima. Jo li demano de nou, si és que vostra excel·lència vol fer-me mercè, menys d'ésser-ne mereixedor, que es guardin molt bé de compareixer davant mos ulls; que la meua porta, tostemps tancada, sia la muralla de mos desigs i de ma honestetat; i finalment, ans preferiré dormir tot vestit, que de veure'm despullar per un servei tan perillós. —Bé està, senyor don Quixot, replicà la duquessa: dic-vos que donaré orde que no entri dins el vostre estatge ni una mosca, quant més una cambrera. No só jo persona per qui es degui descabalar la decència del senyor don Quixot, que, segons se'm transparenta, la que té en més estima entre ses moltes virtuts és la de l'honestetat. Despulli's la vostra mercè i vesteixi's retret a sa manera, com i quan volgués, que no hi haurà qui li ho destorbi; per tal com dins la seva cambra trobarà totes les gibrelles qui tan al cas i són necessàries per al qui dorm a porta tancada, a fi que per cap necessitat natural sia tingut d'obrir-la. Visca mil anys la gran Dulcinea del Tobós, i sia estès el seu nom per tota la rotunditat de la terra, per haver merescut l'amor d'un tan honest i valent cavaller. I vullen els benignes cels posar dins el cor de Sanxo Pança, nostre governador, un bon desig d'acabar prestament les seves deixuplines, perquè torni a gaudir el món la bellesa que posseeix tan excelsa senyora!"

Don Quixot regracià la duquessa amb un sospir i amb una dolça mirada. Anaren-se asseure a taula; i en acabat de sopar, se retragué nostre cavaller a la seva cambra tot sol, menys de consentir que ningú hi entrés per servir-lo. Tancà diligentment la porta, i a la claror de dos ciris es despullà: emperò, en descalçar-se, ¡oh malastre indig-

ne de tal persona!, se li escaparen, no sospirs ni altra cosa qui desacredités la netedat de sa persona, sinó dues dotzenes de punts d'una de les dues mitges, la qual restà feta un garbell. Capficà's no poc nostre bon senyor, i hauria ell donat per un bri de seda verda una unça d'argent; dic seda verda, perquè les mitges eren verdes. —Oh pobresa! pobresa!, exclama i escriu ací Benengeli; jo no he pogut mai comprendre com aquell poeta cordovès t'anomena un do del cel mal agraït: amb tot que sia alarb, jo bé conec, per la comunicació que he tingut amb cristians, que la santedat consisteix en la caritat, humilitat, fe, obediència i pobresa; emperò tampoc sé que hi hagi res de més infortunat que aquest do funest, sobretot per a aquells que llur naixement, llur estat, llur criança obliguen a dissimular les dures privacions que tu cuides imposar-los, de comportar-les amb resignació, d'ocultar-les als ulls de tothom, i de somriure, en tant que aquells pateixen. Malaventurat, dic, d'aquell qui té la honra estemordida, i pensa que d'una hora lluny se li descobreix el pedaç de la sabata, la greixum del barret, la filagarsa de la capa, i la fam de son ventrell!"

Tot això se li renovà a don Quixot en sa memòria quan se li escorregué la mitja; si bé s'aconhortà veient que Sanxo li havia deixat unes botes de camí, que pensà posar-se l'endemà. Per fi, ell va colgar-se tot pensatiu i apesarat així de la falta que Sanxo li feia, com de la irreparable desgràcia de les mitges, de les quals bé hauria collit els punts encara que fos amb seda d'altra color, essent-ne un dels més greus senyals de misèria que un cavaller pugui donar en el transcurs de sa prolixa mesquinesa. Apagà els ciris, feia calor i no podia dormir;

alçà's del llit, i obrí un poc la gelosia d'un finestral qui mirava a un bell jardí, i tot obrint-la, sentí unes veus qui enraonaven: parà l'orella atentament; i alçant la veu els de baix, pogué sentir semblants paraules:

—No porfidiegis, oh Emerència, perquè canti, puix bé saps que des que aquest foraster entrà al castell, i mos ulls el miraren, jo no sé cantar, sinó plorar; quant més, que el son de ma senyora té més de lleuger que de pesat, i no voldria que ens trobés ací per tot el diner del món: i posat cas que dormís i no es despertés, fóra en va el meu cantar si dorm i no es desvetlla, per a oir-lo, aqueix nou Eneas qui vingué a casa nostra per deixar-me escarnida. —No basquegis d'això, amiga Altisidora, li respongueren, que sens dubte la duquessa i tots els de casa dormen, exceptuat el senyor de ton cor i el desvetllador de ta ànima, perquè adés he sentit que obria la finestra de la seva cambra, i de segur que estarà despert: canta, la meva dolorida, amb veu baixa i suau al so de l'arpa, i com la duquessa ho sentís, ne donaríem la culpa a la calor que fa. —No està en això, oh Emerència, respongué Altisidora, sinó en què no voldria que mon cant descobrís mon cor, i fos jutjada, d'aquells qui no tenen coneixement de les forces poderoses d'amor, per donzella variable i deshonest; emperò vingui ço que es vulla; més val vergonya a la cara, que no mala taca al cor." I al punt començà a tocar una arpa amb moltíssima suavitat.

Com el nostre cavaller sentí això, restà espasmat, per tal com li vingueren al pensament les infinites aventures consemblants amb aquella, de finestres, reixes, jardins, músiques, amoretes i esvaniments que en sos desvariejants llibres de cavalleries havia llegits. Encontinent s'imaginà que algu-

na donzella de la duquessa estava d'ell enamorada, i que l'honestedat la forçava a tenir secreta sa voluntat. Temé fortament que a envestir vinguessin la seva fidelitat per Dulcinea, i encomanant-se-li de bon cor, determinà d'escoltar la cantúria, ben resolt de no deixar-se vèncer. Doncs, per donar a entendre que estava present, féu com un fals esternut, de què no poc s'alegraren les donzelles, no desitjant altra cosa sinó que don Quixot les sentís. Perquè polsada i afinada l'harpa, donà principi al següent romans:

—Oh, tu, qui jaus en ton llit,
entre fins llengols d'Holanda,
Dormint sense cap recel
Del vespre a la matinada;
Cavaller el més valent
Qui mai fos nat en la Mancha,
Més honest i més beneit
Que l'or més fi de l'Aràbia.
Escolta aquest cant mesquí
D'una infortunada dama,
Qui en la llum dels teus dos sols
Se sent l'ànima abrusada.
Tu cerques tes aventures
I trobes penes estranyes,
Dónes ferides, i negues
El remei qui pot curar-les.
Digues-me, valerós jove,
I Déu t'ajudi en tes ànsies,
Si et criaren a la Líbia
O en les muntanyes de Jaca?
Alletaren-te les serps?
Foren per sort dides teves
L'asprositat de les selves
I l'horror de les muntanyes?
Bé pots dir, tu, Dulcinea,
Donzella robusta i sana,
Que sotmeteres un tigre
O una pantera d'Hircània.

Per ço t'hauràs fet famosa
 Des d'Henares a Xarama,
 Des del Taix al Manzanares,
 Des del Pissuerga a l'Arlança.
 ¡Oh qui es veïes en tos braços,
 O a ton llit ben acostada,
 Per gratar-te en el teu cap
 I fer-te'n saltar la sarna!

Molt deman, essent jo indigna
 De mercè tan senyalada:
 Als teus peus voldria estar-me!
 Que a una humil això basta.

No miris de ta Tarpeia
 Aquest foc brulent qui em mata,
 Neró *manxego* del món,
 Ni l'encenguis amb ta sanya.

Nina só, poncella i tendra,
 De quinze mos anys no passen,
 No só ranca ni só coixa,
 Ni tampoc tinc res de manca.

I si tinc boca aguilenca
 I les narius aplanades,
 Mos cabells són com a llirs
 Que, dreta, fan una cana.

Ma veu ja sents, si m'escoltes,
 Que en dolçor ningú la iguala;
 Essent ma disposició
 No gaire menys que mitjana.

Eixes i altres gràcies meves
 Del teu buirac són despulles:
 D'esta casa só cambrera,
 I Altisidora, quan vulles."

Ací donà fi al seu cant la malferida Altisidora, i començà l'esglai del requerit don Quixot, qui llançant un greu sospir, digué per a si:—Que sia jo tan desafortunat cavaller, que no pugui mirar-me a mi una donzella, menys d'enamorar-se de ma persona! Que sia tan malaventurada la sens igual Dulcinea del Tobós, que no han

de deixar-li gaudir a soles la incomparable fermesa meva! I què us ha fet ella, reïnes, emperadrius, princeses? Per què la perseguïu?; per què tempteu de llevar-li l'únic bé que ella posseeix en aquest món? Mireu que us dic, i torno a dir, que tot quant fareu serà en va: jamai no volguí, vull, ni voldré, sinó la meva cara Dulcinea; per a mi, sola Dulcinea és l'amable, la bella, la discreta, la ben plantada; per a ésser jo seu i de cap altra, posà'm la naturalesa al món; ella sola és i serà l'objecte de ma veneració, de mos sospirs, de ma passió eterna. Canteu, ploreu, desespereu-vos, que jo tinc de pertànyer a Dulcinea cru o cuit, polit, ben criat i honest, a despit de totes les potestats illaquiadores de la terra." Dient això tancà de cop la finestra, i, ple de despit i de congoixa, com si li hagués sobrevingut un fort malastre, col·gà's en son llit, on el deixarem, per ara, mentre està cridant-nos el gran Sanxo Pança, qui vol donar principi a son famós govern.

CAPITOL XLII

Com el gran Sanxo Pança prengué possessió de sa insula, i en quina manera començà a governar-la.

Oh tu qui sobre un carro de flames incessantment discorres per ambdós hemisferis, antorxa del món, ull del cel, pare immortal de la naturalesa! Adés Timbri apellat, adés Febo, assagetador ençà, metge més enllà, pare de la poesia, inventor

de la música, tu qui sempre surts, i encara que ho aparentes, mai no et pons! A tu dic, oh sol. puix amb la teva ajuda l'home engendra l'home, a tu dic que em favoreixis i illuminis la fosquedat de mon enginy, per tal que pugui discórrer punt per punt la narració del govern del gran Sanxo Pança, que sens tu jo em sento fred, desfallit i confós.

Dic jo, per tant, que amb tot l'acompanyament aplegà Sanxo a un cert poblet d'uns mil veïns, el qual era un dels millors que el duc tenia. Donaren-li entenent que era nomenada la ínsula Baratària, ja fos perquè el poble havia nom Baratari, ja perquè a tan bon preu li fou donat del govern. Tantost arribà a les portes de la vila, qui era tancada, eixí a rebre'l el regiment del poble, tocaren les campanes, i tots els veïns donaren mostres de general alegria, i amb gran pompa conduïren-lo a l'església major, per donar gràcies a Déu. Aprés d'això, amb ridícules cerimònies li posaren a les mans les claus del poble, i admeteren-lo com a perpetuàl governador de la ínsula Baratària. Els vestiments, les barbes, la gruixària i la petitesa del nou governador tenia embadalit tothom qui no sabia l'ànima de la cosa, i àdhuc tots els qui ho sabien, qui eren molts. Per fi, en eixint de l'església, van portar-lo a la cadira del jutjat, on feren-lo seure, i el majordom del duc li digué:—Es costum antic en aquesta terra, senyor governador, que aquell qui ve a pendre possessió d'aquesta famosa ínsula, sia tingut de respondre a una pregunta que vulla fer-se-li, que sia un xic sinuosa i dificultosa; perquè, segons és la resposta, el poble pren i tempteja quin és el pols del seu nou governador, i així, o s'alegra o s'entristeix amb sa vinguda.”

Mentre que el majordom deia això, mirava Sanxo unes grans i moltes lletres escrites en la paret qui li venia enfront, i com no sabia de lletra, preguntà què eren aquelles pintures: a ço que respongueren: —Senyor, allà roman escrit i anotat el dia en què V. S. prengué possessió d'aquesta ínsula, i diu l'epitafi: "Vui, dia tal, de tal mes i de tal any, prengué la possessió d'aquesta ínsula el Senyor Don Sanxo Pança, que molts anys la senyoregi."—I a qui nomenen Don Sanxo Pança?, preguntà Sanxo. —A V. S., li respongué el majordom, per tal com en aquesta ínsula no ha entrat cap altre Pança sinó vostra mercè.—Doncs entengueu, germà, digué Sanxo, que jo no tinc el don, ni en tot mon llinatge jamai l'han portat: Sanxo Pança a seques m'ano-men, i Sanxo es nomenaren el meu pare i el meu avi, i tots foren Panças, menys d'afegir-hi dons ni dones: i estic veient que en aquesta ínsula hi haurà més dons que pedres; emperò deixem-ho anar, que Déu m'entén, i podria fer-se que si el govern me dura quatre dies, jo eixarçoli aquests dons, que per sa gran multitud deuen enfastijar com els mosquits. Passi avant amb sa pregunta el senyor majordom, que jo respondré com millor sabré, tant si s'entristeix com si no s'entristeix el poble."

Mentre ell parlava, entraren al jutjat dos homes, l'un vestit de pagès i l'altre de sastre, perquè portava unes tisores a la mà, i el sastre digué:—Senyor governador, jo i aquest pagès venim davant la vostra mercè per tal com aquest bon home ahir se presentà a la meva tenda, que amb perdó dels presents jo só sastre examinat, i lloat sia Déu; doncs, posant-me un tros de drap a les mans, em preguntà:— Senyor, n'hi haurà prou amb aquest tros per fer-me una caputxa?"— Jo, apamat el drap, li

responguí que sí: ell es degué imaginar, segons jo creguí, i no ho creguí malament, que sens dubte li volia jo furtar alguna part del drap, fundant-se en la seva picardia i en la mala opinió dels sastres, i replicà'm si n'hi hauria per dues: endevinant son pensament, li responguí que sí; i ell, refermant-se en son pervers i primer intent, anà afegint caputxes; i jo dient sempre que sí, fins que arribàrem a cinc caputxes. Ara és l'hora que és vingut a cercar-les; jo les hi dono, i no vol pagar-me'n les mans, mes pretén que li pagui o li torni altre cop el drap.—Es el fet tal com aquest home diu, germà?, preguntà Sanxo al pagès.—Sí, senyor, respongué aquest; emperò faci-li mostrar vostra mercè les cinc caputxes.—De bona gana, respongué el sastre; i traient encontinent la mà de sota la capeta, presentà cinc caperutxos posats als cinc caps dels dits de la mà, i digué:—Ací teniu les cinc caputxes que em demana aquest bon home, i en Déu i en ma consciència, que no em restà ni un bocí de drap, i jo donaré l'obra a visurar per revisors d'ofici." Tots els presents rigueren de la multitud de caputxes i del nou plet. Sanxo, acabat que ho hagué pensat un xic, digué:—Apar-me que en aquest plet no calen gaires dilacions, sinó jutjar a jut de bon baró, i així dono per sentència que el sastre hi perdi les mans i el pagès el drap, i no se'n parli més."

La passada sentència causà admiració en els presents, tothom ne rigué; emperò fou fet ço que manà el governador, davant el qual es presentaren dos vells:—Senyor, digué l'un d'ells, jo he deixat deu escuts d'or en aquest home. D'això ja fa algun temps, i no m'ha tornat a parlar més de son deute: veient jo que semblava haver-

se'n oblidat, l'he pregat una i moltes vegades que em tornés el meu or. Quina no ha estat la meva sorpresa, quan ell, per tota resposta, diu-me que ja me l'ha tornat! Jo no tinc papers ni testimonis de la deixa. Per tant, voldria que la vostra mercè li prengué jurament com ell ja m'ha pagat: és un home a qui jo he tingut sempre per molt honrat, i no puc creure que ell fes un jurament fals.

—Què hi dieu vós, en això?, demanà Sanxo a l'altre vell, qui callant escoltava, apuntalant-se amb un gros bastó de canya. —Jo estic prompte, respongué aquest, a jurar sobre la vostra vara de jutge com jo he tramès en les mans d'aquest home tots els deu escuts d'or que ell em manllava." El governador abaixà la vara, i el vell, donant son bastó a l'accedor, estén la una mà damunt la creueta de la vara, i fa jurament d'haver tramès aquells deu escuts que li demanaven: en acabat, tornà a pendre son bastó, i amb aire reposat restà mirant-se la gent. L'altre vell, sorprès, estigué considerant alguns moments al qui acabava de jurar, après fermà els ulls al cel, mogut més de pietat que no d'ira, i sens proferir paraula estava a punt d'eixir, quan Sanxo féu-lo tornar altra vegada. El governador, qui havia observat la paciència del demandant, aleshores abaixà el cap damunt son pit, i havent-se fregat un xic el front, tornà a alcar-lo, i digué:—Vós, qui jureu tan fàcilment, doneu-me vostre bastó." Aquell li'l donà: ell que el prengué, i dirigint-se a l'altre vell, prosseguí dient:—Vós qui demaneu això que us és degut, preneu-lo, i aneu en nom de Déu, que ja esteu pagat.—Emperò, senyor, replicà el creditor, com vol que aquesta canyota valgui deu escuts d'or!—Així ho crec

jo, respongué Sanxo; i per assegurar-nos-en, sia trencada ara mateix i es veurà si tinc raó o no." Tantost fou obeït, i d'en mig del bastó eixiren els deu escuts d'or. Tot-hom se'n meravellà, i tingueren a llur governador per un nou Salomó.

Sanxo, pagat de si mateix, escoltava ufanós les justes llaors que li prodigaven, quan una dona entrà al jutjat tenint fortament agafat pel coll un home vestit de ric pastor, la qual deia cridant:—Justícia, senyor governador, justícia, i si no la trobo en la terra, me n'aniré a cercar-la al cel. Senyor governador de la meua ànima, aquest mal home m'ha trobat sola en mig d'un camp, i s'és profitat del meu cos com d'un drap mal rentat, i desventurada de mi!, m'ha prés ço que tenia guardat fa més de vint-i-tres anys, defensant-lo dels moros i dels cristians, de propis i d'estranyos, mantenint-me sempre dura com un surer, i tan sencera com la salamàndria en el foc, per venir-me ara aquest home amb ses mans netes a grapejar-me.

—Encara això està per esbrinar, si porta o no les mans netes aquest galan, respongué Sanxo; i girant-se a l'home, li digué què deia i què responia a la requesta d'aquella dona. Ell, tot torbat i confós, va respondre:—Senyor, jo só un pobre porcater, i aquest matí eixí-me'n del poble de vendre (amb perdó sia dit) quatre porcs, retenint-se'm de drets i de maules poc menys de ço que aquells valen: tornava vers el meu poble, quan trobí en el camí aquesta fembra, i el diable, qui tot ho embolica i tot ho cou, féu que folguéssim ensem: fou-li pagat encara més que no el degut, i ella, malcontenta, se m'aferrà, i no m'ha deixat fins a conduir-me ací, prenent que fou violada, i diu mentida pel

sagrament que jo faig o penso fer: i aquesta és la veritat nua i crua."

Llavors el governador li preguntà si portava algun diner d'argent: ell digué que fins a vint ducats portava a la pitrera, dins una bossa de cuir. Manà que la tragué i la donés com era a la pledejant: obeí aquell tot tremolant; tan bon punt com la dona l'hagué presa, fent mil reverències a tots i pregant Déu per la vida i salut del senyor governador, qui així mirava per les òrfenes freturoses i donzelles, isqué del jutjat tenint la bossa agafada amb les dues mans, encara que de primer mirà si era d'argent la moneda que hi havia dins. Un cop fou defora, digué Sanxo al porcater, qui plorava:—Correu, el meu amic, darrera aquella dona, preneu-li la bossa i si la recobreu, ja és vostra." El minyó no s'ho féu dir dues voltes; partí com un llamp, i tots els presents restaren parats, menys d'endevinar quin era l'intent del governador.

No trigà gaire que l'home i la dona tornaren encara més agafats i aferrats que la primera vegada: ella amb les faldilles alçades i amb la bossa entre cames, en tant que l'home bregava per pendre-la-hi; emperò no era possible, per tal com la dona la defensava, fent molt grans crits, i dient:—Justícia de Déu i del món, miri, senyor governador, la poca vergonya i la poca temor d'aquest inhumà, qui en mig de poblat i en mig del carrer ha volgut pendre'm la bossa que vostra mercè manà que em fos donada.—I que us la prengué?, digué el governador.—Què ha de pendre ell, respongué la dona; bé me'n caldrien quatre com ell per a llevar-me-la. Ah!, poc sap ell amb qui ara se les heu! Aneu, aneu, pobrissó; mos punys són més forts que no els vos-

tres.—En bona fe, jo em dono per vençut, digué l'home quasi desalenat; dec confessar que no tinc jo prou poder per llevar-la-hi, i aquest mon tresor és ben seu.—Valerosa dona!, proferí llavors Sanxo, torneu la bossa a aquest home: si defensat haguéssiu vostra honra així com defensàreu aquella bossa, ni totes les forces d'Hèrcules no haurien abastat per forçar-vos. Partiu ara mateix, i no pareu en tota aquesta ínsula, ni en sis llegües a l'entorn, sota pena de dos-cents assots. Aneu-vos-en prestament, bagassa, desvergonyida i entabanadora.

Esglaia's la dona, i anà-se'n amb el cap baix i tota malcontenta; tantost com fou defora, el governador digué a l'home:—I vós, aneu al vostre poble en nom de Déu, amb el vostre diner, i d'ací avant, si no el voleu perdre, procureu que no us prengui el desig de folgar amb ningú." L'home li donà les gràcies tan malament com sabé, se n'anà, i tots els presents restaren de nou admirats dels judicis i sentències de llur nou governador. Tot això anotat per son cronista, fou reportat i escrit al duc, per tal com amb gran daler ho esperava; i deixem ací el bon Sanxo, car és molta la pressa que ens dóna son senyor, sumament nequitejat amb la música d'Altisidora.

CAPÍTOL XLIII

Nova persecució que experimentà don Quixot en el discurs de les amors de l'encantarinada Altisidora.

Deixàrem el gran don Quixot ennavegat amb els pensaments que li causà la música de l'enamoradoissa Altisidora. Amb tot i aquells, ficà's al llit, i com si fossin puces,

no el deixaren dormir ni assossegar un punt, al qual devien-se-li juntar els que se li escorregueren de les mitges; però en tant com el temps va lleuger, que cap barranc pot deturar-lo, corregué a cavall de les hores, i amb gran promptitud arribà la del matí. Això vist per don Quixot, jaquí son llit, i no gens peresós posà's el seu vestit de luda, les seves botes de camí, per encobrir la seva desgràcia de les mitges, son mantell d'escarlata, sa bonica camaura de vellut verd ornada de passamans d'argent, els grans rosaris que jamai desemparava, i amb molta gallardia i prosopopeia, anà allà on els ducs estaven ja esperant-lo. Com ell passava per una galeria que conduïa a la llur cambra, les primeres persones que trobà foren l'Altisidora i sa confident. Tantost cl veié Altisidora, com fingí que es desmaïava, i deixà's caure en els braços de sa amiga, qui es donà brasa a descordar-li els pits.

Veient-ho don Quixot, anà vers elles, i digué:—Bé sé jo d'on provenen semblants accidents.—Doncs jo no ho sé pas, respongué l'amiga, perquè Altisidora és la donzella més sana de tota la casa, i mai no li he sentit un ai d'ençà que la conec: perquè mal hagin tots quants cavallers aventurers hi hagin en el món, si són tots desagraïts: vagi-se'n la vostra mercè, senyor don Quixot, que no tornarà en si aquesta pobra criatura en tant que vostra senyoria estigui aquí present." A ço que respongué don Quixot:—Faci la vostra mercè, senyora meva, que em posin aquesta nit algun instrument de música en ma cambra, que jo consolaré com millor em serà possible aquesta malferida donzella, per tal com en els principis amorosos, els desenganys ben prompte solen ésser remeis provats." I dit

això, se n'anà perquè no fos notat dels qui allà veure'l poguessin.

No bé fou apartat, com tornà en si la desmaiada Altisidora, i digué a sa companya: —Caldrà posar-li l'instrument que diu, perquè sens dubte don Quixot voldrà donar-nos música, i no ens desagradarà essent seva." Anaren a recontar encontinent a la duquesa ço que passava i allò de l'instrument que demanava don Quixot, i aquella, alegre en extrem, concertà amb el duc i amb les seves donzelles de fer-li una nova burla: perquè esperaren fins a la nit, qui vingué tan de pressa com era vingut el jorn, passant-lo bé els ducs en delitables converses amb don Quixot. La duquessa aquell dia, real i veritablement, trameté un patge seu a Teresa Pança, amb la lletra de son marit Sancho Pança i amb el farcell de la roba que aquest deixà perquè li ho trametessin, encarregant-li molt que li donés bona relació de tot quant amb ella passés.

Arribada la nit, trobà don Quixot una guitarra en sa cambra: la trempà, obrí la finestra, i sentí com caminaven pel jardí; en acabat de resseguir les clavilles de la guitarra i que la tingué afinada com millor sabé, escopí, s'escurà la gargamella, i après amb veu de falset, encara que entonada, cantà el següent romans que aquell mateix dia havia compost:

—Solen les forces d'amor
Portar en renou les ànimes,
Valent-se per instrument
De l'ociositat deixada.

Sol el cosir i l'obrar,
I l'estar sempre ocupada,
Esser triaga al verí
De les amoroses ànsies.
Les donzelles judicioses,

Basquejant d'ésser casades,
L'honestedat és el dot
I veu de les llurs lloances.

Els cavallers de fortuna
I aquells qui en la cort paren,
No fent cabal de les lliures,
Amb les honestes es casen.

Amors venint de llevant
Sols d'un hoste a l'altre passen,
Aplegant prest a ponent,
Perquè en anant-se'n s'acaben.

L'amor qui vingué en corrent,
Si vui ve, demà s'aparta,
No deixant dins nostre cor
Ni la més lleugera imatge.

Pintura sobre pintura,
No es mostra, ni s'assenyala,
I on es veu prima bellesa,
La segona no fa basa.

Dulcinea del Tobós
De l'ànima en taula rasa
Tinc pintada, de manera
Que és impossible borrar-la.

La fermesa en els amants
Es la part més estimada,
Per la qual fa amor miracles,
I així mateix els exalça."

Aquí arribava don Quixot de son cant,
i l'escoltaven el duc i la duquessa, Altisido-
ra i quasi tota la gent del castell, quan
d'improvís, des d'una galeria superior que
damunt la finestra de don Quixot queia,
a plom despenjaren una corda amb més
de cent esquellots lligats, i així mateix ava-
llaren un cistell ple de gats qui portaven
cascavells més menuts lligats a la cua. Fou
tan gran el tabustoll dels esquellots i el
miolament dels gats, que amb tot i haver
estat els ducs els inventors de la broma,
s'espantaren, i àdhuc don Quixot s'espas-

mà; i volgué la sort que dos o tres gats entressin pel finestral de sa cambra, i corrent de l'un cap a l'altre, semblava que hi hagués entrat un estol de diables. Aquelles bestioles, cercant per on escapolir-se, apagaren les candeles qui en l'estança cremaven. El pujar i baixar de les grans esquelles no parava, i la major part de la gent del castell, qui no sabia la veritat del cas, estava suspesa i admirada. Alçà's don Quixot en peus, i aferrant l'espasa, comença a repartir coltellades per les parets, i a cridar:—Via fora, encantadors malignes; fora, canalla encisadora, que jo só don Quixot de la Mancha, contra qui no valen ni tenen prou esforç les vostres arts malèfiques.” I girant-se als gats qui encara corrien per la cambra, donava'ls bons cops d'espasa: aquells feren cap a la finestra, i per allí eixiren, si bé un d'ells, veient-se tan acorralat per les coltellades de don Quixot, li saltà a la cara, i se li aferrà al nas amb les urpes i amb les dents: don Quixot, qui sentí la dolor, començà a fer els més grans crits del món. Sentit això pel duc i la duquessa, i considerant ço que seria, molt prestament correueren a la cambra, i obrint amb la clau mestra, veieren el pobre cavaller lluitant amb totes ses forces per arrencar el gat de la seva cara. Entraren amb llums, i esguardaren la desigual baralla, anà el duc a despartir-la, mes don Quixot digué:—No me'l tregui ningú, deixin-me amb ell mà a mà, que jo sabré desempallegar-me d'aquest diable, d'aquest encantador, d'aquest bruixot, i jo li faré entendre qui és don Quixot de la Mancha.” El gat, no fent cas de semblants amenaces, grunyia i apretava. Finalment, el duc li l'arrabassà i gità'l per la finestra.

Restà don Quixot amb la cara clivillada, i amb el nas no gaire sa, encara que molt despatit perquè no li deixaren acabar sa batalla, que tan trabada tenia amb aquell malandrí. Portaren d'un oli aromàtic, i Altisidora, amb ses blanquíssimes mans, li embenà la part ferida, tot dient-li a l'orella:—Aquestes i semblants desventures t'esdevenen, empedernit cavaller, per ton pecat de duresa i obstinació; i Déu vulgui que ton escuder Sanxo no es recordi d'asotar-se, a fi que no isca mai de son encantament aquella estimada Dulcinea, ni tu te'n gaudeixis ni pervinguis a casar-t'hi, almenys tant com jo viuré, car molt t'estimo." No respongué paraula don Quixot, sinó que llançant un greu sospir, gità's damunt el seu llit, regraciant els ducs de llur mercè, no perquè ell tingués temor d'aquella canalla gatesca, encantadora i esqueλλαire, mes per tal com entenia la bona intenció amb què van ajudar-lo. Deixaren els ducs que es reposés, i anaren-se'n congoiats del mal succés de la burla, que mai no haurien cregut eixís tan pesada i carregosa a don Quixot, a qui li costà ben bé cinc dies de tancament i de llit, on li esdevingué una altra aventura, més agradable que la passada, la qual no vol ara referir l'historiador, per tal de parlar de Sanxo Pança, qui seguia molt diligent i molt discret en son govern.

CAPÍTOL XLIV

On es prossegueix la manera com es portava Sanxo Pança en son govern.

Refereix la història que des del jutjat conduïren Sanxo Pança a un sumptuós palau on en una espaiosa sala, era aparella-

da una gran taula; i així com ell entrà a la sala, sonaren xeremies i eixiren quatre patges a donar-li aiguamans, que Sanxo rebé amb molta serietat. Parada la música, segué Sanxo a cap de taula, car no hi havia altra cadira ni altre servei en tota ella. Posà-se-li al costat un cert personatge, vestit de negre, amb una vareta de barnilla a la mà. Alçaren una riquíssima i blanca tovallola amb què eren tapades les fruites i una molt grandiversitat de viandes. Un jove qui pareixia estudiant, donà la benedicció, cert patge posà un pitet randat a Sanxo, i un altre, qui feia l'ofici de mestre de sala, li presentà un plat de fruita, emperò, tot just n'hagué menjat un bocí quan el de la vareta, tocant-ne el plat féu que li'l traguessin amb una gran llestesa; llavors el mestre de sala acostà-li una altra vianda. Anava a tastar-la Sanxo, emperò ans no hi arribà, tocà-la aquell amb la vareta, i un patge tolgué-li el plat tan prestament com el de la fruita.

Vist això per Sanxo, restà parat, i preguntà als qui tenia prop si havia de menjar-se aquell àpat com si fossin jocs de mans. En això respongué aquell de la vareta:—No s'ha de menjar, senyor governador, sinó com és costum i estil de les altres ínsules qui tenen governadors. Jo, senyor, só metge assalariat en aquesta ínsula per servir-ne els governadors, mirant per la llur salut molt més que per la meva pròpia, estudiant nit i dia, i temptejant la complexió del governador, amb la fi de saber curar-lo si caigués malalt; i ço primer que faig és presenciar els seus dinars i sopars, deixant-li menjar ço que m'apar que li serà bo, i llevant-li tot allò que crec que podria-li danyar i ésser perjudicial al ventrell; i així he manat llevar el plat de la fruita

per tal com era massa humida, i aquell plat de l'altra vianda, per massa calent, i tenir moltes espècies, les quals provoquen la set; i aquell qui molt beu, mata i consumeix la humitat radical, tan necessària a la vida. —Essent així, digué Sanxo, aquell plat de perdius qui estan allà rostides, i, a parer meu, ben assaonades, no em podran pas danyar." A ço que respongué el metge: —No en menjarà el senyor governador mentre jo visqui.—Per què?, digué Sanxo.—Perquè el nostre mestre Hipòcrates, nord i llum de la medicina, en cert aforisme diu: *Omnis saturatio mala, perdicis autem pessima*; ço que vol dir que la perdiu és el pitjor dels aliments.—Doncs bé, digué Sanxo, vegi el senyor doctor, de quants menjars hi ha en aquesta taula, quin em serà de més profit i menys danyós; i deixi-me'n menjar sens bastonejar-me'l, que per vida del governador, i així Déu me la deixi gaudir, que muir de fam, i privant-me de menjar, per més que digui, ans serà llevar-me la vida que no pas augmentar-me-la.

—Vostra mercè té raó, senyor governador, respongué el metge, i així só de parer que no mengi vostra mercè d'aquells conills guisats, perquè és un menjar peliagut; d'aquella vedella, si no fos rostida i a la doba, podria tastar-ne, emperò tampoc li convé. Aleshores, digué Sanxo:—Aquell platàs qui està fumant més enllà, apar-me que és olla podrida, i per la diversitat de coses que hi solen posar, molt serà que no n'hi hagi alguna que em vingui de gust i sia profitosa.—*Absit*, digué el metge; lluny de nosaltres semblant pensament; no hi ha res al món de pitjor nodriment que una olla podrida: vagin les olles podrides a les taules dels canonges, o dels rectors de col·legis, o en les noces de pagesos, i deixin-

nos lliures les taules dels governadors, on deu assistir tot mirament i finor: i la raó és, perquè tostemps, on se vulla i de qui es vulla, són més preades les medicines simples que no les compostes, per tal com en les simples no es pot errar, i en les compostes sí, alterant la quantitat de les coses components: emperò ço que jo sé que té que menjar el senyor governador a l'hora present, és un centenar de neules i alguns tallets prims de confitura de codony, que li adobin el ventrell i facin de bon pair."

Sentint això Sanxo, s'arrambà a l'espatller de la cadira, esguardà de fit a fit el metge, i amb veu molt severa li preguntà com se nomenava, i on havia estudiat. Aquell li respongué:—Jo, senyor governador, em dic el doctor Pere Recí d'Agüero, i só fill d'un cert poble nomenat Tirtenfora, qui es troba entre Caracuel i Almodòvar del Camp, a la mà dreta, i tinc el grau de doctor per la universitat d'Ossuna." En això respongué Sanxo, tot encès en ira:—Doncs, senyor doctor Pere Recí, natural de Tirtenfora, poble qui està a la mà dreta, anant de Caracuel a Almodòvar del Camp, i graduat a Ossuna, vagi-se'n lluny de ma presència; si no, juro a Déu que pendré un garrot, i a garrotades, començant per vós, no ha de restar ni un sol metge en tota la ínsula; s'entén, dels qui jo conegui que siquin ignorants; car els metges savis, prudents i discrets, els posaré sobre mon cap i honraré com a persones divines: i torno a dir que se'n vagi d'ací Pere Recí, si no, agarraré aquesta cadira on jo sec, i la hi estellaré damunt del cap: doncs que me'n facin càrrecs, i veuran descarregar-me'n dient que feu servei a Déu, matant un mal metge, botxí de la república; i doneu-me dinar, o bé prenguin llur govern, que ofici

menys de donar què menjar a son posseïdor no val ni dues faves."

Avalotà's el doctor, i volgué tocar fora de la sala, sinó que en aquell punt sonà una corneta de posta al carrer, i guaitant el mestre de cerimònies per la finestra, digué: —Correu tenim del duc mon senyor; sens dubte durà cosa d'importància." El correu entrà suant i esverat, i traient-se un plec de la pitrera, posà'l en les mans del governador, i Sanxo va posar-lo en les del majordom, a qui manà que llegís el sobrescrit, qui deia: *A don Sanxo Pança, governador de la insula Baratària, en ses pròpies mans, o en les de son secretari.*" Sentint això, digué Sanxo:—Qui és ací el meu secretari? —Jo, senyor, respongué un dels presents, car sé de llegir i escriure, i só biscaí.— Amb semblant afegidura, digué Sanxo, bé podeu ésser secretari del mateix emperador: obríu el plec i mireu ço que diu." Així ho féu el novell secretari, i en acabat de llegir-lo per a si, digué que era negoci per tractar-se a soles. Manà Sanxo desembarassar la sala, i que no hi restessin sinó el majordom i el mestre de cerimònies: els restants amb el metge se n'anaren; i après el secretari llegí la lletra, qui era del tenor següent:

"Jo he tingut notícia, senyor don Sanxo
"Pança, que certs enemics meus i d'aqueixa
"ínsula, volen entrar-hi furiosament no sé
"quina nit: convé, doncs, vetllar i estar
"avisat, perquè no us trobin desprevingut.
"Sé també, per veritables espies, que han
"entrat en aqueix lloc quatre persones dis-
"fressades per donar-vos mort, per tal com
"temen del vostre enginy: obriu l'ull, i mi-
"reu qui se us acosta a parlar-vos, i no
"mengeu de res que vullen presentar-vos.
"Jo curaré de dar-vos socors si en perill

"vos veiéssiu, i en tot fareu així com és
"d'esperar del vostre seny. D'aquest lloc, a
"setze d'agost, a les quatre de la mati-
"nada.

"Vostre amic, el Duc."

Restà Sanxo esparverat, i altre tant aparentaren d'estar-ho tots els presents: per tant, girant-se al majordom, digué: —Ço que deu fer-se, i encontinent, és ficar dins un soterrani el doctor Recí, que si algú ha de matar-me, serà ell, i de mort adminícula i pèssima com ho és la de la fam.— Tampoc és gaire prudent, digué el mestre de cerimònies, que vostra mercè mengi de tot quant hi ha damunt la taula, perquè fou presentat per unes monges, i ja sap que solen dir: darrera la creu està el diable. —No hò negaré, respongué Sanxo, i per ara sia'm donat un bocí de pa i cosa de quatre lliures de raïms, que no hi podrà haver metzines, ja que, en efecte, no puc jo passar sense menjar: i puix tenim d'estar aviats per les batalles qui ens amenacen, serà forçat de trobar-nos ben mantinguts, per tal com les tripes porten el cor, que no el cor les tripes. Vós, secretari, responeu al duc, senyor meu, dient-li que serà complert co que ordena, i tal como ho ordena, puntualment; i donareu de ma part un besamans a ma senvora la duquesa, pregant-la que no s'oblidi de trametre, amb un propi, mon farcell i la meva lletra a ma muller Teresa Pança, que ho tindrà a molta mercè; i de passada podeu encaixar-hi un besamans al meu senyor don Quixot de la Mancha, perquè vegi que no só gens desagraït: doncs vós, com a bon secretari i bon biscaí, podeu afegir-hi tot el que volguéssiu i vingui més a pèl; i treguen aquestes tovalles, i donin-me di-

nar, que jo m'entendré amb quants espies, matadors i encantadors vinguessin damunt meu i sobre ma insula."

Estant en això, entrà un patge y digué: —Ací hi ha un pagès negociant, qui vol parlar amb vostra senyoria d'un afer, segons diu, de gran interès.—Com són pesats, aquests negociants!, digué Sanxo: serà possible que no coneguim que semblants hores com aquestes no són per negociejar? Per ventura els qui som governadors o jutges, no som homes de carn i ossos, a qui convé de reposar tot el temps que la necessitat reclama, sinó que volen que siguem fets de pedra marbre? Per Déu, que si dura molt el govern (encara que no ho crec), jo posaré un bon cinzell a més d'un negociant. Ara dieu a aquest home que entri; emperò mireu, de primer, que no sigui alguna de les espies o dels qui volen assassinar-me.—No, senyor, respongué el patge; puix que apar una ànima de càntir, i dóna'm de parer que és tan bo com el pa.—No cal dubtar de res, digué el majordom, que ací estem tots avisats.—Seria possible, mestre de sala, saltà Sanxo, que ara que no està present el doctor, mengi jo alguna cosa de pes i de substància, encara que no fos sinó un tros de pa i una ceba? —Aquesta nit, al sopar, serà satisfeta la minva del dinar, i restarà V. S. satisfet i pagat, digué el mestre de sala.—Déu ho faci, respongué Sanxo.

Com estaven amb la dessús dita conversa, entrà un pagès, qui era de bona presència, i de mil llegües lluny deixava entreveure que era un bonàs i una bona ànima. El primer que digué fou: —Qui és ací el senyor governador?—Qui serà, li respongué el secretari, sinó aquell qui està assegut a la cadira?—M'humilio, doncs, a sa

presència, digué el pagès; i, agenollant-se, li demanà besar la mà. Li la negà Sanxo, ordenant-li que s'alcés i digués què volia. Així ho féu el rústec, i digué:—Jo, senyor, só un pagès, natural de Miquel-Turra, un poble qui està a dues llegües de Ciutat Reial. —Un altre Tirtenfora tenim?, digué Sanxo: parreu, germà, i ço que puc dir-vos és que sé molt bé on cau Miquel-Turra, i que no és gaire lluny del meu poble.—Es el cas, senyor, prosseguí el pagès, que jo, per la misericòrdia de Déu, só casat en pau i davant la santa església catòlica romana: tinc dos fills estudiants: el més xic estudia per batxiller, i el major, per llicenciat: só vidu, perquè morí ma muller, o, per dir-ho millor, la matà un metjot, qui la purgà estant prenyada; i si a Déu hagués plagut de deixar-me-la parir, i que fos mascle, jo l'hauria fet estudiar per doctor, perquè no tingués enveja dels seus germans el batxiller i el llicenciat.

—De manera, digué Sanxo, que si vostra muller no fos morta, o no l'haguessin morta, vós no fóreu ara vidu? —No, senyor, certament, respongué el pagès.—Bons estem, replicà Sanxo: endavant, germà, que és hora de dormir, més que de negociejar.—Es, doncs, el cas, prosseguí el pagès, que aquest fill meu, qui ha d'ésser batxiller, s'enamorà en el mateix poble, d'una minyona anomenada Clara Perlerina, filla de n'Andreu Perlerí, un pagès riquíssim: i aquest nom de Perlerins no els prové de nissaga ni d'altre llinatge, sinó per tal com tots els d'aquesta família són paralítics, i per millorar el nom se nomenen Perlerins. Encara que, en veritat, la minyona és com una perla d'Orient, i mirada pel costat dret sembla una flor del camp; per l'esquerre, no tant, comsevulla que la verola féu-li per-

dre un ull: i amb tot que els clots de la cara siguin molts i grossos, diuen els qui l'estimen, que allò no són clots, sinó sepultures o s'enterren les ànimes dels amadors. Es tan neta, que, per no embrutar la cara, porta son nas, com sol dir-se arremangat, que no sembla sinó que fuig de la boca; i amb tot i això, és agraciada en extrem, perquè té la boca grossa, i si no li manquessin deu o dotze dents i queixals, formaria rotlle entre les més galanes. Dels llavis no cal parlar-ne, puix que són tan fins i delicats, que si fos costum d'aspiar llavis, podrien fer-ne una troca; emperò com tenen la color diferent de la que en els llavis s'estila, semblen miraculosos, per tal com són jaspiats de blau, verd i moradenc: i perdoni'm el senyor governador si tan per menut he pintat les parts de la que a la fi serà ma filla, perquè molt l'estimo i no m'apar mal.

—Pinteu ço que us plagui, digué Sanxo, que jo m'adelito en la pintura, i si hagués dinat, no tindria millor collació que la vostra effigie.—Això tinc jo per servir, respongué l'altre; emperò temps vindrà en què siguem, si ara no som; i dic, senyor, que si em fos concedit de pintar sa gentilesa a l'alçària de son cos, fóra cosa d'admiració, emperò no pot ésser, a causa que és té tota arronçada, per molt que es dona a comprendre que si es pogués adreçar, tocaria amb el cap el sostre; i ja ella hauria donat la mà d'esposa a mon batxiller, si no fos que no pot estirar-la, per tal com la té caragolada, i amb tot, en les ungles llargues i acanalades, mostrà's la seva bonesa i bona forma.

—Bé està, replicà Sanxo, i féu-vos compte, germà, que l'haveu pintada tota de cap a peus; què és ço que ara vós voleu?, i aneu

al dret sense giragonses ni carrerons, ni retalls ni afegidures.—Voldria, senyor, res-pongué el pagès, que vostra mercè volgués fer-me la gràcia de donar-me una lletra de favor per mon consogre, suplicant-lo que sigui servit que aquest casament passi avant, ja que no som desiguals en els béns de fortuna ni de naturalesa; perquè, a dir veritat, senyor governador, el meu fill és esperitat, i no passa dia que tres o quatre vegades no el turmentin els mals esperits; i d'haver caigut una volta al foc, té tota la cara arrugada com un pergamí, i els ulls plorosos, que sempre li ragen: emperò té un natural com un àngel, i llevat que es bufeteja i s'apunyega ell mateix, passaria per un beneit.—Voleu res més, bon home?, digué Sanxo.—Una altra cosa voldria, féu el pagès, sinó que no m'atrevesc a dir-ho; emperò vaja, que al cap i a la fi no se m'ha de podrir dins el cos, si no hi escau, que no hi escaigui. Dic, senyor, que voldria que fos de sa mercè donar-me tres-cents o sis-cents ducats per ajudar al dot de mon batxiller; vull dir, per ajudar-lo a parlar casa, perquè bé tenen de viure sols, menys d'estar subjectes a les impertinències dels sogres.—Mireu si voleu res més, digué Sanxo, i no deixeu de dir-ho per empatx ni per vergonya.—No, per cert, res-pongué el pagès." Tantost hagué dit això, com alçant-se de peus el governador, agafà sa cadira, i exclamà:—Cap de tal!, don magall, rústec i mal compost, que si no fugiu i us amagueu de ma presència, amb aquesta cadira tinc de rompre-us i obrir-vos la testa. Arri allà!, bergant, pintor del mateix diable; són hores aqueixes per demanar-me sis-cents ducats? D'on vols que els tregui, malvat impertinent? I posat que els tingués, perquè els havia de trametre a Miquel-Tur-

ra, per la família dels Perlerins, i per ton fill esperitat? Més que panarra! Vés-te'n, jo et dic; si no, per la vida del duc mon senyor, compliré ço que tinc dit." Féu senyes el mestre de cerimònies al pagès per què campés de la sala, i aquest eixí amb el cap baix, tement que el governador no posés les seves paraules per obra, comsevu-lla que el bellacó sabé fer molt bé son paper.

Emperò deixem Sanxo amb la ràbia al cos, i vingui la pau, tornant a don Quixot, qui s'estava jaient amb la cara embenada i curada de les gatesques ferides, de les quals no guarí fins al cap de vuit dies; en un dels quals li esdevingué ço que Cid Hamet vol ara recontar-nos amb la mateixa puntualitat que ell procura referir totes les coses d'aquesta història, per mínimes que siguin.

CAPÍTOL XLV

De ço que li esdevingué a don Quixot amb Na Rodríguez, cambrera d'honor de la duquessa, amb altres fets dignes d'ésser escrits i de perdurable memòria.

Capficat i melancòlic a més no poder, estava nostre malferit cavaller, embenat de la cara, i senyalat, no per la mà de Déu, sinó per les ungles d'un gat: desventures anexas a la cavalleria aventurera. Sis dies passà menys d'eixir en públic, quan, una nit, estant despert i desvetllat segons tenia per costum, sentí que amb una clau li obrien la porta de sa cambra, i tot seguit s'imaginà que l'enamorada Altisidora venia

per sobresaltar sa honestedat i posar-lo en condició de mancar a la fe que observar devia a sa senyora Dulcinea del Tobós.— No, deia ell a mitja veu i responent-se a si mateix, no; totes les belleses de la terra juntes no tindrien prou esforç per fer-me oblidar, tant sia un moment, la que jo adoro. No, ma cara Dulcinea, sobirana meva, on se vulla i sota qualsevol forma que et trobis, ja sia de pagesa, de princesa o de nimfa, aquest tendre cor meu et pertany, i a tu és degut tant com viurà; ningú podrà capgirar-lo.”

Acabar de proferir don Quixot tals paraules, i obrir-se la porta, fou tot u. Posà's dret damunt el llit, embolicat de cap a peus amb una vànova de domàs groc, una barretina al cap, i la cara mig tapada per les benes. Emperò quina no fou sa sorpresa com, en lloc de veure la sotmesa i nafrada Altisidora, albirà una reverendíssima cambrera, amb unes toques blanques i arrebosades, tan llargues, que haurien tocat fins a terra. Entre els dits de la mà esquerra portava un tros de ciri encès, i amb la dreta es feia ombra per tal que la llum no li ferís els ulls, davant els quals duia unes grosses ulleres: venia caminant a pleret, i movia suaument els peus.

Don Quixot mirava-la des de la seva guaita; i com veié son vestit i notà son silenci, cuidà que alguna bruixa o fetillera venia per fer-li alguna malifeta, i començà a senyar-se molt de pressa. La visió féu-se en avant, i com aplegant en mig de la cambra, alcés els ulls i va adonar-se de la pressa amb què nostre cavaller es feia creus, i veient-se davant aquella figura tan llarga i tan groga, amb les benes qui tant el desfiguraven, llançà un fort crit, dient: Jesús!, què veig?” I tantost amb un esglai

semblant al que havia inspirat ella mateixa, s'aturà tota tremolosa, deixà caure son ciri, qui s'apagà, gira les espatlles per anar-se'n, s'entrebanca amb les faldilles, i dóna una galan caiguda.

—Jo et conjuro, oh fantasma!, digué llavors don Quixot, que vulguis declarar-me què pretens de mi. Si ets alguna ànima en pena, digues-m'ho, que jo faré per deslliurar-te tot quant em prescriuen ma qualitat de cristià i ma professió de cavaller aventurer.”

La infortunada cambrera, com se sentí conjurar, per sa temor, deduí la del nostre cavaller, i amb veu afligida i baixa, li digué:—Senyor don Quixot (si per ventura és vostra mercè don Quixot), jo no só fantasma ni visió, ni ànima del purgatori, com la vostra senyoria pot haver cregut, sinó Na Rodríguez, la cambrera d'honor de ma senyora la duquessa; perquè amb una necessitat d'aquelles que vostra mercè sol remeiar, a vostra mercè jo vinc.—Digui'm, senyora Na Rodríguez, preguntà don Quixot, per ventura porta vostra mercè alguna missatgeria amorosa?, car li previnc no ésser jo de profit a qui sigui, mercès a la sens igual Dulcinea del Tobós. Dic, per fi, Na Rodríguez, que amb tal de salvar i de'xar de banda tot recapte amorós, pot tornar a encendre son ciri, i torni i departirem ensem de ço que més de grat li vingui, salvant, com dic, tot incitativament missatge.

—Jo, algun recapte de ningú, senyor meu?, respongué la vídua reposada: mal em coneix vostra mercè: com si em trobés jo en edat tan avançada per valdre'm de semblants innocències! Gràcies a Déu, tinc la meva ànima dins mon cos, i totes les dents i queixals a la boca, llevat d'uns quants que me'n tolgueren uns catarrós, que

en aquesta terra d'Aragó són tan freqüents. Emperò, ja que m'ho permet, me'n vaig a encendre la candela, i tornaré tost a relatar mes penes a vostra mercè, com a metge de totes les del món." I sens esperar resposta, isqué de l'estança, on restà don Quixot assossegat i pensatiu, esperant-la, si bé no anà de gaire que li sobrevingueren mil pensaments tocants a aquella nova aventura. Perquè li semblava mal fet i pitjor pensat de posar-se en perill de trencar a sa senyora la promesa fe, i deia's ell mateix: —Qui sap si el diable, qui és tan subtil i manyós, voldrà enganyar-me ara amb una vídua reposada, ço que no ha pogut jamai aconseguir amb emperadrius, reines, duqueses, marqueses ni comtesses? Tal hi ha qui resistint les més dures proves, cedeix en aquella ocasió on creia que devia menys recelar-se. Emperò jo no dec estar en mon judici, puix tals disbarats dic i penso; car no és possible que una matrona amb toca blanca, estireganyada i fantasiosa, pugui moure ni fer venir pensaments lascius en el més desanimat pit del món. Per ventura hi ha vídues reposades a la terra qui tinguin bones carns?... No em cal sinó esguardar sa cara rugosa, les seves toques blanques, les seves ulleres... El diable, el diable mateix en fugiria, esbalait... Emperò, ah! és així com el superbiós enraona; aparenta que es burla dels paranyes que té davant, i sa culpable confiança condueix-lo a l'abisme. Tinguem prudència, fugim de semblants perills i no vulguem aventurar la batalla."

I dient això, saltà fora del llit, amb intenció de tancar la porta i no deixar entrar la senyora Rodríguez; emperò la senyora Rodríguez ja tornava amb una candela encesa, i veient més de prop don Quixot cobert amb la vànova, les benes i la barre-

tina, féu-se dues passes enrera; i digué:— Estem segurs, senyor cavaller?, puix que no tinc per senyal gaire honest haver-se alçat vostra mercè del llit.—Això mateix em cal a mi preguntar, senyora, respongué nostre cavaller: i així demano si estaré jo assegurat d'ésser escomès i forçat.—De qui o a qui demaneu, senyor cavaller, tal fermaça?, preguntà la vídua.—De vós i a vós la demano, replicà don Quixot, que ni só jo de marbre, ni vós de bronze, ni ara són les deu del matí, sinó mitja nit, i encara un xic més avant, segons crec, i dins una cambra, més retreta i recondita que no la cova on el traïdor i agosarat Eneas gaudí's la bella i piadosa Dido. Doncs, jo em fio de vós, senyora Rodríguez, de la vostra experiència, de les vostres reverendíssimes toques; i jo us demano la vostra mà, en seguretat i penyora de vostres intencions honestes.”

Dit això, besà sa mà dreta i l'aferrà amb la seva, que la vídua reposada li donà amb les mateixes cerimònies. Ambdós, talment agafats per les mans, i posseïts de molt noble confiança l'un de l'altre, caminaren vers el llit, on don Quixot se colgà i es tapà del tot, no deixant sinó la cara destapada, entant que la senyora Rodríguez restà asseguda a una cadira, un xic apartada del llit, sens llevar-se per això les ulleres ni abandonar son ciri. Assossegats ambdós, el primer qui parlà fou don Quixot, dient:— Ara pot vostra mercè, senyora Rodríguez, abocar i buidar tot allò que té dins son atribolat cor, que serà de mi escoltada amb castes orelles i acorreguda amb piadoses obres.—Així ho crec jo, respongué la vídua reposada, que de la gentil i agradable presència de vostra senyoria no era d'esperar sinó una tan cristiana resposta.

“Doncs ha de saber, senyor don Quixot, que tal com me veu asseguda en aquesta cadira, en el cor del regne d'Aragó, i amb hàbits de vídua aniquilada i esgarriada, só filla d'Astúries, i d'un llinatge per on se n'hi han encreuat molts dels millors d'aquella província; emperò ma poca sort i l'abandonament de mos pares, qui es tornaren pobres ans d'hora, no sabent com, portaren-me a la cort de Madrid, on, per fi de bé i per esquivar majors desventures, entri a casa d'una principal senyora com a cambrera encarregada del cosit blanc: perquè ha d'entendre vostra merce que a fer beineta o tabelles, cap altra, en ma vida, m'ha passat la mà per la cara. Mos pares van deixar-me servint i se'n tornaren a casa, d'on a cap de pocs anys degueren anar al cel, per tal com eren extremadament bons i catòlics cristians. Vegi'm òrfena i subjecta al miserable sou i a les poques mercès que a semblants cambreres solen atorgar-se; i per aquest temps, menys de donar-ne jo ocasió, enamorà's de mi un escuder de la casa, home ja entrat en anys, barbut i ben disposat, i noble com el mateix rei, puix que era també d'Astúries.

“No concertàrem tan secretament nostres amors, que no n'hagués esment nostra senyora, la qual, per estalviar compares i comares, ens casà amb pau i amb consentiment de santa mare església catòlica romana: del qual matrimoni nasqué una filla per a rematar amb ma ventura, no perquè jo morís del part, que el tinguí dret i a son temps, mes per tal com no trigà gaire a morir mon espòs d'un esglai que certament li causà la mort.” I dit això, posà's a plorar molt tendrament, li digué: —Perdoni'm vostra mercè, senyor don Quixot, que, sens

poder-me'n estar, en parlant de mon pobre marit, se m'omplen els ulls de llàgrimes."

"Romasa, doncs, vídua i desemparada, amb el càrrec de ma filla, comsevulla que tenia fama de treballadora, prengué'm la senyora duquessa, casada de poc amb el meu senyor el duc, i volgué portar-me a son servei en aquest regne d'Aragó ensems amb la meva filla, qui anà creixent en bellesa i gràcia com l'scuma de la mar: canta com una calàndria, dansa com el pensament, balla (*) com una desesperada, escriu i llegeix com un mestre d'estudi, treu comptes com un avariciós: de sa netedat, no cal parlar-ne, que ni l'aigua corrent és tan neta, i deu tenir a hores d'ara setze anys, cinc mesos i tres dies, avant o enrera. Finalment, d'aquesta meva fadrina se n' enamorà un fill de cert pagès molt ric, habitant a un burg del meu senyor el duc, no molt lluny d'ací. Jo no sé com va fer-se que ma filla, ma filla tan prudent, qui mai no es jaquí de sa mare, tot d'un plegat trobà's prenyada, menys de saber-se'n donar compte. Com tothom del castell li volia mal, per tal que ella era la més xamosa, la més amable, la més instruïda, veuríeu el desori que semblant aventura va promoure, en tant, que ma senyora la duquessa la foragità de sa presència. Voldria, doncs, senyor meu, que vostra mercè prengué's a son càrrec de venjar aquesta ofensa, obligant el tal pagès a casar-se amb ma filla, ja a força de pres, o ja per les armes; puix que, segons diu la gent, vostra mercè nasqué al món per socórrer i emparar els desvalguts.

(*) En temps de Cervantes era distint *ballar* o *dansar*. Donaven el nom de *dansa* als balls més entonats i pomposos. Per *balls* entenien els més populars i eixelebrats.

Per tant, consideri vostra mercè l'orfanesa de ma filla, sa formosor, sa joventut, amb totes aquelles qualitats que li he referit; com, en bona fe, de quantes donzelles ma senyora té a son servei, cap no li arriba a la sola de la sabata; i una n'hi ha que es diu Altisidora, la qual, amb tot son esparpall i gallardia, posada en parangó amb la meva filla, no li aplega ni tan sols de dues llegües. Doncs, vull que sàpiga vostra mercè, senyor meu, que no és or tot ço qui lluu; car, aquesta Altisidora té més de presumida que de formosa, i més de descarada que d'honesta, no-res-menys que no està molt sana, tenint l'alè un xic pesat, per tal que hom no pot estar ni un moment prop d'ella; àdhuc ma senyora la duquessa... Emperò vull callar, per tal com solen dir que les parets tenen orelles.

—Què té ma senyora la duquessa, per ma vida, Na Rodríguez?, preguntà don Quixot.—Per tal conjur com aquest, digué la vídua reposada, no puc deixar de respondre açò que se'm pregunta, amb tota veritat. No veu vostra mercè, senyor don Quixot, la gentil disposició de ma senyora la duquessa, aquella pell de la cara tan fina que apar com si fos brunyida, aquelles dues galtes de llet i de carmí, que l'una apar el sol, l'altra la lluna, i aquell aire amb què trepitja i fins avorreix la terra, no aparentant sinó que vessa de salut per tot arreu? Doncs tingui per entès vostra mercè que pot agrair-ho primerament a Déu, i després a dues fonts que porta a les dues cames, per on s'afuixa de tots els mals humors, que diuen els metges que n'està ella plena. —Santa Maria, proferí don Quixot; i és possible que ma senyora la duquessa tingui semblants desaiguadors? No ho creuria si m'ho diguessin frares descalços;

doncs, és la senyora Rodríguez qui ho diu, serà cert; encara que semblants fonts i a tal lloc no deuen llançar humors, sinó ambre líquid. Certament só aparellat de creure que això d'obrir-se fonts deu ésser molt bo per la salut."

No bé acabà de parlar don Quixot, com amb un fort cop obriren la porta de l'estança, i amb l'esglai del cop li caigué a Na Rodríguez el ciri de la mà, i restà la cambra igual de fosca que una gola de llop, com així sol dir-se. Acte seguit la pobra vídua sentí com l'aferraven per la gargamella, amb tal esforç, que no la deixaven ni piular, mentre que una altra persona molt llesta i calladament, li arremangava les faldilles, i amb una, com si diguéssim xinella, començà a donar-li tantíssims assots que era una llàstima; emperò per molta que li'n tingués don Quixot, no es movia del llit, i com no sabia què podia allò ésser, s'estava molt quiet i molt callat, i fins dubtant que no vingués per ell la tanda i tunda assotesca. I no dubtà ell en va, perquè un cop hagueren estovada la vídua, qui no es planyia ni poc ni molt, els callats botxins anaren a don Quixot, i desembolicant-lo del llençol i del cobrellit, el pessigaren tan fort i seguidament, que no pogué estar-se de defendre's a cops de puny, i tot això amb un silenci admirable. Durà la batalla quasi mitja hora, eixiren els fantasmes, s'abaixà les faldilles Na Rodríguez, i, plorant sa desventura, tocà defora, sens dir paraula a don Quixot, qui, adolorit i pessigat, confós i pensatiu, restà tot sol, on el deixarem, desitjós de saber qui fou el pervers encantador qui tal l'havia tractat: emperò això serà dit a son temps, i ara tornem a veure Sanxo Pança qui ens demana, i el bon concert de la història ho reclama.

CAPITOL XLVI

De ço que li esdevingué a Sanxo Pança rondant la seva insula.

Deixàrem el gran governador enujat i felló amb el pagès pintor i tronya, qui, ensenyat del majordom, i aquest del duc, es burlaven de Sanxo; emperò ell es tenia ferm contra tots, ja fos totxo aspre i barroer. Perquè, encarant-se a aquells que tenia prop i amb el doctor Pere Recí, qui, acabat el secret de la lletra del duc, tornà a entrar a la sala, digué:—Ara sí que veritablement entenc com els jutges tenen d'ésser o han d'ésser de bronze, per no sentir les importunitats dels negociants volent que a totes hores i a tots temps els escoltin i despatxin, atenent sols llur negoci, vingui ço que vingués: i si el pobre jutge no els escolta i despatxa, o perquè no pot, o per no ésser hora d'audiència, tot seguit el malleixen i murmuren, li roseguen els ossos, i àdhuc li esclareixen son llinatge? Negociant taboll, marxant panarra, no et donis brasa, espera saó i lloc per negociejar: no vinguis a l'hora de dinar ni a la de dormir, per tal com els jutges són de carn i os, i els cal donar a la naturalesa ço que naturalment els demana, exceptuat jo, que no dono menjar a la meua, mercès al senyor doctor Pere Recí Tirtenfora, ací present, qui vol fer-me morir de fam, assegurant que aquesta mort és vida, que tal la hi dó Déu a ell i a tots els de sa nissaga, dic a la dels àvols metges, que la dels excellents, palmes i llorers mereix.”

Tots els qui coneixien Sanxo Pança res-taven admirats de veure que tan elegant-ment parlava, i no sabien a què atribuir-ho, sinó a què els oficis i càrrecs de pes, o ado-ben o enterboleixen l'enteniment. Final-ment, el doctor Pere Recí prometé de do-nar-li sopar aquella nit, encara que s'exce-dís dels aforismes d'Hipòcrates. Amb això restà pagat el governador, i esperava amb gran daler que fos arribada la nit i l'hora de sopar; i encara que el temps, al parer seu, no es movia d'un mateix lloc, arribà aquell per ell tan desitjat, on li donaren per sopar un plat de carn trinxada amb ceba, i uns peus bullits de vedella un xic estantissa. Entrà de tot amb més gust que si li haguessin donat francolíns de Milà, faisans de Roma, vedella de Sorrento, per-dius de Moron o ànecs de Lavaixs: i tot sopant, girà's al doctor, i li digué:—Mi-reu, doctor, d'ara en avant, no cuideu més donar-me a menjar coses regalades ni vian-des exquisides, perquè serà treure de polle-guera mon ventrell acostumat a cabra, vaca, xixines, carnsalada, naps i cebes, i, si, per ventura, li donen altres menjars de palau, els rep amb escarafalls i de vegades amb fàstic: ço que pot fer el mestre de sala és portar-me aqueixes que s'anomenen olles podrides, que, com més podrides són, fan més bona olor, i ja pot ficar-hi tot quant ell voldrà, mentre sia menjívol, que jo li ho agrairé i pagaré algun dia: doncs a mi no em vinguin amb burles, perquè som o no som: visquem tots i mengem en bona pau i companyia, ja que quan ix el sol, ix per tothom qui el vol. Jo governaré aquesta ín-sula sens perdonar dret ni admetre unta-ment, i tothom que estigui amb l'ull obert, i procuri per ell, car els faig a saber que el diable està prop, i que si em donen oca-

sió, faré meravelles; doncs, torneu-vos de mel, que se us menjaran les mosques.

—Per cert, senyor governador, digué el mestre de sala, que vostra mercè té molta raó en tot quant digué; i que jo oferesc, en nom de tots els insulans d'aquesta insula, qui serviran la vostra mercè amb tota puntualitat, amor i benvolença, per tal com la suau manera de governar vostra mercè fins ara, no els dóna lloc de fer ni de pensar res que torni en desservei de la senyoria vostra.—Així ho crec, respengué Sanxo, i serien uns tabolls si altra cosa fessin o pensessin; i torno a dir que es tingui compte amb el meu aliment i amb el de mon ruc, que és la cosa que més convé i fa més al cas; i com sia l'hora, anem a fer la ronda, que jo pretenc netejar aquesta insula de tota sort d'immundícia i de gent vagabunda, ociosa i mal entretinguda: car vull que sàpiguen, amics, que la gent desenfada i peresosa dins la república, és com els abellots en els rucs, qui es menegen la mel que fan les treballadores abelles. Jo entenc de favorir els pagesos, servar llurs preeminències als gentils homes, premiar els virtuosos, i sobre tot venerar la religió i l'honra dels religiosos. Què me'n dieu, els meus amics? dic jo alguna cosa, o em trencó el cap?—Tant digué vostra mercè, senyor governador, saltà el majordom, que em té admirat que un home tan illetrat com la vostra mercè, què segons crec, no sap ni la O, digui tals i tantes coses plenes de sentències i de consells tan fora de tot allò que de l'enginy de vostra mercè esperaven aquells qui ens trameteren i els qui ací són vinguts: hom veu cada dia coses noves al món; les burles solen convertir-se en veres, i els burladors veuen-se burlats."

En això arribà l'hora de la ronda, i nostre governador isqué amb son bastó de jutge a la mà, seguit de son secretari, del majordom, el mestre de sala, el cronista, qui curava de posar en memòria sos fets, i tot un agregat d'agutzils i escrivans. Als pocs carrers que pel poble discorregueren sentiren un soroll d'espases: la guàrdia hi anà tot seguit, i sens trigar comparegueren amb dos homes qui havien sorprès barallant-se. —Per què us barallàveu?, preguntà'ls Sanxo, amb veu severa: no teniu, per ventura, un governador qui us sabrà fer justícia?—Senyor, respongué l'un d'aquells dos, sàpiga vostra mercè com aquest home acaba de guanyar en aquesta casa de joc d'ací davant més de mil rals, i Déu sap com; puix que, trobant-me jo present, he jutjat més d'una sort dubtosa a favor seva, contra tot allò que em dictava la consciència. Alçà's amb el guany, i com jo m'esperava rebre graciosament algun escut, embutxacà's son diner i eixí de la casa. Jo que li he anat darrera, molt despitat, i amb bones paraules li demanava que em donés quan menys vuit rals, que ell ja em coneixia per home d'honor, que mon ofici no era altre sinó passar la vida en les cases de joc per ajudar a les bones o a les males: i l'estrofa no s'ha donat vergonya d'oferir-me quatre rals. Doncs, a fe que si no hagués arribat la vostra mercè, li hauria fet perbocar el guany, i que havia de saber amb quantes entrava ell en la romana.

—I vós, què hi dieu?, preguntà Sanxo a l'altre; el qual respongué que era cert tot ço que son contrari deia, i no havia volgut donar-li més de quatre rals perquè tot sovint n'hi estava donant; i aquells qui esperen gratificació, deuen ésser moderats, i pendre amb cara alegre ço que els vulguin

donar, sens entrar a raons amb els guanyadors: per tal que res no podia millor provar que era ell honrat com no haver-li volgut donar sinó quatre rals, comsevulla que els estrofes tostemps són tributaris dels miradors qui els coneixen.—Así és, digué el majordom; i vostra mercè dirà què se n'ha de fer d'aquests dos homes.

—Ço que caldrà fer, respongué Sanxo, és ço següent: vós, el guanyador, ja bo, ja àvol, ja indiferent, doneu tan prestament al vostre acoltellador cent rals; i a més ne traureu trenta per als pobres de la presó; i vós, qui sens tenir ofici ni benefici, aneu escadusser per aquesta ínsula, preneu els cent rals, i, per tot demà, campeu ben lluny d'ací, bandejat per deu anys, sota pena, si els trenqueu, que els compliu en l'altre món, penjant-vos a una forca, o almenys manant-ho al botxí; i ningú vulla replicar-me, que li posaré la mà al damunt." Desembutxacà l'un, va rebre l'altre, aquest eixí defora la ínsula, i aquell se n'anà a casa, en tant que el governador anava dient:—Ara, jo podré poc ot reuré aquestes cases de joc, que se m'afigura han d'ésser molt perjudicials."

—Aquesta, almenys, digué un escrivà, no la podrà vostra mercè llevar, car la té un gran personatge, i més és, sens comparació, ço que ell hi perd que no ço que en treu de les cartes. Contra d'altres timbes de menys quantia podrà mostrar son poder, qui són les més damnoses; que en les cases dels cavallers principals no s'atreveixen els famosos tafurers a usar de llurs maules; i puix el vici del joc s'és tornat un exercici cominal, més val que hom jugui en cases principals, que no en les d'algun oficial, on, si hi arrepleguen algun infortunat, l'escorxen de viu en viu.—En això hi ha molt que dir, féu Sanxo."

En aquest punt, arribà un agutzil qui portava agafat un jove, i digué:—Senyor governador, aquest jove venia vers nosaltres, i així com albirà la justícia, girà les espatlles i es calà a córrer com una daina; jo li correguí darrera, i valgue-li que ensopegà i caigué, si no, mai més haguera pogut assolir-lo.—Per què fugieu?, li preguntà Sanxo.—Per estalviar-me les infinites preguntes que sol fer la justícia, digué el jove.—Bé està, respongué Sanxo; emperò on anàveu a hores d'ara?—A pendre la fresca, respongué l'altre.—I on pren hom la fresca en aquesta ínsula, digué Sanxo.—Allà on bufa, respongué el jove.—Sou ben graciós, amic, digué Sanxo, i no em desplauen els joves alegres; emperò, feu-vos compte que jo só l'aire, i que us bufo vent en popa, calant-vos a la presó. A mi, guàrdies: poseu-lo, aquesta nit, a l'ombra, que demà veurem si haurà canviat el vent.”

Aprés d'algun nou encontre que féu el governador, on demostrà sa bona gràcia i clar enginy (*), aplegaren a un pont que a l'un cap hi havia una forca i a l'altre una com casa d'audiència. En aquell punt vingueren davant Sanxo quatre agutzils, conduint un home amb ells.—Senyor governador, digué l'un dels quatre oficials, veniu molt a propòsit per treure'ns d'un gran dubte; i bé us caldrà posar-hi tot el vostre saber per resoldre un cas tan difícil com el que ara ací es presenta. — Parleu, digué Sanxo, que hi faré tot quant sabré.—Senyor, respongué l'oficial, el fet és tal com

(*) L'aventura que ara volgué posar l'autor no ens semblà tan interessant com les abans referides. Per tant, hem preferit suplir-la amb la que segueix, per bé que en l'original es trobi dos capítols més enllà, on potser cap falta hi faria.

segueix: emperò supliquem la vostra excel·lència, que vulgui parar un xic d'atenció. Per una antiga llei d'aquesta ínsula, tothom qui vulgui passar per aquest pont de l'una part a l'altra, ha de declarar, sota fe de jurament, on va. Si ell jura veritat, el deixem passar lliurement; i si ell diu mentida, li fem pendre mort en aquella forca, sens remissió alguna. Aquesta llei és coneguda de tots els moradors de vostra ínsula. Ara fa poc es presentà l'home que ací veieu, i havent-li pres el jurament, segons és costum, ens diu que va a fer-se penjar en aquella forca. De manera que si nosaltres el pengem, en efecte, ell ha dit veritat, i no mereix pendre mort; i com volguéssim deixar-lo passar, ell mentí en son jurament, i, segons la llei, deu ésser penjat. Per tant, no sabem què fer, i havem pensat recórrer al vostre agut enteniment, que hi donés el seu parer.

—Diable!, respongué Sanxo gratant-se el cap, no ho veig prou clar. Torneu-me a referir el cas; per ventura podria fer-se que ho encertés." L'oficial de justícia li ho tornà a recontar, si fa o no fa, amb els mateixos termes, i Sanxo aleshores li respongué:—A mon parer, aquest negoci jo el declararé amb dues esgarrapades, i és així: Aquest home jurà que va a morir en la forca; i si en ella mor, jurà veritat, mereixent, per la llei establerta, ésser llibert i passar el pont: emperò si no l'enforquen, jurà mentida, i per la mateixa llei mereix ésser enforcat?—Així és com el senyor governador diu, replicà l'altre; i en quant a la integritat i clarificació del cas, no hi resta ni el més petit dubte.—Per tant, jo dic, replicà Sanxo, que d'aquest home aquella part que jurà veritat, la deixin passar, i la que digué falsia que l'enforquin, restant

així acomplida al peu de la lletra la condició del passatge.

—Essent així, senyor governador, preferí el demandant, serà de necessitat de dividir aquest home en dues parts, l'una falsa i l'altra vertadera; i si es divideix, forçat és que muira, no complint tampoc ço que la llei ordena.—Veniu-me ací, senyor bon home, respongué Sanxo; aquest passatger, o jo só un ruc, o té igual raó per morir com per viure i passar el pont; doncs el salva la veritat ensems que el condemna la mentida. Per tant, só de parer que, depençant d'un fil les raons per absoldre'l o per condemnar-lo, deixem, passar aquest home lliurement. Val més usar de misericòrdia que no de justícia: si tant volia que el pengessin, prou càstic li donem contrariant-lo ara per ara.”

El majordom i tot el sèquit del governador feren molt grans llaors a la clemència de Sanxo. Acabada la ronda, conduïren-lo al palau, i anà-se'n a reposar en son llit de les fadigues de la jornada.

CAPÍTOL XLVII

On es declara qui foren els encantadors i botxins qui assotaren la vídua reposada i pessigaren don Quixot, amb ço que li esdevingué al patge qui portà la lletra a Teresa Pança, muller de Sanxo Pança.

Diu Cid Hamet, puntualíssim esbrinador dels àtoms d'aquesta admirable història, que en eixint Na Rodríguez de la seva cambra per anar a la de don Quixot, una

altra cambrera qui amb ella dormia, ho sentí; i posat que totes les cambreres d'honor siguin amigues de saber, esbrinar i ensumar, anà-li al darrera amb tal silenci, que la bona Rodríguez ni se n'adonà; i així com la veié entrar dins la cambra de don Quixot, per no mancar al general costum de totes les cambreres, qui són unes batxilleres, donà's brasa per fer-ho saber a sa senyora la duquessa. La duquessa ho digué al duc, i li demanà llicència per anar-se'n ella i Altisidora a veure ço que aquella vídua volia de don Quixot. El duc la hi donà, i ambdues, atemptadament, i pas a pas, aplegaren tocant de la porta de la cambra, i tan prop, que ho sentien tot; i com la duquessa oí que la Rodríguez havia llançat al carrer el secret de les seves fonts, no pogué contenir-se, ni tampoc Altisidora: perquè, plenes d'ira i amb cor de venjar-se, entraren de sobte dins la cambra, aclivillaren amb les ungles don Quixot i assarronaren la vídua, segons fou per avant referit; tant els afronts qui van dretament contra la bellesa i presumpció de les dones, desporten en llurs pits la ira, i encenen el desig de la venjança.

En aquell mateix dia, com ja s'ha dit, havia la duquessa tramès un patge a Teresa Pança, muller de Sanxo, amb la lletra d'aquest i una altra d'ella ensems amb una grossa cadena de corall com a present. Diu la història, que el patge era molt discret i eixerit; i amb gran desig de fer servei als seus senyors, partí de bon grat vers el poble de Sanxo. Com anava a entrar dins el poble, va ullaar vora un torrent, moltes dones qui rentaven, a les quals pregà li diguessin si vivia allà una dona nomenada Teresa Pança, muller de Sanxo Pança, escuder d'un tal don Quixot de la Mancha.

I feta la pregunta, aiçà's una minyona d'uns catorze anys, qui estava rentant, i digué:—Aquesta Teresa Pança és la meva mare, aquest Sanxo Pança és mon pare, i aquest don Quixot el nostre senyor.—Doncs, veniu, donzella, respongué el patge, i acompanyeu-me a la senyora vostra mare, perquè li porto una lletra i alguns presents.—De bon cor jo ho faré, senyor meu, digué la minyona; i deixant la roba que rentava a una de ses companyes, descalça i despen-tinada com anava, saltà davant la cavalcadura del patge, i prosseguí dient:—Vinga, vostra mercè, vinga-se'n amb mi, que a l'entrant del poble és a casa nostra, on trobarem la mare amb sobrada pena perquè molts dies ha que no sap res del meu senyor pare.”

Per fi, saltant, corrent i gamba-jant, arribà la minyona al poble; i abans d'entrar a casa, posà's a cridar:—Mare, mare, sortiu ací defora, que ve un senyor qui us porta lletres i altres coses del pare.” A la seva veu isqué la Teresa Pança amb la filosa al costat, fent ballar el fus. Duia unes faldilles de burell, amb un cos de la mateixa color, i una camisa oberta de pits. Era una dona d'uns quaranta anys, però forta, en-ravenada, nerviosa i arrugada, la qual, veient sa filla i el patge a cavall, digué:—Què és això, filla meva?, qui és aquest senyor?—Es un de vostres servidors, féu el patge baixant de cavall i agenollant-se als peus de la Teresa; doni'm vostra mercè les mans a besar com a dona llegítima i particular del senyor Sanxo Pança, governador de la ínsula Baratària.—Vagi-se'n, senyor meu, fugi d'ací, no em digui això, respongué la Teresa; que jo no só de la cort, sinó una pobra pagesa, filla de un terrossaire, i muller d'un escuder aventurer.—Vós sou la

digníssima esposa d'un governador arxidigníssim, replicà el patge; i en prova d'això rebí la vostra mercè aquesta lletra i aquest present." Llavors el patge presentà les cartes, tot posant al coll de la Teresa la superba cadena de corall capçada d'or.

Mare i filla restaren sorpreses, i mirant-se l'una a l'altra, no sabien proferir paraula.—Ja em jugaria, mare, digué, per fi la minyona, que aqueix govern és la ínsula que vós sabeu, promesa tantes voltes a mon pare pel senyor don Quixot.—Així és, respongué el patge, que per reverència del senyor don Quixot troba's el senyor Sanxo a hores d'ara governador de la ínsula Baratària. Llegiu i ho veureu.—Ai!, bon senyor!, com vol que ho faci? replicà la Teresa; jo sé molt de filar, emperò quant a llegir, no hi entenc borrall—Ni jo tampoc, saltà la filla, i prou greu que vui me'n sap; emperò no es moguin d'ací, que jo aniré a cercar el senyor rector, o el batxiller Sansó Carrasco, qui vindran volunters per saber noves del meu pare.—No cal cridar ningú, digué el patge; jo no sé filar, però sé llegir, i si ho voleu, jo us llegiré la lletra del governador." Llavors el patge obsequiós féu la lectura d'aquella, i passà tost après a la carta de la duquessa, qui deia així:

"Amiga Teresa: les bones qualitats que
"bé li reconec al vostre marit Sanxo, mo-
"gueren-me i han-me obligada a fer-lo no-
"menar, pel duc mon espòs, governador d'u-
"na de nostres ínsules. Tinc notícia que go-
"verna com un girfac, de ço què me'n pren
"molt gran plaer, i al meu senyor el duc
"altre tant, donant infinites gràcies al cel
"que no fui enganyada en escollir-lo per a
"tal govern.

"Ací li tramet, estimada amiga, una ca-

"dena de corall, capçada d'or; haguera jo
"volgut que fos de perles orientals; empe-
"rò, qui un os te dóna, no et vol mal: un
"temps vindrà on més ens coneguem i co-
"muniquem, i Déu sap l'esdevenidor. Enco-
"mani'm a sa filla Sanxa, i digue-li de ma
"part que estigui aparellada, per tal com
"delibero casar-la altament a l'hora més
"impensada. Diuen-me que en aquest poble
"s'hi fan les glans molt grosses: li agrai-
"ria que me'n trametés dues dotzenes, que
"venint de les seves mans, les tindré en
"compte de gran estima. Escrigui'm llarga-
"ment, posant-me a noves de sa salut i de
"son bonestar, i si passés fretura d'alguna
"cosa, no ha de fer sinó obrir la boca, que
"serà complagut el seu desig: Déu li dó
"molts anys de vida. Des d'aquest lloc, la
"seva amiga qui molt l'estima

"La Duquessa."

—Ai!, exclamà la Teresa sentint la lle-
tra, i quina senyora més bona, més franca,
més afable! Ne tinguéssim força d'aqueixes
senyores, i no com les dels nostres gentils-
homes, qui, quant per noblesa, es creuen
que no ha de tocar-les ni el vent, i se'n
van a l'església donant-se aires de reina,
fent semblant que tinguessin a deshonra de
mirar-se una pagesa: i vet-vos aqueixa bo-
na senyora, amb tot que és duquessa, dó-
na'm el nom d'amiga, i tracta'm com a una
igual: ah!, que igual la pugui jo veure amb
el campanar més alt de la Mancha! I quant
a les glans, senyor meu, li'n trametré a sa
senyoria un celemí, i ja li dic jo que seran
escollides. Emperò, filla, obsequia aquest
bon senyor, que bé s'ho mereix, encara que
no fos sinó per les bones noves que ens por-
ta. Anem, acondueix aquest cavall a l'esta-
ble, vés a cercar ous al galliner, talla for-

ça pernil, fes foc, aparia la paella, entretant que jo corro a notificar-ho a totes mes veïnes al senyor rector, al barber mestre Nicolau, que tan amics són i foren de ton pare.—Sí, mare, respongué la filla, sí; emperò bé em donareu la meitat de tan galan cadena de corall. —Tota és per a tu, la meua filla, digué la Teresa; solament et demano que me la deixis portar alguns dies al coll, que verament apar com si m'alegrés el cor.—Encara no ho haveu vist tot, replicà el patge; ací duc encara un vestit de llana finíssim, que el governador portà sinó un cop, el qual ell tramet per a la seva senyora filla. —Ah!, visca ell mil anys, respongué aquesta, i el missatger altres tants, i àdhuc dos mil, si així convé.”

Entretant la Teresa, sortí de casa amb les cartes a la mà, sa cadena de corall posada al coll, i tot ballant repicava en les cartes com si fossin un alduf. Les primeres persones amb qui s'encontrà foren el rector i el batxiller Carrasco: —Bon dia, digué'ls, tot rient, bon dia, senyors meus!; ara venia a casa vostra a notificar-vos les bones noves que he rebudes adés. I a fe que no en podem dir mal, gràcies a Déu! Ja els previnc com d'ara en avant no cal que em mirin de reüll les dames del poble, puix que també tenim el nostre petit govern!—Què són aquestes ximpleries, senyora Teresa?, li preguntà el rector, i quins papers porteu ací?—No hi ha tal ximpleria, senyor meu, respongué la Teresa, i aquestes cartes bé són d'un governador i d'una duquessa. Quant a la cadena de corall que em veieu al coll, és un ric present que jo rebo de ma amiga la duquessa.”

El rector, encara més sorprès en considerar la bellesa de la cadena, llegí amb veu alta les dues lletres; el batxiller mirava'l

a cada pas, i no sabia com donar crèdit a sos ulls ni a ses orelles. A cap d'una bella estona, demanaren qui havia portat tot allò. La Teresa digué'ls que se'n vinguessin amb ella a casa, on trobarien el bell jovecell a qui havien encarregat el missatge. —Anem-hi, afegí Carrasco; molt em plaurà de veure l'ambaixador d'aquesta duquessa qui tramet collarets d'or tot demanant glans.”

Feren-ho així, i tornà-se'n la Teresa amb ells a casa, on trobaren el patge a la cort, garbellant una poca de civada per a sa calçadura, mentre que la minyona tallava d'un pernil per empedrar-lo amb ous, i donar-lo al patge que se'l mengés. Encara més meravellats de la bona disposició del patge, de la riquesa de son vestit, saludaren-lo molt cortesament; i Carrasco li demanà que volgués relatar-los, per tal com eren molt amics de don Quixot i de Sanxo, a què treien cap aquelles lletres que llegit havien, on es parlava d'un govern i d'una ínsula. En això, respongué el patge: —Quant a que el senyor Sanxo Pança sia governador, no hi ha que dubtar-ho ni un punt; que sia ínsula o no ço que ell governa, no em ficaré jo a esbrinar-ho; prou és que sia vila de més de mil veïns; i tocant a allò de les glans, dic-vos que ma senyora la duquessa és tan franca i humil, que, no diré demanar glans a una pagesa, sinó baldament fos una pinta manlluada demanaria a una seva veïna: car sàpiguen les vostres mercès com les senyores d'Aragó, amb tot que sien tan principals, no són tan mirades i presumides com les senyores castellanès.—Malgrat d'això, replicà Carrasco, permeteu de tenir-nos un xic sorpresos, i de demanar-vos encara si no hi hauria quelcom d'encantament en aquesta aventu-

ra, com en quasi totes aquelles que s'esdevenen al senyor don Quixot.—No us entenc ni poc ni molt, senyor, i més no us puc dir d'això que les lletres diuen: emperò puc assegurar-vos que no parlen de res que no sia del tot veritat.

—Sens dubte, proferí la Teresa; i totes aqueixes preguntes són ben inútils: més val ocupar-nos d'això que fa al cas. Vós, senyor rector, jo us prego que procureu de saber si algú del poble va a Madrid o a Toledo, perquè em faci venir una rica gonella, dreta i feta, i sia a l'ús i de les millors que allà es troben. Certament, jo tinc d'honrar el govern de mon marit, tant com pugui, encara, si molt me fan dir, só dona per anar-me'n a la cort i calar-me en cotxe com fan totes; i si en murmuren, que en murmurin. A mi què em fa?—Què dieu, mare!, afegí sa filla; Déu vulla que vui fos i demà festa, encara que diguessin els qui em vegin anar al costat de la meva senyora mare dins aquell cotxe:—Mireu la poca-solta, filla d'un fart d'allis, com va asseguda i repapada en el cotxe com si fos una papessa." Emperò ells que trepitgin el fang, i a mi que em portin asseguda amb els peus alçats d'en terra. Mal any i pitjor mes, per tots els murmuradors. Val més fer enveja que llàstima. No és això, mare meva?

—I com, si és així!, respongué la mare; puix totes aquestes aventures, i encara de molt majors, me les té pronosticades el meu bon Sanxo; i tu veuràs, filla meva, com no para fins a fer-me comtessa; que tot és començar a ésser venturoses, per tal com jo he sentit dir moltes vegades a ton pare (que així com ho és teu, també ho és dels refranys): al bon dia dar-li entrada, i es-perar la nuvolada; com te donin un govern,

arreplega'l; si fos un comtat que t'oferissin, aferra'l; si et vinguessin amb algun donatiu, fica'l al sac. Doncs no cal sinó que us adormiu, i no feu cas de les ventures qui truquin la vostra porta?

—Dóna'm entenent, proferí el rector, que tota aqueixa família dels Panças vénen al món amb un sac de proverbis al cos, puix que tots ne llancen i vomiten a totes hores i en totes les converses que tenen.—Es veritat, digué el patge, que el senyor governador ne sap molts; i encara que alguns no vinguin a pèl, amb tot, donen gust de sentir, i ma senyora la duquessa i el duc no deixen de trobar-los bons.—Prou que em plauria conèixer aquesta senyora duquessa, replicà el batxiller.—Doncs, vingui-se'n amb mi algú de vostres mercès, respongué el patge, i veuran amb els ulls això que ara no creuen per les orelles.—Aquesta anada és cosa meva, saltà la minyona: porti'm la vostra mercè a les anques de son rossí, que jo vindré de bon cor a veure mon senyor pare.—Les filles dels governadors, digué el patge, no han d'anar soles pels camins, mes acompanyades de carrosses, i de lliteres, i de servents en gran nombre.—Per Déu, respongué la minyona; tan bé aniria jo sobre una atzembla com dins un carruatge, poc m'hi miraria gota.—Calla, minyona, que no saps ço que et dius, replicà la Teresa, i aquest senyor diu molt bé; cada cosa a son temps; com era Sanxo, era Sanxa; ara que és un governador, és una senyora; i no sé si he dit res.—Més digué la senyora Teresa d'això que ella no es pensa, digué el patge; i doneu-me què menjar i despatxin-me prompte, que penso tornar-me'n ans de fer-se fosc.”

Durant aquesta conversa, la minyona no havia encara fet la truita: el rector instà

al patge que volgués menjar un bocí en sa casa. El patge l'hi refusà, però a la fi accedí; i en tant que ell dinava a la rectoria, la Teresa s'afanyava a contestar les lletres que havia rebudes. El batxiller Carrasco li oferí d'ésser son secretari; emperò ella no volgué que ell intervingués en les seves coses, perquè era bon xic burlata. Per tant, anà a cercar un escolà qui sabia d'escriure, i que, mitjançant un grevolet i un parell d'ous frescos, li escriví les respostes que ella dictà de son propi magí.

CAPÍTOL XLVIII

Progressió del govern de Sanxo Pança, amb altres coses prou ben raonades.

Apuntà el dia qui seguí la nit una part de la qual havia passat Sanxo rondant; i el majordom ocupà tot allò que en restava, escrivint als seus senyors ço que el governador feia i deia, així meravellat de sos fets com de les seves paraules, per tal com aquestes i aquells anaven entremesclats de bons senyals de discreció i de bajania. Finalment alçà's el senyor governador, i per orde del doctor Pere Recí feren-lo desdejunar amb una poca de confitura i quatre glops d'aigua freda, que molt bé hauria canviat Sanxo per un tros de pa i una bona grapada de raïms; emperò veient que allò era més força que voluntat, s'hi conformà amb greu dolor de la seva ànima i pena de son ventrell, donant-li entenent el doctor Pere Recí que les viandes poques i ex-

quisides avivaven l'enginy, que era ço que més convenia a les persones exercints algun regiment o elevat càrrec on s'ha deprofitar no tant de les forces corporals com d'aquelles de l'enteniment.

Amb semblants subtileses anava Sanxo patint fam, i tant, que secretament maleïa el govern, i fins aquell que li'l donà. Emperò, a despit de sa fam i d'aquella poca confitura, anà aquell dia al judici, on proferí unes sentències tan discretes (*), que el majordom, compadit, hagué de prometre-li que donaria orde que dinés molt a son gust.

Esdevingué, doncs, que després d'haver menjat aquell jorn contra les regles i aforismes del doctor Tirtenfora, al llevant de taula entrà un correu amb una lletra de don Quixot per al governador. Manà Sanxo al secretari que la llegís per a si, i que si no hi veia cosa que fes a tenir secreta, la llegís en altes veus. En acabat que el secretari hi hagué passat els ulls, digué: —Bé pot llegir-se en veu alta, per quant ço que don Quixot escriu a vostra mercè és digne d'ésser estampat i escrit amb lletres d'or; puix que diu així:

Lletra de don Quixot de la Mancha a Sanxo Pança, governador de la insula Baratària

"Quan jo m'esperava rebre noves de tes
"distraccions i impertinències, amic Sanxo,
"me les han donades de ta prudència, de
"ço que jo fiu singulars gràcies al cel,
"qui del femer sap exalçar els pobres, i
"dels tabolls fer homes savis i discrets.

"Diuen-me que governes ta insula com

(*) La que ací posa l'autor ja s'és referida en el capítol XLVI, on hi apar més apropiada.

"un home; emperò que et pendrien per una bèstia, tanta és la humilitat que en tu veuen. Doncs, vull advertir-te, Sanxo, que, per mantenir l'autoritat de son ofici pro-pi, és necessari anar contra la humilitat del cor; que l'ornament de la persona exercint càrrecs de pes, deu conformar-se amb co que aquests reclamen, i no amb la poquedat a què sa humil i baixa condició l'inclina. Vesteix-te bé; car un bastó bo i vestit, ja no sembla un bastó: no entenc per co que et cobreixis d'oripells ni randes, i que, essent jutge, tinguis l'aire d'un cortesà; sinó que et vesteixis amb l'hàbit que requereix ton ofici, amb tal que sia net i endreçat.

"Per guanyar la voluntat del poble que governes, procura dues coses: la primera ésser ben criad amb tothom (encara que ja t'ho he dit una altra vegada); la segona, mantenir l'abundor de vitualles en ta insula, que res no afligeix tant el cor dels pobres com la fam i la carestia.

"No facis moltes lleis i ordinacions; i com ne faràs, procura que sien bones, i sobretot, que s'observin i segueixin: per tal com les lleis que no es compleixen fan dir d'aquell qui tingué prou seny i potestat per dictar-les que li mancà esforç per a fer-les executar: i la llei que espaordeix, i que després es torna fum, és com aquella biga que donaren per reina a les granotes, la qual de primer els féu por, i en acabat la menysprearen i pujaren-hi damunt.

"Sies pare de les virtuts i padrastrastre dels vicis; no et mostres sempre rigorós, ni sempre suau, i escull el mig entre aquests dos extrems; que ací és on reposa la veritable saviesa.

"Visita les presons, els mercats, les be-

"caries; que la presència del governador en semblants llocs és altament necessària. Consola els presoners qui esperen promptament l'expedició de llur afer. No deixis mai de petja els carnisseres, que per aquell sol moment fan bon pes, i fes por a les marmanyeres per la mateixa raó.

"Guarda't de mostrar-te (per molt que ho sies, encara que no ho crec) cobdiciós, golut ni bagasser; puix que, tan bon punt com seran descobertes les teves inclinacions perverses, ja hi haurà qui et vulgui parar un parany, fins a calar-te en les tenebres de la perdició.

"Llegeix i rellegeix els consells que et doni per escrit ans de fer la via de ton govern, i en aquells trobaràs, si els observes, un adjutori que t'alleugi el pes i dificultats que a cada pas als governadors solen oferir-se.

"Escriu als teus senyors, i demostra ton agraïment vers ells, per tal com la ingratitud és filla de la supèrbia i un dels majors pecats coneguts: car la persona qui és agraïda a sos benefactors, dona proves que ho serà igualment a Déu nostre Senyor, qui tantes favors li acordà i acorda quiscun jorn.

"La senyora duquessa ha tramès un propi amb el teu vestit i un altre present seu a ta muller Teresa Pança; esperem la resposta d'un moment a l'altre. Jo he patit una indisposició per raó d'un cert gatejament del qual n'eixí perjudicat el meu nas; emperò no fou res, que si hi ha encantadors per maltractar-me, tampoc ne manquen per a protegir-me.

"Un negoci se m'ha presentat, que crec que em farà caure en desgrat d'aquests bons senyors; i si per un costat em sap greu, per l'altre no me'n sap gens, puix

"que al cap i a la fi, per molt que jo els
 "degui, tinc de complir amb la meva pro-
 "fessió, inseguint aquell proverbi: *Amicus*
"Plato, sed magis amica veritas. Dic-te
 "aquest llatí perquè podria fer-se que ara
 "que ets governador l'entenguessis. Amb
 "Déu sies, i Ell te guard que et tingui nin-
 "gú llàstima.

"Ton amic *Don Quixot de la Mancha.*"

Oí Sanxo aquesta lletra amb molta aten-
 ció, i fou celebrada i tinguda per discreta
 de tots quants la sentiren. Acte seguit, el
 governador s'alçà de taula, i cridant el se-
 cretari, tancà's amb ell dins la seva cam-
 bra, per donar condigna resposta a son se-
 nyor don Quixot, i li digué que, sens afe-
 gir ni traure'n res, escrivís ço que ell anés
 dictant; i així ho féu; essent la resposta
 del tenor següent:

Lletra de Sanxo Pança a don Quixot de la
Mancha

"L'ocupació de mos afers és tan gran,
 "que no m'ha vagat gens de gratar-me el
 "cap, ni de tallar-me les ungles, i així les
 "duc tan llargues com Déu ho sap. Dic això,
 "senyor meu del meu cor, perquè vostra se-
 "nyoria no s'espanti si fins ara no li he
 "fet saber mon bé o mal estar en aquest
 "govern, on patesc encara més fam que no
 "com ambdós anàvem per selves i despo-
 "blats.

"Escriví'm l'altre jorn mon senyor el
 "duc, donant-me notícia que eren entrats
 "en aquesta insula certes espies per matar-
 "me, emperò fins ara no n'he sabut veure si-
 "no una, i és un cert doctor assalariat per
 "donar mort a quants governadors vingues-
 "sin per ací. Anomena's aquest el doctor

"Pere Reci, essent natural de Tirtenfora:
"vegi vostra senyoria si tal nom no faria
"recelar a qualsevol de morir per les seves
"mans. El tal doctor ell mateix diu que no
"cura les malalties que hom pateix, sinó que
"les prevé perquè no vinguin: i sos remeis
"són dieta i més dieta, fins que us deixa
"amb els ossos pelats: com si la flaquesa
"no fos pitjor que la febre. Per fi, va ma-
"tant-me de fam, i jo morint de ràbia: puix
"com me creia venir en aquest govern a
"meniar calent i a beure fresc, i a delitar
"el meu cos entre llencols d'Holanda sobre
"matalassos de ploma, só vingut a fer pe-
"nitència com un ermità: i per tal com no
"la faig de bon orat, jo tem que al capda-
"vall se n'aprofiti el diable, portant-se'm,
"un jorn, bo i pelat com una calavera.

"Per ara no he percebut algun dret ni
"he rebut untament de ningú, de co que no
"sé endevinar el motiu; tant més, com
"m'havien dit que els moradors d'aquesta
"ínsula donen o manlleven molts diners als
"governadors abans d'entrar-hi, com així
"ho tenen per costum en els altres governs,
"no solament en aquest.

"Jo visito sovint les places públiques, com
"vostra mercè m'ho aconsella. Ahir mateix
"trobí una revenedora qui cridava *avella-*
"*nes noves*, i vegí que entre les noves n'hi
"havia entremesclades de velles, passades i
"podrides: foren aplicades totes als minyons
"de la doctrina, qui les sabran ben triar.
"donant jo sentència que de quinze jorns
"no comparegués la revenedora a la plaça:
"i m'han dit que ho feu valerosament. El
"que puc dir a vostra mercè és com en
"aquest poble corre la veu que no hi ha
"pitjor gent que les marmanyeres, essent
"totes unes descarades, bergants i atrevi-

"des; i així ho crec de cert, per les que
"solem veure en altres pobles.

"Só molt content que ma senyora la du-
"quessa hagi escrit a ma muller Teresa
"Pança i li hagi tramès el present que vos-
"tra mercè diu; i jo procuraré de mostrar-
"me agraït com serà hora. Entretant be-
"si-li vostra mercè les mans de part me-
"va, i li dirà que el bé que m'ha fet no és
"caigut en sac foradat, com ho diran les
"obres. No voldria que vostra mercè s'in-
"disposés amb aquests senyors nostres;
"perquè si la vostra senyoria pren d'ells
"enuig, és cosa clara que tot recaurà en
"perjudici meu; i no estaria bé que, do-
"nant-me a mi per consell que sia agraït,
"vostra mercè no ho fos amb els qui tantes
"favors li fan i amb tals festes el tracten
"en aqueix llur castell.

"No puc entendre allò del gatejament;
"amb tot, m'afiguro que serà alguna de les
"malifetes dels seus enemics els encanta-
"dors: vostra mercè m'ho dirà clarament
"quan ens tornem a veure.

"Voldria trametre-li alguna cosa, emperò
"no sé quina, com no fossin alguns canuts
"de xeringa per ajustar a les bufetes, que
"en aquesta insula saben fer-los molt bo-
"nics: no-res-menys si dura gaire mon ofi-
"ci, ja cercaré quelcom per trametre-li o
"per fas o per nefas.

"Donat cas que ma muller Teresa Pança
"m'escrivís, pagui els ports vostra mercè i
"pot trametre'm la lletra, que tinc un gran
"desig de saber com se la campen a casa
"ma muller i mos fills. I amb aquesta jo
"prego Déu que deslliuri vostra mercè de
"malintencionats encantadors, i a mi que
"em tregui bo i sa d'aquest govern, que
"molt ne dubto, car em penso que el deixaré

"amb la vida, seguint el mal tractament
"del doctor Pere Recí.

"Criat de vostra mercè,
"Sanxo Pança, el Governador."

El secretari clogué la carta i despatxà en poca hora el correu; i entretant els bur-
ladors de Sanxo concertaren com donarien
fi en son govern. Quant a ell, passada la
migdiada, volgué dictar algunes ordinacions
pertanyents al bon regiment d'aquella que
ell prenia per una ínsula. Ordenà de fora-
gitar els acaparadors de queviures, i que
es pogués entrar el vi lliurement, amb tal
que fos declarat el lloc d'on era, per as-
signar-li el preu, segons la seva estima,
qualitat i bonesa; i aquell qui l'aiguais o ja
li mudés el nom de sa procedència, tingués
pena de la vida. Moderà el preu de tota
lleï de calçat, sobretot de les sabates, per
semblar-li que corria un xic alcat: tatxà
la soldada dels criats qui caminaven desen-
frenadament pel camí de l'interès: imposà
penes greufíssimes al qui cantés de nit o de
dia cançons lascives i descompostes: dispo-
sà que cap cec recités miracles en vers, a
menys de testificar-ne llur autenticitat, per
tal com entenia que la major part dels
que cantaven els cecs eren fingits en perju-
dici dels veritables. Establí un agutzil per
als pobres, no perquè els perseguís, mes per
assegurar-se que ho fossin veritablement,
mentre que amb la capa de la manquedat
fingida i de la falsa plaga, roben a més no
poder i s'embriaguen. Finalment, donà tan
belles disposicions, que fins vui són obser-
vades en aquella contrada, essent nomena-
des: *Les constitucions del gran governador
Sanxo Pança.*

CAPÍTOL XLIX

On es reconta l'aventura de la segona vídua dolorida o congoixada, per altre nom apel·lada Na Rodríguez.

Reconta Cid Hamet Benengeli que don Quixot, trobant-se ja guarit de les seves esgarrapades, es donà a entendre que la vida vagativa que ell portava en el castell del duc era indigna d'un cavaller aventurer; per tant, deliberà demanar llicència als seus hostes i anar-se'n a Saragossa, amb la fi de trobar-se en les properes justes, on cuidava guanyar l'armadura que solien donar als vencedors. I estant-se un jorn amb els ducs a taula, i disposant-se a pendre llur comiat, vet-vos entrar de sobte per la porta de la gran sala, dues dones, endolades de cap a peus. L'una d'elles, acostant-se a don Quixot, gità's en terra tan llarga com era, i abraçada als peus del nostre cavaller, llançà uns gemecs i plors tan dolorosos i tan pregons, que posà en confusió tots els qui la sentien i miraven: i per molt que el duc i la duquessa imaginaren que seria una nova burla que sos criats volguessin fer a don Quixot, veient amb quanta dolor gemegava aquella dona i plorava, estigueren dubtant encara, fins que don Quixot, commogut, l'aixecà d'en terra, i féu que es descobrís i llevàs el vel qui tapava sa llagrimosa cara. Ella que obeeix, i mostrà ésser la que mai hauria ningú sospitat, per tal com descobrí la cara de Na Rodríguez, la venerable cambrera de la casa; i l'altra endolada era sa filla, la seduïda pel fill del ric pagès.

Tothom se'n meravellà, i encara més els ducs, qui ja la tenien per molt ximple i de bona pasta, però mai tant, que vingués a fer tals follies. Per fi, Na Rodríguez, girant-se de cara als seus senyors, els digué:—Vostres Excellències sien servits de donar-me llicència que jo departeixi un poc amb aquest cavaller, havent jo d'ell fretura per eixir d'un mal pas on m'ha posat l'atreviment d'un vil malintencionat.—Jo us l'atorgo, respongué el duc, i podeu parlar amb don Quixot tant que us farà plaer." Llavors ella, endreçant la cara i la veu a don Quixot, digué:—Dies ha, valerós cavaller, que us doní compte de la greu perfídia que un mal pagès causà a la meva benlloguda filla, qui és aquesta infortunada qui està ací present, i vós me prometéreu de pendre sa defensa, adreçant el tort que se li féu. Ara tot just he sabut que volíeu jaquir-vos d'aquest castell, anant-vos-en a cercar les bones aventures que a Déu sia plaent trametre-us: per tant, voldria que, ans no us escorreguéssiu per aquests camins, escometéssiu al tal rústec indòmit, per obligar-lo a pendre ma filla per muller, en compliment de la paraula que li donà d'ésser son marit, ans i primer que folgués amb ella: car pensar que el duc mon senyor m'ha de fer justícia, és tant com pretendre que un om faci peres. I així Nostre Senyor doni a vostra mercè molta salut, i a nosaltres no ens desempari.

—Senyora meva, proferí don Quixot amb molta serietat i prosopopeia, tempreu vostres llàgrimes, o, per dir-ho millor, eixugeu-les i estalvieu vostres gemecs, que jo prenc a mon càrrec el remei de vostra filla, a la qual haguera estat més honorable de no abandonar-se així cegament a les promesses dels enamorats, promeses molt lleugeres

de contraure's, però molt pesades de complir-se. Doncs, a la fi, ja està fet el mal, és del cas de donar-hi remei: perquè, amb llicència del duc mon senyor, jo us promet d'anar-me'n, Déu encontinent, a cercar aquest minyó tan inhumà, i en trobant-lo, jo l'escometré i li donaré mort si es nega a complir sa prometença: comsevulla que el principal objecte de ma professió és castigar els superbiosos i perdonar els humils, acórrer els afligits i abatre els persecutors.

—Senyor cavaller, digué-li el duc, ni cal basquejar la vostra mercè per cercar el rústec de qui es plany aquesta bona dama, ni tampoc ha fretura que em demani llicència per a escometre'l; que jo el dono per desafiament i d'obligar-lo a què accepti, i vingui a respondre personalment en aquest mon castell, on vos donaré, a l'un i a l'altre, camp lliure i assegurat, observant les regles en semblants actes establertes, i fent a quiscú igualment justícia, com són tinguts de fer-la tots aquells prínceps qui acorden lliça franca als combatents.

—Doncs, amb aquesta assegurança i amb bona llicència de vostra altesa, replicà don Quixot, jo renuncio, per aquesta vegada, als privilegis de ma noblesa, jo m'abaixo fins a la condició de l'ofensor, fent-me igual a ell, amb la fi que pugui mesurar sa llança amb la meva; i així, encara que absent, l'escomet i repte per haver ell malobrat, defraudant aquesta qui fou donzella, i per sa culpa ara no ho és: ell deu complir-li la paraula una volta donada d'ésser son llegítim espòs o morir en la demanda." I tantost levant-se un guant, el llançà al mig de la sala, d'on el recollí el duc dient que, com ja havia dit, ell acceptava el combat

en nom de son vassall, i senyalava el terme d'allà a sis dies, el camp en la plaça de son castell, i les armes les acostumades dels cavallers, ço és, llança, escut i arnès, amb totes les altres peces, menys de frau, engany o superstició alguna, examinades i vistes pels jutges del camp.—Emperò ans de tot, prosseguí, és necessari que aquesta bona vídua i aquesta dolent donzella posin el dret de llur justícia a mans del senyor don Quixot, que altrament res no podrà fer-se, ni consentiria que vingués a cap el tal desafiament.—Jo les hi remet, respongué la vídua.—I jo igualment, afegí la filla, tota avergonyida i ploriquejant.

Aquestes disposicions acordades, les dues demandants es retragueren. La duquessa ordenà que d'aquí avant no les tractessin més com a serventes seves, sinó com a senyores aventureres qui allà venien per demanar justícia: els donaren cambra separada, i foren servides com a forasteres, no sens aprensió de les altres cambres, les quals ignoraven quin camí farien la follia i esparpall de Na Rodríguez i de sa mal encaminada filla.

Estaven a la fi del dinar quan, per acabar d'alegrar la festa, entrà el patge qui portà les lletres i presents a Teresa Pança, muller del governador Sanxo Pança. Cuitaren-se d'interrogar-lo de sa missatgeria: i el patge respongué que tenia moltes coses per a dir-los, mes per tal com n'hi havien algunes de prou importants, suplicava llurs Excel·lències volguessin acordar-li un privat col·loqui, i que entretant se satisfessin amb aquelles lletres. I traient dues cartes, féu-les a mans de la duquessa: n'hi havia una per ella i una altra per a Sanxo amb el següent sobrescrit: *A mon marit Sanxo Pan-*

ça, governador de la insula Baratària, a qui doni Déu molts anys de vida.

Molt li tardava a la duquessa de saber el contingut de la seva lletra; i així, après d'obrir-la, llegí-la en veu alta, veient que deia de la següent manera:

Lletra de Teresa Pança a la duquessa Tal de no sé on

"Senyora meva:

"Féu-me gran plaer la lletra que vostra
"altesa m'escriví; i la bella enfilada de corall
"qui l'acompanyava li dic, en veritat, que
"me'n causà altre tant. Tot el poble s'és
"alegrat que vostra senyoria hagi fet go-
"vernador mon marit. Alguns n'hi ha, com
"el senyor rector, el mestre Nicolau i el
"batxiller Samsó Carrasco, qui no ho volen
"creure: emperò a mi tant me fa, i si en
"diuen que en diguin, amb tal que així si-
"gui, com jo sé que ho és. Encara que, a
"dir la veritat, si no hagués vist la gentil
"cadena i el vestit de caçador, ni tampoc
"jo ho creuria: per quant en aquest poble
"tothom té mon marit per un taujà i ningú
"no arriba a comprendre per a quin govern
"sigui apte, no havent jamai governat sinó
"ramats de cabres: que Déu l'ajudi i l'en-
"camini per al bé de sos fills.

"Tinc de confessar-li, senyora meva, puix
"que molt l'estimo, com un d'aquests dies
"faig compte de muntar en una carrossa, i
"anar-me'n a la cort amb la meva filla. Per
"tant, estimaria de vostra mercè que orde-
"nés a mon marit de trametre'm bons dine-
"rets, i com més millor, perquè allà les
"despeses són grosses, que el pa va a ral,
"i la carn a trenta morabetins, que és una
"consciència, i si no vol que hi vagi, que
"m'ho escriga prompte, per tal com els

"peus me bullen per posar-me en camí.
"Diuen les meves veïnes que si ma filla i
"jo anem pomposes a la cort, mon marit
"serà més conegut per mi, que jo per ell:
"essent forçós que molts preguntin:—Qui
"són aqueixes senyores del cotxe?—" i un
"criat meu respondrà:—La dona i la filla
"de Sanxo Pança, governador de laínsula
"Baratària:—", i així serà conegut Sanxo
"i jo seré estimada, i a la gràcia de Déu.

"Molt greu me sap que enguany no s'han
"collit moltes glans en aquest poble: amb
"tot, li'n tramet mig quarteró, que jo he
"aplegat una per una en la muntanya. No
"en tinc jo la culpa que no siguin més
"grosses; bé volguera que fossin com a ous
"d'estruç.

"No s'oblidi vostra pompositat d'escriu-
"re'm, que jo li respondré diligentment, po-
"sant-la a noves de ma salut i de tot quant
"hi hagués a notificar d'aquest poble, on
"m'estic pregant Déu que vetlli per vostra
"altesa, i a mi no em desempari. Ma filla
"Sanxa i mon fill besen vostra mercè les
"mans.

"La qui té més desig de veure V. S.
"que d'escriure-li,

"Vostra criada, *Teresa Pança.*"

Gran fou el plaer que tots prengueren
oïnt aquesta lletra, i majorment la duques-
sa, la qual demanà parer a don Quixot si
estaria bé d'obrir l'altra qui venia dirigida
al governador. Nostre cavaller digué que
ell l'obriria per complaure'ls; i això fet,
trobaren que deia paraules de semblant es-
til:

*Lletra de Teresa Pança a Sanxo Pança,
son marit*

"La teva lletra jo he rebuda, Sanxo meu
"del meu cor, i jo et promet i juro com

"a catòlica cristiana que no se n'és faltat
"un dit per tornar-me boja d'alegria. Mira,
"germà, així com oí que tu eres governa-
"dor, per poc m'hauria deixat allà caure
"morta de goig, que tu ja saps que tant
"pot matar una sobtada alegria com una
"dolor molt greu. Ta filla Sanxa va mullar
"fins les faldilles, sens adonar-se'n, de tan
"contenta. Tenia davant mos ulls el vestit
"que m'has tramès, i la cadena de corall
"de ma senyora la duquessa; tenia les cartes
"a les mans i el portador d'elles allà pre-
"sent: doncs, amb tot i això, cuidava que
"era un somni ço que veia i tocava. Puix,
"qui hauria mai pensat que un pastor de
"cabres vindria a ésser un governador d'in-
"sules? Tu ja saps que solia dir ma mare,
"i tenia raó: convé viure molt, per veure
"molt. Dic això, perquè jo espero veure
"més, com més viuré; i no estaré contenta
"fins que et vegi acaparador o cabaler, que,
"jatsia diguin que són oficis propis del dia-
"ble, al capdavant sempre fan venir aigua
"al molí.

"Ma senyora duquessa ja et dirà quant
"gran és el meu desig d'anar a la Cort:
"pensa-t'hi, i fes-me saber quin és el teu
"pensament: jo procuraré de fer-te honor,
"anant-hi en cotxe i acompanyada.

"El rector, el barber, el batxiller i fins
"el sagristà, no poden creure que tu siguis
"governador, i diuen que tot això és en-
"gany o cosa d'encantament, com ho són
"totes aquelles que esdevenen amb don Qui-
"xot. Samsó Carrasco vol venir a trobar-te
"per traure't del magí ton govern, i a don
"Quixot la folia de son cervell: jo me'n
"ric, i estic contemplant el meu collaret i
"com puga fer un vestit per la nostra filla
"d'aquell que tu m'has tramès.

"Les noves de per ací són, que la Ber-

"rueca ha casat sa filla amb un pintor de
"mala mort, qui s'és establert ara de poc.
"El consell li encarregà de pintar les armes
"del rei damunt les portes de casa la vila;
"ell ne demanà dos ducats, foren-li bestrets,
"i treballà vuit dies, al cap dels quals va
"trobar-se que no havia pintat res: i tornà
"els diners, dient que ell no estava fet a
"pintar tantes futeses. Amb tot i això, ca-
"sà's a títol de bon oficial: bé és veritat
"que après ha deixat el pinzell i ha pres
"l'aixada, i va al camp com un gentilhome.
"El fill de Pere Llop vol fer-se clergue,
"i ja ha rebut ordes: ho sabé la Mingueta,
"neta d'En Mingo Silvato, i ella que l'acu-
"sa d'haver-li donat paraula de casament.
"Males llengües diuen que del fet ha estat
"prenyada: emperò ell es defensa com un
"diable.

"Enguany no hi ha molives ni es troba una
"gota de vinagre en tota la contrada. Pas-
"sà per ací una companyia de soldats, i de
"passada s'endugueren tres minyones del
"poble: no et diré qui són, perquè tal vega-
"da tornaran, i no faltarà qui les prengui
"per muller tal com siguin. La nostra pe-
"tita fa randa, i guanya cada dia vuit mo-
"rabetins, que els posa a la guardiola per
"son nuviatge, emperò ara que és la filla
"d'un governador, tu li donaràs el dot sens
"que ella s'ho afanyi. La font de la plaça
"s'és assecada; un llamp ha partit la for-
"ca, i tot se'n vagi per allà. Déu te guard
"més anys que a mi, o almenys tants, per-
"què no voldria deixar-te sol en aquest
"món.

"Ta muller, *Teresa Pança.*"

Aquesta epístola anava acompanyada d'al-
gunes glans i d'un formatge que la bona
dona trametia a la duquessa; i per donar bon

compliment a l'obra, arribà el correu qui portava la lletra de Sanxo per a son senyor don Quixot, la qual fou llegida i celebrada així mateix que les altres, qui havien merescut l'admiració i estima de quants les escoltaren. La duquessa anà a tancar-se amb el patge qui tornava del poble de Teresa Pança, i ell li engrunà tot això que li era esdevingut, sens deixar la més mínima circumstància.

Emperò ja és hora que tornem a Sanxo Pança, flor i espill de tots els governadors insulans.

CAPÍTOL L

De l'afadigada fi i acabament que tingué el govern de Sanxo Pança.

"Creure's que totes les coses d'aquesta vida han de durar sempre en un mateix estat, és cosa vana i supèrflua: el temps, qui mai no para de rodar, vola, destruint tot ço que veu. A la primavera segueix l'estiu, darrera l'estiu ve la tardor, après de la tardor l'hivern, i torna la primavera: tot passa, tot es renova, exceptuat la vida humana, qui passa menys de renovar-se, si no és en l'altra vida, qui no coneix termes i és eterna." El filòsof maomètic Cid Hamet posa aquestes tristes consideracions al començament d'aquest capítol, per aparellar-nos sens dubte a veure aquell excellent govern, exemple de prudència i de saviesa, que féunos admirar Sanxo, acabar-se, consumir-se, desfer-se i anar-se'n tot en fum.

Trobant-se, doncs, Sanxo, la setena nit

dels dies de son govern, en el seu llit, no fart de pa ni de vi, sinó de jutjar i donar parers, fer estatuts i ordinacions, a l'hora que la son, a despit de la fam, li començava a tancar les parpelles, sentí tan gran brogit de campanes i de crits, que talment pareixia que fos tota la ínsula sotsobrada. Aixeca el cap, s'asseu en son llit, i escolta atentament per veure si podia entendre quina era la causa d'aquell gran desori: emperò no solament deixà d'enténdre-ho, sinó que ajuntant-se a la remor de crits i campanes la d'una infinitat d'atabals i trompetes, restà encara més confós i ple de temor i esglai; perquè, aixecant-se dret, posà's unes xinelles per a la humitat del subsol, i sens pendre la roba de matí, ni cosa pareguda, anà-se'n a la porta de sa cambra. Alhora mateix, veié venir corrent una vintena de persones, amb atxes enceses a les mans, i amb les espases nues, cridant a més no poder:—A l'arma, a l'arma, senyor governador, a l'arma; que han entrat infinitat d'enemics dins la ínsula, i tots som perduts, com de vostra manya i valor no ens vinga el socors.”

Amb aquest soroll, fúria i bullici, aplegaren allà on Sanxo estava, sobreprès i embajanit de ço que sentia i mirava; i en arribant digué l'un d'ells:—Armi's la vostra senyoria prestament, si no, nosaltres i tota aquesta ínsula estem perduts.—Com tinc d'armar-me?, respongué Sanxo, ni què em sé jo d'armes ni de socors? Aquestes coses, millor serà deixar-les per a mon senyor don Quixot, qui les despatxará en dues esgarrapades; emperò jo, pecador de mi, no hi entenc res amb aquestes presses.—Ah!, senyor governador, saltà un altre; quina mollície és aquesta; armi's la vostra mercè, que ací li portem armes ofensives i de-

fensives; isca a la plaça, i sigui nostre guia i nostre capità, ja que de dret li pertoca, essent el nostre governador.—Armeu-me en hora bona”, replicà Sanxo, i tot seguit li presentaren dues pavesines que portaven, les quals posaren-li damunt la camisa, sens deixar-li pendre altre vestit, l'un pavès davant, l'altre darrera, fent-li passar els braços per unes obertures que aquells tenien, i lligaren-lo molt bé amb unes cordes, de manera que romangué emparedat i empostissat, dret com un fus, agafat fins als genolls, que ni podia doblegar-los. Posaren-li a les mans una llança, a la qual s'arrimà per sostenir-se de peus. Tenint-lo així, li digueren que caminés i fes de guia donant-los coratge, que tenint a ell per cap, llanterna, i estel, tindrien bona fi llurs negocis.—Com voleu que camini, malaventurat de mi, respongué Sanxo, si no puc fer jugar les cassoles dels genolls, car m'ho priven aquests taulons que tinc apretats a la carn? El que teniu de fer, és portar-me a pes, i posar-me dret o de través a alguna portella, que jo la defensaré amb aquesta llança o amb el meu cos.—Camini, senyor governador, digué un altre, que més la por que no els taulons li priven el pas: acabem, i bellugui's, que és tard i l'enemic avança, i les veus pugen, i creix el perill.”

Amb semblants persuasions i vituperis, provà de moure's el mesquí governador, emperò no féu sinó trabucar-se, donant tan fort cop en terra, que cuidà d'haver-se fet miques. Restà com una tortuga enclosa i coberta amb les seves closques, o com mitja conna premsada entre dues posts, o bé així com una barca bolcada en la sorra: i no per veure'l caigut, aquella gent burleta li tingueren compassió alguna, ans, apagant les atxes, tornaren a esforçar els crits, i a re-

vifar l'alarma amb tal fúria, passant per damunt el pobre Sanxo, donant-li innombrables coltellades damunt les pavesines, que si ell no s'hagués encongit, arronçant el cap, molt malament ho hauria passat el pobre governador. Tancat dins aquella presó, suava d'angúnia i de tot cor s'encomanava a Déu, que de semblant perill el deslliurés. Els uns ensopegaven amb ell, d'altres queien, i tal hi hagué qui se li posà dessús una bella estona i des d'allà, com dalt d'una guaita, governava les esquadres, cridant:— A nós, a nós, que per ací carreguen més els enemics: aquella portella sigui defensada, barreu aquella porta, esvaïu aquella escala, vinguin ací gerres de quitrà, pega i resina, amb les calderes d'oli bullent; s'alcin trinxeres de matalassos pels carrers." I així nomenava amb molta instància tots els arreus, instruments i pertrets de guerra amb què sol defensar-se l'assalt d'una ciutat; i entretant el capolat Sanxo, qui ho escoltava i comportava tot, deia per ell:— Oh! si Déu em fes la gràcia que es perdés tan prestament aquesta ínsula, veient-me jo mort o deslliurat de tanta angoixa!" El cel volgué escoltar sa pregària; i, quant menys s'ho esperava, sentí unes veus qui cridaven:—Victòria! victòria! els enemics van de capa caiguda: ep! senyor governador, alci's la vostra mercè i vinga a gaudir del venciment, i a repartir la despulla presa a l'enemic per la valor de son braç invencible.

—Alceu-me, digué amb veu dolent l'adorit Sanxo. Ajudaren-lo a alçar, i estant en peus, digué:—L'enemic que jo hagi vençut, que me'l clavin al clatell: jo no vull compartir despulles d'enemics amb ningú, sinó demanar i pregar algun amic, si és que el tingui, que em doni un ditet de vi per des-

alterar la set, i que m'eixugui aquesta suor, que estic tot amarat." Eixugaren-lo, anaren-li a cercar vi, li deslligaren les pavesines, s'assegué damunt son llit, i es desmaià per la por, per la fadiga i per l'espant. Ja començava a saber-los greu als de la burla d'haver-la-hi feta tan pesada; però comsevulla que Sanxo tornà en si, mitigà la pena que son desmai havia'ls causat. Preguntà quina hora era: respongueren-li que era alba de matí. Callà, i sens dir un mot, començà a vestir-se, en tant que tots el contemplaven, i esperaven on treuria cap aquella pressa amb què es vestia.

Finalment, es vestí, a poc a poc, perquè estava cruixit i no podia fer altrament, anà a l'estable, seguint-lo tots els presents, i acostant-se al ruc. L'abrçà, li donà al front un besar de pau, i no sens llàgrimes als ulls, li digué:—Veniú ací, mon companyó i amic, i consolador de mes penes i misèries: com jo m'avenia amb vós, i no tenia altres pensaments en fora d'aquells que em donava l'afany d'aparellar vostres arreus i alimentar el vostre cos, eren alegres les meves hores, els meus dies, els meus anys; emperò acabat que us deixí per muntar a les torres de la supèrbia i de la cobdícia, entraren-me dins el cor mil misèries i fatics, i quatre mil deficiis." I en tant que això deia, anava albardant el ruc, sens que ningú res li digués.

Complida aquesta operació, amb gran pena i recança cavalcà, i endreçant les seves paraules i raons al majordom, al secretari, al mestre de sala, al doctor Pere Recí i a molts altres allà presents, digué:—Feu-me pas, els meus senyors, i deixeu-me tornar a ma llibertat antiga: deixeu-me cercar la vida passada, a fi que em retorni d'aquesta mort present. Ni jo nasquí per governador,

ni per defensar ínsules, dels enemics qui vullguin escometre-les. Millor entenc jo de llaurar, cavar, esporgar i ensarmentar les vinyes, que no de donar lleis ni defensar províncies ni reialmes. Qui bé està, que no es mogui; vull dir, que bé està cadascú fent d'aquell ofici per al qual fou nat; i a mi m'escau millor una falç a la mà que no un ceptre de governador: més m'estimo saciar-me de pa de prims, que restar subjecte a la misèria d'un metge impertinent, qui em mati de fam; i encara millor em sap ajaure'm a l'ombra d'una alzina a l'estiu, i cobrir-me amb un samarra de doble pèl a l'hivern en plena llibertat, que no colgar-me amb el trabull del govern entre liençois d'Holanda, i vestir-me de martes gibelines. Les vostres mercès restin amb Déu, i diguin al duc mon senyor, que tal m'estic com m'estava; i que qui res no té, res no perd; vull dir que entri en el govern sens un diner, i ara n'isc sens una malla, ben al revés de com solen eixir els governadors d'altres ínsules. Vostres senyories vagin per llurs fets, que jo me n'aniré pels meus; i ja és hora de curar-me les costelles, que crec que les tinc totes consentides, gràcies als enemics que aquesta nit se'm passejaren per damunt.

—No ha d'ésser així, senyor governador, digué el doctor Pere Recí, que jo donaré a vostra mercè un cert beuratge contra les caigudes i cruiximents, amb el qual recobrarà promptament sa pristina vigor i fortalesa; i quant al menjar, li promet d'esmenar-me, deixant-li menjar abundantament de tot allò que li sia grat.—*Tardi piasti* (*) respongué Sanxo: tant deixaré jo d'anar-

(*) Diuen que fou, de primer, un italià, qui, bevent-se un ou, a la que el tenia a la gargamella, piulà el pollet, i ell, responent, digué: *Tardi piulasti*.

me'n com de tornar-me ruc. Burles d'aquestes no es fan dues vegades; i juro a Déu que no restaré jo en aquest, o pendré altre govern, encara que me'l portessin entre dos plats; i això és tan cert, com és cert que no es pot volar sens ales. Jo só del llinatge dels Panças, qui tots són testarruts, i una vegada han dit *no*, ni tots els diables junts els farien dir *sí*. Per tant, jo deixo en aquesta establa les ales de la formiga, qui m'aixecaren en l'aire per ésser menjat de les orenetes i altres ocells, i me'n torno a caminar per terra amb el peu pla, que si no el calcen sabates repuntades de cordovà, no li mancaran espadenyces rústegues de corda: cada ovella amb sa parella, i ningú no allargui més el braç que la mànega: doncs, deixin-me passar, que se'm fa tard.

—Senyor governador, digué llavors el majordom, de bona voluntat deixarem anar vostra mercè, per molt que ens dolgui de perdre'l; emperò ja és prou sabut que tot governador, ans d'abandonar el govern, està obligat primerament a donar compte de sa administració: vulla vostra mercè complir amb aquest deure, i vagi-se'n en nom de Déu.—Ningú tal pot demanar-me, respongué Sanxo, exceptuat el duc mon senyor; jo me'n vaig ara a trobar-lo, i a ell jo faré jutge de totes mes accions; no-res-menys que anant-me'n nu, no fretura saber-ne més, per entendre que ho he fet com un àngel.

—El gran Sanxo té raó, digué el doctor Pere Recí, i jo entenc que el deixem partir, per tal com el duc serà molt content de re-veure'l." Tots foren d'un mateix parer, i feren-li pas, oferint-li companyia i tot allò que més li vingués de grat, per la vida de sa persona i per la comoditat del viatge. Digué Sanxo que no volia altra cosa sinó una poca de civada pel seu ruc, i un mig

formatge i mig pa per ell, puix que essent el viatge tan curt, no li calia millor ni major rebost. Tothom l'abraçà, i ell abraçà'ls tots en plorant, deixant-los meravellats, així de les seves raons, com sa determinació tan discreta i tan decidida.

CAPÍTOL LI

De ço que li esdevingué a Sanxo Pança en el camí.

Anava Sanxo, entre alegre i trist, caminant damunt el ruc, i pensava en el goig que provaria, de reveure son bon senyor, a qui ell estimava més que tots els governs del món. Com fou, si és no és, a la meitat de son camí, aturà's dins un bosc, i allà mateix va dinar de bon grat amb el seu pa i son formatge. En acabat d'aquest àpat, el millor que ell féu de vuit dies, s'endormiscà al peu d'un arbre, sens ni tan solament recordar-se que mai hagués estat governador.

El pobre Sanxo, aclaparat per les penes i fadigues de la nit passada, no es despertà fins a la posta de sol. Tornà a emprendre son camí, emperò les tenebres el van sorprendre a cosa de mitja llegua ans d'arribar al castell del duc. Per afegir encara més a son malastre, tot rodant per uns camps, caigueren ell i son ruc dins una fosquíssima bòfia, que entre mig d'unes velles ruïnes hi havia. El nostre escuder, al temps de caure, cregué que tot ja estava llest per ell, i que arribaria fet miques i bocins al capdavall d'aquella profunda timba; i no fou així, per-

què a poc més de tres estats, trobà's bó i sa en la mateixa positura, ço és, damunt el seu ase. Palpà's per tot el cos, recollí l'alè per reconèixer si estava sencer o foradat en alguna indret, i trobant-se sens mal algun i molt catòlic de salut, no es fartava de regraciar Déu nostre Senyor, qui havia fet semblant miracle. Així mateix palpà les parets de la timba, per veure si fóra possible d'eixir-ne sens l'ajuda d'altri, emperò totes les trobà llires, menys d'agafador algun, de ço que Sanxo fou molt congoixat, especialment com sentí que el ruc es planyia tendra i dolorosament; i no era molt, ni es lamentava per vici, que certament no estava gaire ben parat.—Ai, Senyor!, digué Sanxo, i quins fets més impensats s'esdevenen a cada pas als qui viuen en aquest miserable món! Qui ho diria mai que un home, encara aquest matí governador d'una superba ínsula, comanant sos servents i vassalls, vui es trobaria soterrat dins una timba, sens haver una persona qui l'en trega? Ací morirem de fam, jo i el meu ase, si no morim abans, ell de cruixit i malmès, i jo d'apesarat. Si almenys fos jo tan afortunat com el meu senyor don Quixot, a les hores que avallà dins la cova de Montesinos! Allà ell trobà taula parada, allà ell veié les més belles coses del món, mentre que jo no podré veure ací sinó serps i llangardaixos. D'ací eixiran mos ossos, com el cel sia servit, nets, pelats i rosegats, amb els del meu ase ensems, per on, tal vegada, serà descobert qui fórem almenys per aquells qui hagueren notícia que mai no es departí Sanxo Pança de son ruc, ni son ruc de Sanxo Pança. Dic encara, desventurats de nosaltres!, com no ha volgut la nostra poca fortuna que moríssim en la nostra terra, i en mig dels nostres, allà on, encara que no tingués

remei nostra dissort, no haguera faltat qui se'n dolgués, i a les nostres darreries ens tanqués els ulls! Oh, companyó i amic meu!, perdona'm el preu ben trist que reps dels teus bons serveis! Perdona'm i demana a la fortuna com millor sabràs, que ens tregui d'aquest miserable pas, que jo promet de posar-te corona de llorer al cap, que no semblis sinó un llorejat poeta, i donar-te els pinsos doblats." Així es lamentava Sanxa Pança, en tant que son ruc l'escoltava sens respondre-li cap cosa; tal era l'acuitament i angoixa en què el pobret estrobava.

Per fi, passada aquella nit en miserables planys i lamentacions, vingué el dia, amb la claredat i resplendor del qual veié Sanxo que era del tot impossible eixir d'aquell pou, sens ajuda, i començà a fer uns grans crits, per veure si el sentia algun passatger: emperò, tot fou cridar en el desert, per tal com en tots aquells encontorns no hi havia persona qui pogués oir-lo, i aleshores acabà de donar-se per mort. Estava l'ase boca per amunt, i Sanxo Pança va posar-lo de manera que restà dret, si bé tot just podia sostenir-se; i traient de les alforges, que també corregueren igual sort de la caiguda, un bocí de pa, el donà a l'ase, que no li sabé mal, i digue-li Sanxo, com si l'entengués:—Les penes amb pa, fan de més bon passar."

En aquell punt descobrí a l'un costat de la timba un forat capaç de passar-hi una persona si s'acotava i encongia. Anà dret a ell Sanxo, i, ajupint-se, hi entrà, i veié que per dintre era espaiós i llarg: això pogué veure perquè endret d'allà on feia de sostre hi entrava un raig de sol qui tot ho descobria. Veié també com es perllongava i estenia per una altra ampla concavitat;

veient això, tornà a eixir allà on era l'ase, i amb una pedra, començà a esgratinyar entorn del forat, de manera que en breu temps féu lloc per on fàcilment pogués passar el ruc, i agafant-lo pel ronsal anà caminant per aquella bòfia endins, amb la fi de veure si trobava eixida a l'altra banda: uns cops anava a les fosques, altres amb claror, emperò mai sense por.—Valga'm Déu tot poderós!, deia ell entre dents: aquesta que per a mi és desventura, millor fóra per aventura de mon senyor don Quixot. Ell sí que tindria aquestes profunditats i soterranis per jardins florits i per palaus de Galiana, i en eixint d'aquesta fosquedat i estretor, esperaria fer cap en algun verdellant prat; emperò jo, mesquí, faltat de consell i minvat de cor, a cada pas crec que dessota mos peus tot d'una s'ha d'obrir una altra timba més pregona que l'anterior, on me só estimbat suara: bé vinguis, mal, si véns tot sol." Així i amb tals pensaments, li semblà que hauria caminat un poc més enllà de mitja llegua, i a la fi albirà una confusa claredat que li semblà ésser ja de dia, el qual per alguna part entrava, donant indici de tenir fi oberta aquell, per ell, camí de l'altra vida.

Ací el deixa Cid Hamet Benengeli, i torna a parlar de don Quixot, qui, pagat i content, esperava el moment de la batalla que fer devia amb el robador de l'honra de la filla de Na Rodríguez.

Esdevingué, doncs, que eixint un matí a instruir-se i a ensinistrar-se en això que li calia fer en el pas on esperava trobar-se, donant una correguda o envestida, el Rosinant anà a posar els peus prop d'una balma, dins la qual per poc es fóra acalat, sinó que l'estrebaren molt fort per les regnes. Per fi, aturà's, i no caigué; nostre ca-

valler s'hi atansà un xic més; sense descalcar, mirà dins la balma, i en aquell punt sentí uns gran crits, i escoltant-los atentament, entengué que deien:—Qui hi ha ací dalt?; no s'hi troba algun cristià qui m'escolti, o algun caritatiu cavaller qui vulgui doldre's d'un pecador soterrat en vida? d'un malestruc governador desgovernat?" Li semblà a don Quixot que oïa la veu de Sanxo Pança, de ço que restà tot parat i atordit, i alçant la veu tant com pogué, preferí:—Qui hi ha, ací baix?, qui es lamenta? —Qui pot estar ací, ni qui s'ha de plànyer, li respongueren, sinó l'atribolat Sanxo Pança governador, per sos pecats i malaventura, de la ínsula Baratària, escuder que fou del famós cavaller don Quixot de la Mancha?" Oint semblants paraules recitar, augmentà l'atordiment de don Quixot, i li cresqué l'esglai, venint-li al pensament que Sanxo Pança fos mort i que estava allà penant la seva ànima; i amb aquesta imaginació li digué: —Jo et conjuro per tot allò que puc conjurar-te com a catòlic cristià, que em diguis qui ets; i si ets ànima en pena, digues-me què vols que faci per tu: doncs, és mon ofici favorir i socórrer els necessitats d'aquest món, també serviré per socórrer i ajudar els de l'altre, qui no poden ajudar-se ells amb ells.— Així, li respongueren, vostra mercè deu ésser el meu senyor don Quixot de la Mancha, i fins el so de la veu bé ho apar.—Don Quixot só, replicà aquest; i tinc per ofici de socórrer i ajudar en llurs necessitats els vius i els morts; i per això digues-me qui ets, que em tens atordit: car, si ets mon escuder Sanxo Pança, i fossis mort, mentre els diables no se t'hagin emportat i estiguis, per misericòrdia de Déu, en el purgatori, sufragis té nostra santa mare l'Església catòlica romana suficients a

traure't de pena, i jo que ho demanaré amb ella per ma part en tot quant mos béns ho puguin: doncs acaba de declarar-te i digues-me qui ets.—Cap de tall!, respongueren, i pel naixement de qui més vulla vostra mercè, li juro, senyor don Quixot de la Mancha, que só el mateix escuder Sanxo Pança, i que mai no he mort en tots els dies de la meua vida: sinó que havent-me jaquit de mon govern per coses i causes qui demanen més espai per a ésser referides, anit caiguí en aquesta timba, on jac ensems amb el meu ruc qui no em deixarà mentir, que per més senyes està ací.” En aquest punt no semblà sinó que l'ase entengués ço que deia Sanxo, perquè tot seguit començà a bramar tan fort, que féu ressonar tota la cova.—Famós testimoni, digué don Quixot, conec el bram com si el parís i he sentit la teva veu, Sanxo: espera'm, aniré al castell del duc, qui està ací prop, i portaré qui et tregui d'aqueixa cova on tos pecats et deuen haver posat.—Vagi la vostra mercè, digué Sanxo, i torni prestament per un sol Déu; que ja no puc suportar de trobar-me ací soterrat viu, i estic morint de por.”

El deixà don Quixot, i anà al castell per referir als ducs el fet de Sanxo Pança, de ço que foren no poc meravellats, si bé donaren-se entenent que devia haver caigut dins aquella gruta que de temps immemorial allà era feta: mes no podien mai pensar com havia abandonat el govern sens tenir ells ardit de sa vinguda. Per fi, portaren bones cordes, i a força de molta gent i de treball, tragueren el ruc i Sanxo Pança d'aquelles tenebres a la llum del sol. Veient-lo un estudiant, qui era allà present, digué: —Així tindrien d'ésser trets de llurs governs tots els àvols governadors, com ne surt aqueix pecador de les cavernes de l'a-

venc, mort de fam, descolorit, i sens una malla, segons crec.—Germà, respongué Sanxo, fa vuit dies que só entrat a governar la ínsula que em donaren, i en tots ells no m'he vist fart de pa ni una hora: en tots ells em perseguiren metges, i enemics em masegaren les costelles; ni he tingut lloc de fer coaccions ni de cobrar drets: i essent tot així, com ho és, no mereixia jo, segons crec, eixir-ne d'aquesta manera; emperò l'home proposa i Déu disposa; i Déu sap el millor i ço que convé a cadascú; tal el temps, tal el seny, i ningú no digui d'aquesta aigua no beuré; i com un hom pensa que hi haurà carnsalada, no hi troba ni les estaques; i puix Déu m'entén, ja n'hi ha prou, i no dic més, encara que bé podria.—No t'enutgis, Sanxo, digué don Quixot, ni facis cabal de ço que et diran, que fóra cosa de mai acabar: tu tinguis la consciència neta, i si en diuen, que en diguin; i així serà voler lligar les llengües dels malparlers, mateix que posar portes a un camp. Com ix el governador ricós de son govern, diuen que fou lladre; si n'ix pobre, que fou un home apocat i un beneit.—Certament, replicà Sanxo, que per al present, més me tindran per ximple que no per lladre.”

Amb semblants converses aplegaren, voltats de brivalla i de gran multitud de gent, al castell, on en uns corredors, es trobaven el duc i la duquessa, esperant don Quixot i Sanxo, qui no volgué muntar per veure el duc, menys d'haver acomodat el ruc a la cavallerissa, por tal com deia que havia passat molt mala nit a la posada. Després anà a veure els seus senyors, davant els quals, posat de genolls en terra, digué:—Jo, senyors, per voler-ho així vostra altesa, sens algun mereixement meu, me n'aní a governar vostra ínsula Baratària, on jo en-

trí nu, tal com me trobo ara; i qui res no té, res no perd. Si he governat bé o malament, testimonis he tingut davant qui diran ço que volguessin. He declarat dubtes, he sentenciat plets, i estic quasi mort de fam, perquè així plagué al doctor Pere Recí, natural de Tirtenfora, metge insulà i governadoresc. Ens envestiren enemics, de nit, i havent-nos posat en greu treball, diuen els de la ínsula que eixiren deslliurats i amb gran victòria per la valor de mon braç; així Déu els dó salut com diuen ells veritat. Per fi, en tot aquest temps he temptejat les càrregues que amb si porta i les obligacions del governar, i he trobat, al meu compte, que no les podrien suportar les meves espatlles, ni és el llur pes per a les meves costelles, ni llurs sagetes per mon buirac; i així, ans que el govern no em jaqués, jo em só jaquit del govern. Per tant, ahir de matí, deixí la ínsula tal com l'he trobada, amb els mateixos carrers, cases i teulades que tenia quan em fou confiada. No he manllevat res a ningú, ni m'he ficat en usures; i encara que pensava fer algunes ordinations profitoses, no n'he fet cap, per dubte que tenia que no serien servades, i aleshores, el mateix és fer-les com no fer-les. Partí, com he dit, de la ínsula, sens altra companyia que la del meu ase; caiguí dins una cova, per la qual aní caminant fins que aquest matí, amb la llum del sol, en vegí l'eixida; emperò no tan fàcil, que si no em fa comparèixer el zel de mon senyor don Quixot, allà fóra romàs fins a la fi del món. Així, doncs, els meus senyors duc i duquesa, ací davant teniu vostre governador Sanxo Pança, qui en vuit jorns de govern no ha fet altre sinó apendre que res se li en dóna d'ésser governador, no solament d'una ínsula, sinó de tot el món; i amb tal supò-

sit, besant els peus a vostres mercès, i fent com els xicots al joc que diuen: salta tu i dóna-me-la tu, jo faig un salt del govern i me'n passo al servei de mon senyor don Quixot, que al cap i a la fi, amb ell, encara que menjo el pa a esgarrapades, almenys jo vaig fart; i per a mi, amb què em vegi fart, tant me fa que sigui de pastanagues com de perdius." Així donà fi a son llarg raonament Sanxo, tement sempre don Quixot que diria un miler de disbarats; i vist que acabà amb tan pocs, féu al cel mercès infinites. Llavors el duc abraçà Sanxo, i li digué que li recava en l'ànima que hagués deixat el govern tan prest; emperò que ell procuraria que li fos donat en sos estats un altre ofici de menys treball i de més profit. Abraçà'l també la duquessa, i manà que l'obsequiessin, per tal com demostrava trobar-se malparat i pitjor cruixit.

CAPÍTOL LII

De la descomunal i mai vista batalla que passà entre don Quixot de la Mancha i el lacai Tosilos, en defensa de la filla de Na Rodríguez.

No restaren penedita els ducs de la burla feta a Sanxo Pança amb el govern que li donaren; tant més, que aquell mateix dia vingué llur majordom i recontà'ls punt per punt quasi tots els fets i paraules que Sanxo havia obrat i proferit en aquell temps i per fi ponderà'ls l'escomesa de la ínsula, i la por de Sanxo i sa partida, de ço que reberen plaer infinit.

Refereix, doncs, la història que el duc i la duquessa havien acordat que el desafiament de don Quixot amb el llur vassall passés avant. I posat que el minyó estava a Flandes, on se n'era anat fugint, per no tenir que acceptar Na Rodríguez per sogra, substituïren-lo amb un escuder gascó nomenat Tosilos, ensenyant-lo, abans, molt bé de tot quant li calia fer. Digueren a don Quixot que en breu temps vindria son contrari, el qual es presentaria en el camp, armat com a cavaller, i sostindria com la jovencella mentia per mig de la gola, i fins per tota la gola sencera, si afirmava que ell li hagués donat paraula de casament. Don Quixot fou molt pagat de semblants noves, i prometia's a si mateix de fer meravelles, tenint a gran ventura d'haver-se-li oferit ocasió on pogués mostrar a aquells senyors tota la valor de son poderós brag.

En això arribà el jorn de la batalla establerta, que fou l'endemà de la tornada de Sanxo; i advertit pel duc infinites vegades son lacai Tosilos de la manera com havia de portar-se amb don Quixot per a sobrar-lo sens llevar-li la vida ni ferir-lo, ordenà que fossin trets els ferres de les llances, dient a don Quixot que la cristiandat (a qui ell molt estimava) no consentia que aquella batalla fos amb perill de les vides; i que, per tant, volgués accontentar-se que li donava franca lliça en sa terra, a despit dels decrets del sant Concili, qui prohibeix semblants desafiaments, i no volgués, en aquell tan fort pas, menar la cosa amb rigor extrema. Nostre cavaller li digué que sa Excel·lència disposés les coses d'aquell afer a sa voluntat, que ell a tot era consent.

Davant la plaça del castell el duc havia fet bastir un espaiós cadafal on s'asseguessin els jutges de camp, i les matrones, mare

i filla demandants. Arribat el gran jorn, s'aplegà de tots els llocs i poblets veïns innumbrable gentada per veure la novetat d'aquella lluita, que mai altra tal no havien vist ni oït recontar en aquella terra, ni vius ni morts.

El qui primer entrà en el camp i en l'estacada, fou el mestre de cerimònies, qui temptejà el camp i s'hi passejà amunt i avall, amb la fi que no hi hagués algun engany, ni cosa amagada, on s'hi pogués ensopegar i caure. Aprés entraren les dues matrones i s'assegueren en llurs sitials, cobertes amb llurs mantells fins als ulls, i àdhuc fins als pits, donant mostres de molt fort sentiment, estant present don Quixot a l'estacada.

A cap de poc, acompanyat de moltes trompetes, entrà per una part de la plaça, encavalcat sobre un poderós cavall, i envaint-la tota, el gran lacai Tosilos, calada la visera i tot enravenat dins unes fortes i relluents armes. El cavall mostrava ésser frissó, ample de pits i de pèl tordenc, pensant-li de cada mà i de cada peu uns grossos flocs de llana. El valerós combatent es passejà per la plaça, i arribat endret d'allà on eren les matrones, esguardà un xiquet la que per marit el demandava: cridà el mestre de camp don Quixot, qui ja estava a la plaça, i ensems amb Tosilos parlà a les matrones, preguntant-les si consentien que don Quixot de la Mancha fos el defensor de llur causa. Elles digueren que sí, i tot quant en aquell cas ell faria, ho donarien per ben fet, per ferm i valedor. Ja, en això, estaven asseguts el duc i la duquessa a una galeria qui mirava damunt l'estacada, tota coronada d'infininitat de gent ansiosa de veure aquella terrible i mai vista justa. Fou condició dels combatents que, si don Quixot vencia, son contrari havia de pendre

per muller la filla de Na Rodríguez; i si ell fos vençut, restava lliure son competidor de la paraula que li era demanada, sens donar altra satisfacció alguna. Partí el camp als combatents el mestre de cerimònies, posant a ambdós cadascú en el lloc que li pertocava. Sonaren els timbals, retroní en l'aire el so de les trompetes, tremolava dessota els peus dels cavalls la terra; estaven en suspens els cors de la turba miraire, tement els uns, esperant els altres el bon o mal succés d'aquell cas. Per fi, nostre cavaller, encomanant-se de tot cor a Déu nostre Senyor i a la senyora Dulcinea del Tobós, esperava que fos donat el senyal de l'encontre; emperò ben diversos eren els pensaments del nostre lacai, el qual no pensava sinó en això que ara diré:

Apar que mentre mirava sa enemiga, li semblà la més galan dona que havia vista en tota sa vida; i l'infant ceguet, a qui solen nomenar Amor per aquests carrers, no volgué perdre l'ocasió que se li oferí de triomfar d'un cor escuderesc, i d'ajuntar-lo a la llista dels seus trofeus; perquè, acostant-se-li sens ésser vist, li flocà al pobre lacai una sageta de dues canes de llarg pel costat esquerre, i passà-li el cor de part a part: i ho pogué fer a cop segur, per tal com l'amor és invisible, i entra i surt per on se vulla sens que ningú li demani compte de ses accions. Dic, per tant, que donat el senyal de l'envestida, estava nostre escuder embajanit, pensant en la bellesa de la que ja ell havia feta senyora de sa llibertat; perquè no parà esment al so de la trompeta, com don Quixot, qui tan bon punt com l'hagué sentida, investí, i a tot el córrer que permetia Rossinant, anà a l'encontre de son enemic. Veient-lo partir, son bon escuder Sanxo, digué amb uns forts crits:—Déu et

guii, flor i nata dels cavallers: Déu et faci vencedor, ja que tens la raó de part teva." I amb tot que l'escuder Tosilos veié venir don Quixot, no es mogué ni d'un pas, ans amb veu esforçada cridà al mestre de camp; aquest hi anà, i quan el tingué prop, li digué:—Senyor, aquesta batalla no es fa perquè jo em casi o no amb aquella senyora? —Així és, li fou respost.—Doncs jo, digué l'escuder, só temerós de consciència, i tindria un remordiment que la batalla passés avant; per tant, jo declaro que em dono per vençut, i que vull casar-me tot seguit amb la tal senyora." Restà admirat el mestre de camp de les paraules de Tosilos, per tal com era un dels sabedors de la màquina d'aquell fet, i no sabia què respondre-li. Parà's don Quixot en mig de sa carrera, veient que l'enemic no l'envestia; i el duc no es donava raó de com era suspesa la batalla, fins que el mestre de camp li declarà ço que Tosilos deia, de ço que restà molt contorbat i enfellonit en extrem. Mentre que això passava, Tosilos féu via de Na Rodríguez, i digué, cridant:—Jo, senyora, vull casar-me amb la vostra filla, i no vull guanyar per plets ni bregues ço que puc obtenir en bona pau i sens perill de la vida." Com el valerós don Quixot oí semblants paraules, digué:—Essent així, jo romanc lliure i deslligat de ma promesa; que es casin en hora bona, i puix Déu nostre senyor la hi donà, sant Pere que la hi beneeixi."

El duc, qui ja era baix a la plaça del castell, atansant-se a Tosilos, li digué:—Es ben cert, cavaller, que us doneu per vençut, i que, instigat per la vostra temerosa consciència, voleu mullerar-vos amb aquesta donzella?—Sí, senyor, respongué Tosilos.—Ell fa prou bé, digué llavors Sanxo, perquè això que has de donar al rat, dona-ho al

gat, i eixiràs de pena." Anava Tosilos desenllaçant-se de la celada, i pregava que l'en alleugerissin prompte, per tal com se sentia mancar els esperits i fins l'alè, i no podia romandre tan llarg temps dins l'estretor d'aquell arnès. L'hi tragueren prestament, i restà descoberta i visible sa cara de lacai; veient això, Na Rodríguez i sa filla, cridaren:—Engany, això és un engany; han posat l'escuder Tosilos en lloc del veritable espòs: justícia de Déu i del rei de tanta malícia, per no dir-ne dolenteria.—No cregueu, no, senyores meves, digué don Quixot, que això sigui malícia ni dolenteria; i si ho és, no n'ha estat la causa mon senyor el duc, mes aquests maleïts encantadors qui em persegueixen, i que, envejosos de la fama que podia jo percaçar amb la victòria, han transformat la cara de vostre espòs en la d'aquest que dieu ésser escuder o lacai del duc: preneu mon consell, i a despit de la malícia de mos enemics, caseu-vos amb ell, que sens dubte ell és aquell mateix a qui voleu per marit." El duc, sentint això, per poc haguera convertit en rialles tota la seva fellonia, i digué:—Són tan extraordinàries les coses que esdevenen al senyor don Quixot, que quasi estic per creure que aquest no és el meu lacai: no obstant, serà bo que usem de l'ardit i manya que ara diré: retardem el casament quinze dies, si us plau, i tinguem tancat aquest personatge qui ens té dubtosos, puix podria fer-se que recobrés sa primera forma. I després, que no ha de durar tant la malícia que aquells encantadors professen al senyor don Quixot, essent de creure que res ne treuran d'obrar semblants fetilleries i transformacions.— Ah!, senyor meu, replicà Sanxo; no sap que aquests malandrins tenen per ús i costum de trasmutar les coses que pertanyen a mon senyor? Dies passats vencé un cavaller no-

menat dels Mirallets, i donaren-li la figura del batxiller Samsó Carrasco, fill del nostre poble i gran amic nostre; així mateix, a ma senyora Dulcinea, la convertiren en una rústega pagesa; i ara jo em jugaria que aquest lacai haurà de viure i morir lacai tant com durarà la seva vida." Llavors digué la filla de Na Rodríguez:—Sia qui es vulla aquest qui em demana per muller, jo li ho agraesc, i més tost vull ésser llegítima esposa d'un escuder, que no amiga i burlada d'un cavaller, si bé tal no es mostra aquell qui mancà a sa paraula."

Finalment, tots aquests fets i rondalles pararen en què Tosilos fos reclòs fins a veure la fi de sa transformació. Tothom aclamà la victòria per don Quixot, i la major part dels circumstants provaren greu recança de no veure fets peces els dos tan esperats combatents; en així com els qui resten místics com no veuen penjat aquell qui ho devia ésser, i no ho és perquè li fou concedit el perdó, sia de la part ofesa, o bé de la justícia.

S'espargí la gent, tornaren el duc i don Quixot al castell, tancaren l'escuder Tosilos, van restar Na Rodríguez i sa filla contentíssimes de veure com, per un cap o per un altre, aquell cas acabaria en casament, i altre tant esperava Tosilos.

CAPITOL LIII

Qui parla de com don Quixot prengué comiat del duc, i de ço que li esdevingué amb l'exerida i esparpellada Altisidora, donzella de la duquessa.

Ja li semblà al nostre cavaller que era bo jaquir-se de tanta ociositat, perquè s'imaginava d'ésser gran la falta que sa persona feia restant tancat i peresós entre els infinits afalacs i delits que, com a cavaller aventurer, aquells senyors li procuraven; pareixia-li que hauria de donar al cel estret compte d'aquell tancament i molície. I així, cert dia demanà llicència als ducs per anar-se'n. Els ducs la hi donaren amb mostres de molt greu recança. La duquessa féu a mans de Sanxo les lletres de sa muller Teresa Pança; no pogué llegir-les Sanxo menys de plorar, i digué:—Guai!, qui diria com aquelles grans esperances que en el cor de ma muller engendraren les noves de mon govern, es reduirien a veure'm tornar altre cop a les aventures de mon senyor don Quixot de la Mancha! Amb tot, jo só content que la Teresa hagi tramès les glans a la duquessa; car si així no ho hagués fet, restant jo agreujat, bé fóra ella desagraïda. També m'aconhorta com tal donatiu no pugui tenir nom d'untament, per-

què ja tenia jo el govern quan ella les trameté, i és molt posat en raó que aquells qui reben algun benefici, bé sigui amb alguna poquedat, es mostrin agraïts. Certament jo entrí despullat en el govern, i despullat me'n só eixit; per tant, bé puc dir amb segura consciència: tal m'estic com m'estava."

Això deia Sanxo entre dents el jorn de la partida: i eixint don Quixot, qui a la vetlla s'era acomiadat dels ducs, una matinada es presentà del tot armat i damunt son Rossinant a la plaça del castell. Estaven-lo observant tota la gent des de les galeries, i així mateix els ducs havien corregut per veure'l. Ja era Sanxo muntat en el seu ruc, amb les seves alforges, maleta i rebost, fent cara molt alegre, per tal com el majordom del duc (el qui féu de Trifaldi) li havia donat una bosseta amb dos-cents escuts d'or per a despeses de viatge: donatiu del qual estava encara don Quixot a les fosques.

Estant, doncs, com s'és dit, tots atents a observar la partida dels dos aventurers, de sobte, entre les altres matrones i donzelles de la duquessa, alçà la veu la discreta i eixerida Altisidora, i amb accent llastimós així digué:

—Escolta, fals cavaller,
Detura un xiquet les regnes,
No cansis més els costats
de ta mal regida bèstia.
Mira, infidel, que no et jiques
D'alguna serpent molt fera,
Sinó d'un petit anyell
Molt lluny encara d'ovella.
Tu escarnires, monstre horrible,
La més bella jovencella

Que Diana mai veïé
 Ni Venus en les llurs selves.
 Cruel Bireno, fugitiu Eneas,
 Vós-te'n amb Barrabàs, amb ell t'entengues.

Tu te'n portes, ¡oh impiadós!
 I dins tes garres hi aferres
 Les entranyes d'una humil,
 Com a enamorada tendra.

Te'n portes tres còpies meves
 I unes lligues de mes pernes,
 Pernes qui al marbre igualen
 Per llises, blanques i negres.

Te'n portes dos mil sospirs,
 Qui, a tornar-se foc, pogueren
 Abrusar fins dos mil Troies,
 Si dos mil Troies hi haguera.
 Cruel Bireno, fugitiu Eneas,
 Vés-te'n amb Barrabàs, amb ell t'entengues.

Tan dur sia el cor de Sanxo,
 Que la teva Dulcinea
 De son trist encantament
 Jamai no es vegi lliberta.
 De la culpa que tu tens,
 Porti ella, trista, la pena:
 Puix el just pel pecador
 Paga molts cops en ma terra.
 Tes aventures més fines
 Se't converteixin en pega,
 En somnis tos passatemps,
 En oblits tes accions fermes.
 Cruel Bireno, fugitiu Eneas,
 Vés-te'n amb Barrabàs, amb ell t'entengues.

Sigues tingut per falsari
 Des de Sevilla a Marxena,
 De Granada fins a Loja,
 I de Londres a Anglaterra.
 Si juguessis al *Regnat*,
 Als *Cents* o a la *Primera*,

Els reis s'esquivin de tu,
Asos ni sets mai no et veges.
Si et talles els ulls de poll,
Sang per tes ferides tregues,
I així et restin les arrels
Quan algun queixal t'arrenquis.
Cruel Bireno, fugitiu Eneas,
Vés-te'n amb Barrabàs, amb ell t'entengues.

Entretant que de la manera referida planyia's l'afligida Altisidora, estigué mirant-la don Quixot, i sens respondre-li un mot, es girà de cara a Sanxo, i digué: —Pels ossos de tos passats et conjuro, Sanxo, que em diguis una cosa: per ventura portaries damunt teu les tres còfies i les lligacames de què parla aquesta enamorada donzella? —Les tres còfies, sí que les tinc, respongué Sanxo; emperò de les lligacames no en sé res." Restà la duquessa admirada de l'esparpall d'Altisidora, i encara que la tenia per agosarada, graciosa i eixerida, no fins al punt que s'atrevis a semblant desimboltura: i com no estava al cas d'aquesta burla, fou-ne més meravellada. El duc volgué perllongar-la, i així digué: —Senyor cavaller, no em sembla ben fet que, havent rebut en aquest mon castell l'acolliment que tinguéreu, hajau gosat de portar-vos-ne almenys tres còfies, a més de les lligacames de ma cambrera: això bé dóna indici de vostre mal cor, i fets són aquests qui no corresponen al vostre nom tan preclar: o li torneu les lligacames, o jo us escomet a mortal batalla, sens temor que malandrins encantadors em tras mudin la cara així com s'esdevingué en l'afer de mon escuder Tosilos.

—No consenti Déu, respongué don Quixot, que jo desembeini ma espasa contra la vostra ilustríssima persona, de qui tan-

tes mercès tinc rebudes: restituiré les còfies, car Sanxo diu que les porta damunt seu; emperò les lligacames m'és impossible, perquè ni jo les he rebudes, ni ell tampoc; i si aquesta vostra donzella regira entre els seus amagatalls, segurament que les trobarà: jo no só estat mai lladre, senyor duc, ni ho seré en tota ma vida, mentre que Déu no em desempari. Aquesta donzella parla, segons diu, com enamorada, de ço que jo no tinc poca ni molta culpa; i així no tinc per què demanar-li perdó, ni a ella ni a vostra Excehlència, a qui vull demanar que em tingui en millor concepte, i que em doni novament llicència per prosseguir el meu camí. —Vulla Déu donarvos-lo tan bo, digué la duquessa, que sempre tinguem bones noves de les empreses vostres, i aneu-vos-en en nom de Déu, que tant com més retardeu, més va creixent el foc en els cors de les donzelles qui us miren; i a la meva jo la castigaré de manera que d'ara en avant no es propassi amb els ulls ni amb les paraules. —Una només vull que n'escoltis, oh valerós don Quixot, digué Altisidora, i és, que et demano perdó del lladrocini de les lligacames, car per la meva honor jo et juro que les duc posades; i bé feia com aquell qui anant a cavall del ruc, el cercava. —No ho deia jo?, replicà Sanxo: bonic fóra jo per encobrir furts!, que si hagués volgut fer-ne, bé ho tenia a la mà aleshores que era governador." Abaixà el cap don Quixot, i féu reverència als ducs i a tots els presents, i afluixant les regnes al Rossinant, seguint-lo Sanxo damunt el ruc, eixí del castell endreçant el seu camí vers Saragossa.

CAPÍTOL LIV

Com plogueren damunt don Quixot tantes i tantes aventures, que la una aconsiguia l'altra.

Tantost com el nostre cavaller es veié al camp ras, lliure i desembarassat de les requestes d'Altisidora, li semblà que sos esperits se li renovaven, i que es trobava altre cop de ple i en mig del camí interromput de les seves aventures. Perquè, girant-se a son escuder, li digué: —La llibertat, amic Sanxo, és un dels dons més estimables que atorga Déu als homes; i amb ella no es poden comparar tots els tresors que enclou la terra, ni aquells que encobreix la mar: per la llibertat, així com per l'honra, hom pot i deu aventurar la vida: en tant que l'esclavitud és el pitjor mal que pugui sobrevenir als homes. Això jo et dic, Sanxo, per tal com has vist amb els teus ulls la sollicitud i abundància amb què han volgut afalagar-me en aquest castell que ara deixem: puix, en mig d'aquells suntuosos convits, d'aquelles begudes gelades, em figurava d'estar ficat entre l'estretor extrema de la fam i de la set. Jo no em gaudia de res amb aquella satisfacció com me n'haguera gaudit si hagués estat cosa pròpia: perquè l'obligació del deute i de la

retribució als beneficis i a les mercès rebudes, són altres tants lligams qui no deixen campejar lliurement l'esperit. Benaventurat aquell qui menja un bocí de pa que s'ha guanyat, sens haver de regraciar-ne ningú més que al cel! —Malgrat d'això que vostra mercè diu, respongué Sanxo, no és del cas que deixem sens el nostre agraïment dos-cents escuts d'or que el majordom del duc em donà dins una bosseta; els quals, com a cordial confortatiu, duc jo damunt el meu cor, per tot allò que pogués ocórrer; que no sempre trobarem castells on ens afalaguin, ans és molt probable que anem a raure en alguns hostals on ens assarronin. Emperò mudem de conversa, si no li sap mal, i parlem d'Altisidora, la donzella de la duquessa. Què deu fer a hores d'ara?; perquè, segons apar, la degué molt greument ferir aquell qui solen nomenar Amor; el qual diuen que és un ceguet fresseta, que amb tot i ésser lleganyós, o millor dit, orb, si pren per punt un cor, per petit que sia, l'encerta i passa amb les seves sagetes de part a part. Jo havia sentit a dir que les sagetes amoroses s'espuntaven i s'es mussaven en el recolliment i modestia de les donzelles; emperò en aquesta Altisidora, més bé s'afilen que no s'espuntten. —Recorda't, Sanxo, replicà don Quixot, que l'amor no serva respectes ni termes de raó, ans té la mateixa condició de la mort, que així envesteix les altes torres dels reis com les humils cabanes dels pastors: en apoderant-se d'un cor, el primer que fa, és llevar-li la temor i la vergonya; i així esdevingué en el cas present, en què Altisidora declarà sos desigs qui engendraren dins mon pit ans bé confusió que no llàstima. —Crueltat insigne!, digué Sanxo; desagraïment mai vist! Si m'hagués tocat

a mi tal sort, ja em tindria del tot retut, convertint-me en son vassall. Fill de puta!, i quins cors de marbre, quines entranyes de bronze, quines ànimes de fang es troben pel món! Emperò, no sé comprendre quina cosa podia veure aquella donzella en la vostra mercè, que així la sotmetés i subjugués. On són aquelles gales, aquella gallardia, aquella cara, aquell tot plegat qui fereix i enamora? Puc dir certament que moltes vegades m'he posat a esguardar la vostra mercè des de la punta dels peus fins al darrer cabell de son cap, i veig més coses per espantar que per enamorar; i si és veritat que la bellesa és la primera i principal part qui enamora, no tenint-ne vostra mercè cap, no sé entendre per què diable s'enamorà la pobreta.

—Convé considerar, Sanxo, respongué don Quixot, que hi ha dues maneres de bellesa; la una de l'ànima, i l'altra del cos: campeja i s'estén la primera en l'enteniement, en l'honestedat, en el bon procedir, en la generositat i en la bona criança; i totes aqueixes parts caben i poden reposar en home o dona disformes: i com es té únicament l'esperit en aqueixa bellesa, i no en la del cos, sol ésser l'amor produïda amb major impetuositat i avantatge. Jo bé veig, amic Sanxo, que no só formós; emperò conec també que no só contrafet ni disforme: i basta-li a un home de bé no ésser un monstre, per obtenir vera correspondència d'afectes, amb tal, però, que posseeixi les dots del cor dessus dites."

Amb tals converses, se n'entraren per un bosc poc apartat del camí; i de sobte, sens adonar-se'n, es trobà don Quixot embolicat amb una xarxa de fil verd que de l'un arbre a l'altre era estesa, i no caient en allò que podia ésser, digué a Sanxo: —Apar-

me, Sanxo, que això d'aquesta xarxa serà una de les més noves aventures que jo pugui imaginar. Que em matin, si els encantadors qui em persegueixen no volen embolicar-m'hi, per aturar-me en mig de mon camí, i per venjar-se de la rigor que he mostrat envers Altisidora: emperò sàpi-guen ells que, aquestes malles, si com són de fil, així fossin de duríssims diamants, o més fortes que aquelles amb què el gelós déu dels ferrers embolicà Venus i Marc, aquesta mà les rompria com si fossin de joncs marítims, o de borra de cotó." Dient això, volgué passar avant i trencar-ho tot, quan de sobte se li presentaren eixint d'entremig d'uns arbres dues gentilíssimes pastores, o almenys així vestides, solament que les samarres i faldilles eren de brocat de seda; vull dir que les faldilles eren riquíssims faldellins de tabí d'or: portaven llurs cabells espargits per l'espàtlla, competint en rossor amb els raigs del sol, i anaven coronades amb dues garlandes de verd llorer i de roig amarant teixides; l'edat llur, ni baixava dels quinze ni passava dels divuit anys. Vista fou aquesta que admirà a Sanxo, sorprengué don Quixot, deturà el sol en mig de sa carrera per veure-les, i tingué en meravellós silenci tots quatre. Per fi, qui parlà primer fou una de les sagales, dient: Atureu, senyor cavaller, el pas, i no trenqueu aquestes malles, que no per vostre dany, sinó per esbargiment nostre, foren ací posades. Vos demanareu segurament per què hi són; i jo, prevenint la vostra requesta, vull dir-ho amb breus paraules. En cert poblet qui està a dues llegües d'ací, on viu molta gent lluïda, i molts rics personatges, entre llurs amics i parents fou concertat que amb llurs fills, mullers i filles, veïns, amics i parents,

vinguessin a solàçar en aquest lloc, qui és un dels més agradables d'aquests encontorns, formant entre tots una nova i pastoral Arcàdia, disfressant-nos les donzelles de sagales i els fadrins de pastors: portem estudiades dues èglogues, la una del famós poeta Garcilasso, i l'altra de l'excel·lentíssim Camoens en sa mateixa llengua portuguesa, i que encara no les havem representades: ahir fou el primer jorn que ací arribàrem: i tenim entre aquests ramatges plantades nostres tendes, vora d'un abundós xaragall qui aquests prats fertilitza; estenguérem, la nit passada, aquesta xarxa en els arbres amb la fi d'enganyar els senzills ocellets, qui, esquivats i esferèits amb la nostra remor, s'hi deixaran caure. Si teniu gust d'ésser el nostre hoste, sereu obsequiat liberal i cortesament; car, per ara, ací, no entrarà l'enuig ni la melancolia.

Callà i no digué res més; emperò don Quixot, així respongué: —Per cert, bellíssima senyora, que no degué romandre més parat ni sorprès Acteu, quan d'improvís veié dintre les aigües Diana, com jo ho he romàs en veure la gentilesa vostra. Jo lloo el motiu de vostre passatemps, tot agraint els vostres oferiments; i si en res puc servir-vos, m'ho podeu manar, amb la seguretat d'ésser obeïdes, com no és altre mon ofici que el de mostrarme agraït i benefactor amb tothom, i especialment amb la gent principal que les vostres persones representen: i si així com aquesta xarxa qui ocupa un molt petit espai, ocupés tota la bola de la terra, cercaria jo nous mons per on passar menys de rompre-la: i a fi que doneu crèdit a ma exageració, entengueu que tal vos promet don Quixot de la Mancha, posat cas que aquest nom vos vin-

gués de nou. —Ai, la meva amiga, digu' llavors l'altra sagala, i quina ventura tan gran és la nostra! Veus aquest senyor que tenim davant?; doncs, has d'entendre que és el més valerós, el més enamorat, el més galan cavaller qui viu en el món. Jo he llegit i conec la seva admirable història; i bé em jugaria que aquest bon home qui l'acompanya és un tal Sanxo Pança, el més graciós de tots els escuders. —Així és, digué Sanxo: jo só justament aquell graciós i aquell escuder de qui parla vostra mercè, i heu-vos ací el meu senyor, el mateix don Quixot de la Mancha, historiat i referit. —Oidà!, digué l'altra, supliquem-lo que vulla aturar-se un poc; nostres pares i germans en seran pagats; i també jo he sentit parlar de son valor i de sa cortesia tal com tu has dit, i més encara diuen que és el més ferm enamorat que hom coneix, i que sa dama és una tal Dulcinea del Tobós, a qui en tot Espanya donen la palma de gentilesa. —I amb molta raó que la hi donen, digué don Quixot; si ja no fos posat en dubte per la vostra sens igual bellesa: mes no vullau, senyores, deturar-me, que les contínues obligacions de mon ofici no em deixen reposar enlloc.”

Aplegà allà, entretant, un germà d'una de les dues pastores, vestit així mateix de pastor, amb la riquesa i gales corresponents a les d'aquelles dues sagales: referiren-li, elles, que aquell cavaller allà present era el valerós don Quixot de la Mancha, i l'altre son escuder Sanxo, de qui ell tenia ja notícia per haver llegida la llur història. Oferí-se-li el galan pastor, preguntant-lo que se'n vingués amb ell a les llurs tendes; i fou forçat a nostre cavaller d'accedir, com així ho féu. Arribada l'hora d'esquivar la caça, omplí's la xarxa d'oce-

llets variats qui queien en el mateix parany del qual atemptaven d'escapar. Ajustaren-se en aquell lloc més de trenta persones, totes lluidament de pastors i de pastores vestides, i en un instant fou divulgat qui eren don Quixot i son escuder, de ço que rebèren no poc plaer, posat que ja coneixien la llur història. Anaren a les tendes, trobaren parades les taules, ricament i abundosa: honraren don Quixot donant-li el cap de taula, i tothom se'l mirava demostrant estar de bo meravellats. Per fi, llevades les tovalles, amb gran repòs, alça don Quixot la veu, i digué: —L'un dels majors pecats que els homes cometèn, encara que alguns diuen que és la superbia, jo dic que és el desagraïment, atenent-me a ço que sol dir-se, que dels desagraïts l'infern n'és ple. Aquest pecat, en tot quant he pogut, he procurat esquivar des que tinguí ús de raó; i si no puc pagar les bones obres que se'm fan amb altres obres, jo met en son lloc la bona voluntat de satisfer-les; i si aquesta no hi basta, les divulgo per tot arreu: car aquell qui diu i publica les bones obres que rep, també les recompensaria amb altres, si pogués. Perquè, generalment, s'esdevé que la major part d'aquells qui reben són inferiors als qui donen; i així Déu és sobre tots, per tal com a tothom és donador, i no poden correspondre els dons de l'home als de Déu amb igualtat, per infinita distància, en tant que semblant poquedat i impotència resta fins a cert punt suplerta per l'agraïment. Doncs, agraït com jo só a les infinites favors vostres, no podent correspondre amb igual mesura, contenint-me dins els reduïts límits de mon poder, oferec ço que puc i ço que tinc de ma collita; i així dic que sostindré dos jorns consec-

tius, en mig d'aquest camí ral qui va a Saragossa, com aqueixes senyores sagales estrafetes, aquí presents, sien les més avinents donzelles i les més corteses del món, exceptuant-ne solament la sens igual Dulcinea del Tobós, única senyora de mos pensaments; amb perdó sigui dit de quants i quantes m'escolten."

Oït això, Sanxo, qui amb molta atenció l'escoltava, fent un gran crit, digué: —Es possible que hi hagi en el món persones qui s'atreveixin a dir i a jurar que aquest mon senyor sia foll? Diguin les vostres mercès, senyors pastors: hi ha algun rector de poble, per discret i estudiós que sigui, que pugui dir ço que el meu senyor ha dit? Saben algun cavaller aventurer, per molta fama que tingui de valent, veient-se amb cor d'oferir ço que mon senyor ha ofert? Girà's don Quixot a Sanxo, i amb gest enfellonit i encès en ira, li digué: —Es possible, senyor Sanxo, que hi hagi en tot el món una persona qui no digui que ets un taboll aforrat d'això mateix, amb no sé quines puntes i ribets de maliciós i d'estrofa? Qui et fa entremetre en les meves coses, i en esbrinar si só discret o foll? Calla, i no em repliquis, sinó ensella, si està desensellat el Rossinant, i anem a posar per obra mon oferiment: que amb la raó que tinc de ma part, pots fer compte que ja sien venguts tots aquells qui negar-me-la volguessin." I dient tals paraules, amb gran fúria i no poc enuig, alçà's de la cadira, deixant meravellats tots els circumstantes, a qui féu dubtar si podien tenir-lo per boig o per assenyat. Cuidaren fer-li entendre que no calia tal oferiment, i que tots ells bé coneixien la seva grata voluntat, ni feien fretura noves demostracions de son valerós coratge, que ja el conei-

xien de sobres per les proeses en la seva història referides. Amb tot i això, don Quixot perseverà en son intent; muntà en el Rossinant, embraçà la seva darga, prengué la llança, i posà's en el bell mig del camí ral, qui no gaire lluny del verdejant prat estava. Anà-li darrera Sanxo, damunt el seu ruc, amb tota la gent del pastoral esbart, desitjant de veure en què pararia son coratjós i mai vist oferiment.

Posat, doncs, el nostre cavaller a mitjan camí, com ja s'és dit, ferí l'aire amb semblants paraules: —Oh vosaltres, passatgers i viadors, cavallers, escuders, gent de peu o de cavall qui per aquest camí transiteu o haveu de transitar en aquests dos dies après següents, sapigueu que don Quixot de la Mancha, cavaller aventurer, està ací per defendre i per mantenir com totes les belleses i cortesanies del món no sobrepuen a aquelles de les nimfes habitadores d'aquests prats i boscatges, deixada a part la senyora de l'ànima meva Dulcinea de Tobós: per tant, el qui sigui de parer contrari, que passi avant, que amb peu ferm jo l'atenc." Dues voltes repetí aquestes mateixes paraules, i dues voltes no foren oïdes de cap aventurer.

Emperò la fortuna, qui les seves coses anava guiant de bo i millor, disposà que a cap de poc s'albirés per la via multitud d'homes a cavall, la major part llança en mà, corrent tots arramadats en un munt i amb gran pressa. No bé hagueren-los divinat aquells qui estaven amb don Quixot, com girant les espatlles, desviaren-se ben lluny del camí, per dubte que no els esdevingués algun desastre. Sols don Quixot, amb cor intrèpid, no es mogué ni poc ni molt; i Sanxo Pança s'escudà amb les anques del Rossinant. Arribà l'agregat dels

llancers, i l'un dels qui anaven endavant, amb grans crits, digué al nostre cavaller: —Fes-te enllà, home del diable, no veus com aquests braus t'han de malmetre? —Què vols dir, malvat!, respongué don Quixot; per mi no hi ha braus que valguin, ja fossin dels més bragats que es crien en les valls del Jarama. Confesseu-me, estrofes, així de cop i volta, que és cert tot quant suara he publicat; si no, amb mi tindreu batalla.” El vaquer no tingué temps de respondre, ni don Quixot el tinguera per desviar-se, encara que ho hagués volgut: perquè la ramada dels valents bous amb la dels domèstics meners i multitud dels vaquers qui els conduïen a un lloc on havien-los de córrer l'endemà, tot això passà per damunt els cossos de don Quixot i de Sanxo, del Rossinant i del ruc, afollant-los i fent-los rodolar tots per terra.

D'aquesta feta restà Sanxo capolat, don Quixot esbalaït, el ruc macat i no molt catòlic el Rossinant. A la fi, aixecaren-se tots, i nostre cavaller, encara estabornit de la caiguda, tot ranquejant i entrebancant-se, posà's a córrer darrera la vacada, i clamava: —Atureu, malandrins, espereu-me, que un sol cavaller vos escomet, el qual no seu en aquell banc ni és del parer dels qui diuen: a l'enemic qui fuig, mostra-li la drecera.” El vent, emperò, se'n portava les seves amenaces, i com la ramada anava allunyant-se, don Quixot, més encès en ira que saciat de venjança, s'assegué en mig de la via, tot esperant Sanxo, el Rossinant i el ruc. Finalment arribaren; tornaren a muntar el senyor i l'escuder, i sens dir adéu a la fingida o estrafeta Arcàdia, amb més vergonya que no plaer, seguiren ambdós per llur camí.

CAPÍTOL LV

On es reconta un fet extraordinari, que bé pot tenir-se per aventura.

A la pols i a la fadiga que don Quixot i Sanxo se'n portaren de la descortesia dels bous, donà remei una font límpida i clara, en el marge de la qual, deixant lliures, menys de cabestre ni fre, l'ase i el Rossinant, s'assegueren ambdós esgarriats aventurers. Anà Sanxo a visitar el rebost de ses alforges, d'on ne tragué ço que ell solia nomenar son companatge: remullà's bé la boca, i don Quixot es rentà la cara, amb el qual refrigeri van revifar-se els esperits abatuts.

Estava don Quixot tan capficat, que ni esma tenia per menjar, ni Sanxo gosava tocar les vitualles per cortesia, i esperava que son senyor fos el primer a posar-hi mà. Emperò, veient que, transportat de les seves cabòries, no es recordava d'acostarse el pa a la boca, no digué paraula, i deixant de banda tota bona criança, començà a entaforar dins el ventrell tot el pa i formatge que tenia allà davant.—Menja, amic Sanxo, digué don Quixot; sustenta el teu cos, que et convé més que no a mi, i deixa'm que muira sota el pes de mos pensaments, i a força de continuats desastres. Jo

nasquí, oh Sanxo, per viure morint, i tu per morir menjant: i perquè vegis si tinc raó de parlar així, considera'm estampat en històries, famós en les armes, ben criat en mes accions, respectat de prínceps, sollicitat de donzelles; i al cap i a la fi, quan esperava palmes, triomfs i corones guanyades i merescudes per mos valerosos actes, veig-me, aquest matí, trepitjat, rebolcat i abatut pels peus d'animals immundes i sutzes! Creus-te, amic meu, que n'hi hagi prou d'aquesta sola consideració, per amussar les dents, entorpir els queixals i entumir les mans, llevant-me tota la gana de menjar? Per tant, amic meu, bé penso deixar-me morir de fam, mort la més cruel de totes les morts.

—Essent així, digué Sanxo, tot mastegant de pressa, no aprovarà vostra mercè aquell refrany qui diu: esperem el mal temps amb la panxa plena. Jo, almenys, no penso matar-me a mi mateix, ans vull fer com el sabater qui estira el cuir amb les dents fins que el fa arribar allà on vol. Sàpiga, senyor meu, que no hi ha pitjor follia que la de voler desesperar-se com fa vostra mercè; faci com jo, mengi quelcom, calli's a dormir un xic damunt els verds matalassos d'aquestes herbes, i veurà com en despertar-se, es trobarà més alleujat.”

Don Quixot li prometé que així ho faria, pareixent-li que les raons de Sanxo eren més de filòsof que de beneit, i li digué:— Si tu, fill meu, volguessis fer, per amor de mi, ço que ara et diré, fóra més segur el meu alleujament, i més lleugeres les meves penes. Jo et suplico, mentre que estaré dormint per obeir tos consells, que et desviïs un poc d'aquí, i tot mostrant la teva esquena a l'aire, et donessis, amb les regnes del Rosinant, tres o quatre-cents assots, a compte

dels tres mil i tants que deus donar-te pel desencantament de Dulcinea: car és llàstima gran que aquella pobra senyora estiguí encantada per ta deixadesa i negligència.—Això és cosa de pensar-s'hi, respongué Sanxo: dormim, per ara, l'un i l'altre, i després Déu sap ço que serà. Creu la vostra mercè que no sia una forta cosa això d'assotar-se un home a sangs fredes, tant més, si cauen els assots sobre un cos mal sustentat i pitjor nodrit? La senyora Dulcinea, que prengui paciència, i quan menys s'ho pensarà, ha de veure'm fet un garbell d'assots: i fins a la mort tot és vida: vull dir, que jo encara la tinc, ensems amb el desig de complir el promès." Don Quixot li ho agrai i après que hagueren menjat, l'un molt, l'altre poc, ambdós gitaren-se a dormir, deixant péixer amb tota llibertat el Rossinant i el ruc.

Despertaren-se un xic tard i tornaren a cavalcar i a prosseguir llur camí, donant-se pressa per aplegar a un hostel, per tal com així fou nomenat de don Quixot, en contrari del costum que tenia de nomenar castells tots els hostals. Finalment, hi arribaren; i demanant a l'hostaler si tenia alberg, aquell li respongué que sí, i àdhuc amb tanta comoditat, que millor no podia trobar-se en Saragossa. Descavalcaren, i recollí Sanxo son rebost a una cambra, de la qual l'hostaler havia-li donat la clau. Menà les bèsties a l'establa i donà'ls el pinso, tot regraciant el cel que a la fi son senyor no hagués pres aquell hostel per un castell: com tornà per veure què li manava, va trobar-lo assegut sobre un pedrís.

Arribada l'hora de sopar, don Quixot es retragué dins la seva cambra, i Sanxo preguntà a l'hostaler què era ço que ell tenia per donar-los.—No haveu de fer sinó par-

lar, li digué aquell: que en aviram de la terra, en ocellets del cel, i en peixos de la mar, sereu servits a boca què vols, cor què desitges.—No caldrà tant, respongué Sanxo; amb un parell de pollastres rostits ne tindrem prou, perquè el meu senyor és delicat i menja poc, i jo no só golut amb desmesura.—De pollastre no en tenim, replicà l'hostaler; el milà no n'ha deixat ni un.—Doncs, feu-nos rostir una polla que sigui tendra, digué Sanxo.—Polla, haveu dit?, podeu-me creure que ahir ne portaren a vendre a la vila més de cinquanta; emperò, fora d'això, demaneu ço que us vingui de grat.—Essent així, prosseguí Sanxo, no faltará vedella o bé cabrit.—A casa, per ara, no en tinc, digué l'hostaler; aquest matí se n'han menjat el darrer bocí; emperò la setmana vinent n'hi haurà de sobres. — Ja n'estem farts!, replicà Sanxo: estic veient que totes aquestes faltes seran suplertes amb les sobres d'ous i de pernil.—Valga'm Déu, i que està de bona humor el meu hoste!, respongué l'hostaler; li he dit que no tinc pollastre ni gallines, i ara vol que hi hagin ous? Penseu en altres coses, i deixeu-me estar semblants delicadeses.—Acabem, doncs, cap de tal!, proferí Sanxo, i digueu ço que teniu per donar-nos a sopar, sens perdre temps en va.—Senyor hoste, digué llavors l'hostaler, ço que verament jo tinc, són dues ungles de vaca qui semblen peus de vedella, o dos peus de vedella que semblen ungles de vaca, i són adobats amb llurs cigrons, ceba i carnsalada, que a hores d'ara estan dient: menja'm, menja'm. — Peus de vedella!, exclamà Sanxo; que ningú no me'ls toqui, jo els retinc per a mi, que els pagaré millor que un altre; quant per mon gust, no podria desitjar res millor. i tant me faria que fossin peus, per tal

que siguin ungles.—Ningú no ha de tocarlos, respongué-li l'hostaler, car uns altres viatgers que tinc són gent de prou alta volada per menar amb si cuiner, reboster i virtualles.—Quant per qualitat, digué Sanxo, ningú més personatge que el meu senyor; emperò l'ofici que ell fa, no permet de portar amb si rebosteria ni celler: el mateix ens ajacem al mig d'un prat, com ens fartem de glans o de nesples."

Aquesta fou la conversa de Sanxo amb l'hostaler, i encara que aquest li demanà quin era l'ofici de son senyor, Sanxo se n'anà sens tornar-li resposta. En acabat que fou hora de sopar, l'hostaler portà son guisat, tal com estava, a la cambra de don Quixot, i nostre cavaller posà's a taula. Tan bon punt com començà a menjar, li semblà que d'una cambra veïna, separada de la seva per un sotil embà, sentí proferir semblants paraules:—Per vida de vostra mercè, senyor don Jeroni, tot esperant que portin el sopar, llegim un altre capítol de la segona part del Don Quixot de la Mancha." No bé nostre cavaller hagué oït el seu nom, com es posà dret; i parant l'orella a escoltar ço que d'ell tractaven, sentí com el referit don Jeroni responia:—Per què voleu, don Joan, que llegim semblants despropòsits? Quan un home ha llegit la primera parte de la història de Don Quixot de la Mancha, quin plaer podrà provar en aquesta segona? (*).—Amb tot i això, replicà don Joan, no fóra mal de llegir-la, per tal com no hi ha llibre tan dolent que no tingui alguna cosa bona: el que més em des-

(*) Censura Cervantes, en aquest capítol, la Segona Part del llicenciat Alonso Fernández de Avellaneda, veí de Tordesillas, qui, amb aquest nom suposat, féu-la estampar, a Tarragona, l'any 1610.

plau en aquest, és com pinta don Quixot ja desenamorat de Dulcinea del Tobós."

Oint això, don Quixot, ple de despit i d'ira, alçà la veu, i digué:—Qualsevol qui pretengui que don Quixot de la Mancha ha oblidat o que pugui oblidar Dulcinea del Tobós, jo li provaré amb armes iguals que ment per la gola. La sens parella Dulcinea del Tobós no pot ésser oblidada, i un tal oblit és indigne de don Quixot de la Mancha: la fermesa és la seva divisa, la seva professió és guardar-ne una memòria suau i gelosa, ni podria res obligar-lo a què es forcés ell mateix.—Qui és el qui ens respon?, preguntaren des de la cambra veïna.—Qui serà, respongué Sanxo, sinó el propi don Quixot de la Mancha, qui sostindrà quant ha dit, i tot quant digués, que al bon pagador no li dolen penyores." Dit això, entraren per la porta de la cambra dos cavallers, o que ho semblaven, i l'un d'ells, abraçant don Quixot, li digué:—Ni vostra presència pot desmentir vostre nom, ni vostre nom pot no acreditar vostra presència. Sens dubte, vós, senyor, sou el vertader don Quixot de la Mancha, nord i espill de l'aventurera cavalleria, a malgrat i a despit del qui volgué usurpar el vostre nom i anorrear vostres proeses, segons ha pretingut l'autor d'aquest llibre que ací veieu." Posant-li aleshores a la mà un llibre que portava son companyó, prengué'l don Quixot, i sens proferir paraula, començà a fullejar-lo; mes tantost l'hi restituí, dient:—En aquest poc que n'he vist, hi he trobat tres coses dignes de reprensió. La primera, per algun passatge que he llegit en el pròleg; l'altra, que el llenguatge és aragonès posat que escriu sens articles; i la tercera, que més el confirma per ignorant, és que va errat i s'aparta de la veritat en allò

més cabdal de la història; car diu ací que la muller de Sanxo Pança, mon escuder, s'anomena Mari Gutiérrez, mentre que son nom és Teresa Pança: i el qui en aquesta part tan principal comet errada, bé és de témer que errarà en totes les altres de la història."

Llavors digué Sanxo:—Quin galan historiador deu ésser aquell! Sí que n'estarà ben informat, dels nostres fets, que li diu Mari Gutiérrez a ma muller Teresa Pança! Torni a pendre, senyor meu, el llibre i vegi si m'anomenen també a mi i si m'han trasmutat el nom.—Per quant vos he sentit parlar, amic, digué don Jeroni, sens dubte sou vós Sanxo Pança, l'escuder del senyor don Quixot.—Sí que ho só, respongué Sanxo, i greu me sabia que ho fés un altre.—Doncs, a fe, digué el cavaller, que no us tracta aquest autor modern amb la netedat que vostra persona mostra; allà sou pintat com un golafre, taboll, no gens graciós, i molt diferent de l'altre Sanxo que es descriu en la primera part de la història del senyor vostre.—Déu li ho perdoni, digué Sanxo; més li haguera valgut deixar-me de banda sens recordar-se de mi, puix qui no té so, no té solta, i el qui bé està, que no es mogui." Ambdós cavallers pregaren don Quixot que passés en la llur cambra a sopar amb ells, per tal com sabien que en aquell hostal no trobaria coses pertinents a la seva persona. Don Quixot, qui sempre fou cortès, condescendí, i anà a sopar amb ells. Restà Sanxo en plena possessió de son guisat, posà's a cap de taula, i féu-li companyia l'hostaler, qui, no menys que Sanxo, es mostrava afecionat de sos peus o ungles de vedella.

Mentre que sopaven, preguntà don Joan a don Quixot, quines noves tenia de la se-

nyora Dulcinea del Tobós; si era ja casada, si estava partera o prenyada, o si, trobant-se sencera, mantenia en son record els amorosos afectes del senyor don Quixot. En això ell respongué: —Dulcinea resta intacta, i mos pensaments, més fermes que mai; les nostres correspondències són tan eixutes com sempre, i sa bella figura, transformada en la d'una vil pagesa." I així anà referint punt per punt l'encantament de la senyora Dulcinea, ses aventures personals en la cova de Montesinos, i l'orde que el savi Merlí li donà per desencantar-la, que fou la dels assots de Sanxo. No era poc el plaer que ambdós cavallers prenien, oint recontar del mateix don Quixot els singulars fets de sa història; i així restaren meravellats, tant de sos despropòsits com de l'elegant manera amb què els referia.

Acabà de sopar Sanxo, i deixant l'hostaler fet una sopa, passà a l'estatge on era son senyor:—Que em pengin, digué tot entrant, si l'autor d'aquest llibre que vostres mercès tenen, desitja estar amb mi lligat gaire temps: jo li perdonaria que em digués golut, segons vostres mercès diuen, emperò que no em motegés d'embriac.—En efecte, així us nomena, digué don Jeroni, no em recordo precisament en quin lloc; si bé puc assegurar que són malsonants les seves paraules i de més a més falses, com així ho dóna a entendre la fesomia del bon Sanxo, ací present.—Creguin-me les vostres mercès, replicà nostre escuder, que el Sanxo i el don Quixot d'aqueixa història seran uns altres que no aquells de qui escriví Cid Hamet Benengeli, que som nosaltres: mon senyor ardit, prudent i enamorat, i jo senzill, graciós i no golafre ni embriac.—Així ho crec jo, digué don Joan: i, si fos possible, deuria manar-se que ningú s'atrevis a parlar de

les coses del gran don Quixot, llevat de Cid Hamet Benengeli son primer autor, així com manà Alexandre que ningú gosés retratar-lo sinó Apelles. —Retrati'm el qui vulgui, respongué don Quixot; emperò que no em tracti malament; que sovint defall la paciència si la carreguen d'injúries.—Cap injúria, digué don Joan, podria-li ésser feta al senyor don Quixot de la qual no sàpiga ell venjar-se, a menys que volgués esmenar-la amb l'escut de sa paciència que, segons crec, no és la ínfima de les virtuts que posseeix."

Amb aquestes i altres converses passà'ls una gran part de la nit, i totes les instàncies de don Joan per induir el nostre cavaller que repassés més el llibre, per veure les glosses que hi feia, de res no li valgueren, dient don Quixot que el donava per llegit i rellegit, en tant que el declarava impertinent i neci de l'un cap a l'altre. No-res-menys, que no volia, posat que arribés a notícia de son autor com li havia caigut entre mans, que s'alegrés de pensar que l'hagués llegit, puix que si un home honest deu apartar el pensament de les coses ridícules i obscenes, què no ha de fer amb els ulls? Demanaren-li vers on pensava encaminar el seu viatge. Respongué que vers Saragossa, per concórrer a les justes que allà es verificaven quiscun any. Digué-li don Joan com aquella nova història referia d'haver-se trobat allà don Quixot a córrer la sortija o anell, relació per cert mancada d'inventiva, pobra d'estil, més pobra encara d'ornamentació, emperò molt rica en ximpleries. —Per la mateixa raó, saltà don Quixot, no posaré jo els peus a Saragossa; i així trauré a la plaça del món la falsia d'aquest historiador novell, per on coneixerà tothom que jo no só aquell don Quixot que ell diu.

—Molt bé que fareu, digué don Jeroni: i tant més, que a Barcelona s'hi fan unes altres justes on el senyor don Quixot pugui mostrar son valor. —Així penso fer-ho, respongué nostre cavaller: i doncs ja és hora, donin-me llicència les vostres mercès per anar-me'n al llit, i que em tinguin i posin en el nombre de sos majors amics i servidors. —I a mi també poden comptar-me en aquest nombre, digué Sanxo; tal vegada sigui jo bo per alguna cosa." Amb aquesta, acomiadaren-se, i don Quixot i Sanxo es retragueren en la llur cambra, deixant don Joan i don Jeroni admirats d'aquella mescolança de saviesa i de folia, ben creguts que eren aquests els veritables don Quixot i Sanxo, i no aquells que descrivia l'autor aragonès. Matinejà don Quixot, i trucant al timpanell de l'estatge veí, prengué comiat de sos hostes de la vetlla. Pagà Sanxo a l'hostaler magníficament, tot consellant-li que no lloés tant les provisions de l'hostal, o que el tingués més proveït d'allà en avant.

CAPÍTOL LVI

De les coses que a don Quixot esdevingueren tot anant cap a Barcelona.

La matinada era fresca i feia esperar un bell jorn, quan don Quixot partí de l'hostal, informant-se, primer, de quina era la més dreta via per anar cap a Barcelona sens tocar a Saragossa; tal era son desig de fer restar mentider aquell autor aragonès qui tant el maltractava en sa història. És, doncs, el cas que per espai de sis dies no li esdevingué aventura digna d'ésser recordada; passats els quals, anant fora del camí, vingué a sorprendre'l la nit entre unes alzines o surers: que en determinar aquestes coses, no observa, com en les altres, Cid Hamet la puntualitat acostumada. Descavalcaren senyor i criat, i jaient a les soques dels arbres, Sanxo, qui aquell jorn havia ben berenat, deixà's entrar de cop i volta per les portes de la son. Don Quixot, a qui tenien més desvetllat les seves cabòries que no la fam, no podia aclucar l'ull, ans anava i venia amb el pensament per infinits i diferents llocs. Ara li semblava trobar-se dins la cova de Montesinos; ara de veure botar i cavalcar en sa somera la transformada Dulcinea; ara que li estiguessin xiulant a les orelles les paraules

del savi Merlí, amb què li declarava les condicions i diligències que calia fer i observar per al desencantament de la pobra dama. Desesperava's de veure la ganserria i poca caritat de Sanxo, en tant que, segons confessió pròpia, cinc assots tan sols havia's donats, nombre desigual i insignificant, en comparació d'aquells que restava divent. Nostre cavaller prengué d'això tal pesar i enuig, que féu semblant raonament amb si mateix: —Si Alexandre el Gran tallà aquell nus indissoluble dient: *Tant val tallar, com deslligar*: i no per això deixà ell d'ésser el senyor de tota l'Asia; ni més ni menys podria ara succeir amb la desillaquiació de Dulcinea, si jo mateix assotés Sanxo mal de son grat. Si la virtut del remei consisteix en què Sanxo degui rebre tres mil i tants assots, què se me'n dóna a mi que se'ls doni ell, o que li siguin donats d'un altre, mentre que l'essència del fet és que ell els rebi, vinguin d'on se vulla?"

Amb aquesta imaginació, don Quixot s'aixecà, va a prendre les regnes del Rossinant, les ajusta a sa manera en dos o tres dobles, s'atansa a poc a poc devers Sanxo, i ja començava a deslligar-li les betes dels calçons, quan el nostre escuder, tot despertant-se, posà's a cridar: —Què és això? i qui em desfà les calces? — Só jo, respongué don Quixot, qui vinc a suplir les teves faltes i a donar un remei a mes penes: vinc per assotar-te, Sanxo, descarregant-te, en part, del deute que contragueres. Dulcinea defalleix, i en tant que el teu senyor mor de desig, tu vius no basquejant-te de res; desciny-te, doncs, de bon grat, car la meua intenció és de flocar-te en aquesta solitud almenys dos mil assots. —Això no, replicà Sanxo; deixi'm estar vostra mercè; si no, per qui és Déu, que

ens oiran fins els sords. Els assots a què estic obligat, han d'ésser voluntaris, i a ho-res d'ara no tic voluntat d'assotar-me: con-tenti's la vostra mercè amb la paraula que li he donat de vapular-me, i d'esquivar-me les mosques de l'esquena sempre i quan em vindrà de grat. —De tu no me'n puc fiar, Sanxo, va interrompre don Quixot, perquè ets dur de cor, i encara que vilà, tens les carns fluïxes.”

Tot dient això, bregava per deslligar-li els lligams; emperò Sanxo, alçant-se de peus, s'abraonà amb son senyor, i així afer-rats cap a cap, féu-li la trabeta, gitant-lo en terra boca per amunt, posà-li el genoll dret dessorre el pit, i li agafà les dues mans, per tal que no el deixava moure ni alenar. Don Quixot anava clamant:—I com, traïdor!, t'atreveixes contra ton amo i se-nyor natural?; goses, encara, posar les mans sobre qui et dóna el seu pa? —Jo no lleva ni poso rei, respongué Sanxo; però m'ajudo a mi mateix, qui só mon senyor propi: prometi'm la vostra mercè que ja-mai no ha d'interrompre'm la son, ni vol-drà mai assotar-me, que jo el deixaré des-embarassat i lliure; quan no,

*Ací moriràs, traïdor
I enemic de Dona Sanxa.”*

Don Quixot així li ho prometé, i jurà per la vida de sos pensaments de no tocar-li ni un pèl de la seva roba i de deixar-lo en sa plena i lliure voluntat de flagellar-se com ell volgués. Llavors Sanxo s'alçà de peus, i allunyant-se d'allà un bon tros, anà repenjar-se a un arbre; emprò vet-vos que ell sent quelcom tocar-li en el cap; aixeca les mans i topa amb dos peus de persona,

calçats amb sabates. Tot tremolós i esporuguit, se'n va dret a un altre arbre, on féu la mateixa troballa; i tot seguit cridà el seu senyor que el socorregués. Hi anà don Quixot, i preguntant-li quina era la causa de sa por, li respongué Sanxo que tots aquells arbres estaven plens de cames i de peus humans. Va tocar-los don Quixot, i tantost endevinant ço que podia ésser, digué: — No et cal témer de res; aquests peus i aquestes cames que toques i no veus, pertanyen sens dubte a alguns malfactors i bandolers que han penjat en aquests arbres; que ací la justícia, quan els pren, sol enforçar-los de vint en vint i de trenta en trenta, per on conec que devem estar prop de Barcelona;” i així era en veritat. Com fou alba de matí, alçaren el cap, i reconegueren els raïms d'aquells arbres, que no eren sinó cossos de bandolers.

Entretant es feia jorn i clar, i si aquells morts havien estat causa d'esglai, altre tant els afligí quan es veieren voltats d'una cinquantena d'homes ben armats i mal vestits, qui en llenguatge català digueren-los que no es moguessin fins que fos arribat llur capità. Trobava's don Quixot a peu, son cavall sens fre, sa llança arrambada a un arbre, i finalment, sense defensa alguna; i així tingué per bo de creuar ses valeroses mans, i abaixar tot humilment el cap, reservant-se per a saó més oportuna. Anà aquella gent a escurar el ruc amb la fi de no deixar-li res en les alforges i maleta; i poc li haguera valgut a Sanxo d'haver ell portat damunt seu els escuts d'or que li havia donats el majordom i àdhuc els diners que s'endugué de la seva terra, que tot ho portava dins un cinyell dessota la camisa, perquè aquella bona gent l'haurien eixarcolat, mirant-li fins entre carn i

pell, si per ventura no fos arribat llur capità, home d'uns trenta-quatre anys, robust, ben dispost, de mirada greu i de color bruna. Cavalcat sobre un poderós cavall, anava tot ell de cota de malla, i portava a la cinta quatre pedrenyals. En arribar, veié que sos escuders (així solen nomenar-se entre ells) anaven a despullar Sanxo Pança; manà'ls que no moguessin res, i nostre escuder restà lliure. El capità tot era mirar amb aire curios aquella llança acostada a l'arbre, aquell escut per terra, i aquella figura armada, tan magra i estirada, tan trista i melancòlica; perquè encarant-se amb el nostre cavaller, li digué tals paraules: — No estigieu tan capficat, bon home, que no caiguéreu en les mans d'algun desapiadat Ossiris, mes en les d'En Roc Guinard (*), les quals jamai han maltractat aquells de qui no ha degut ell prendre venja. — No prové ma tristesa, respongué don Quixot, de veure'm en ton poder, oh Roc valerós, emperò d'haver-me sorprès els teus soldats tan desprevingut i amb el cavall desfrenat, estant jo obligat, per l'ordre de cavalleria que bé professo, a viure en contínua vetlla, convertit a totes hores en sentinella de mi mateix: perquè et dic, oh gran Roc, que si m'haguessin trobat sobre el meu cavall, la darga al braç i la llança al puny, els hauria costat bon xic de sotmetre'm, car jo só don Quixot de la Mancha, aquell qui de sos valerosos actes ha omplert tot el món.

Ben tost conegué En Roc Guinard quina era la malaltia de don Quixot; i per tal

(*) Sens dubte que es refereix al famós bandoler Perot de Rocaguinarda, des de l'any 1607 a 1611, en què fou indultat i se'n passà a Nàpols.

com havia sentit parlar d'ell algunes vegades, no tingué mai per veritables les seves bravures, ni es pogué convèncer que una tal humor s'ensenyoris d'un cor humà; i així, alegrant-se en gran manera d'haver-lo trobat, per tocar de prop ço que de lluny ell en sabia, li digué: —Valent cavaller, aconhorteu-vos, i no tingueu a mala ventura aquesta on vos trobeu: doncs, sapigueu que entre aquells de qui més un hom desconfia pot trobar-s'hi encara algun amic. Tant més, que el cel, per estranys i no coneguts camins, que l'home no pot preveure, sovint sol exaltar els abatuts, i enriquir els pobres. Per de prompte, jo ordeno que us sia tornat, així mateix que al vostre escuder, tot quant hagin pogut pendre-us."

Els bandolers encontinent es donaren brassa de restituir a Sanxo les seves alforges i les vitualles, sens mancar-hi la més mínima cosa. Nostre cavaller prengué de nou les seves armes, i ja anava a regradar el generós capità, quan veié aportar en mig del rotlle format per la colla d'En Roc Guinard, els vestits, joies i diners, i tot allò que des de llur última repartició havien robat. El capità féu-ne la distribució entre sa companyia amb tanta legalitat i prudència, amb tal escrupolositat, que no passà un punt ni defraudà res de la justícia distributiva. Fet això, amb ço que tots restaren contents, satisfets i pagats, digué En Roc a don Quixot: —Si amb aquesta gent no usava un hom de semblant puntualitat, no hi hauria manera d'ésser obeït." Veient això Sanxo, no pogué estar-se de dir en veu alta: —Segons ço que ací he vist, és tan bona la justícia, que fins és de necessitat usar-la entre els lladres." Tantost hagué Sanxo proferit semblants

paraules, com un dels bandolers li encarà son arcabús; i fou ventura que En Guinard el deturà amb un crit, que si no, prou li haguera obert el cap allí mateix. Tot groc i tremolant de por, nostre escuder féu propòsit de no obrir més els llavis tant com estaria entre aquella gent.

En això arribà un o alguns d'aquells escuders qui feien la guaita en els camins, amb la fi d'espia la gent qui hi passava i donar-ne part a llur capità; i aquell digué: —Senyor, no gaire lluny d'ací veu-se pel camí qui fa cap a Barcelona tot un agregat de gent. —Has conegut, li preguntà En Roc, si eren d'aquells que nosaltres cerquem, o dels qui cerquen a nosaltres? —D'aquells a qui cerquem, respongué l'altre. —Doncs, aneu-hi tothom, replicà En Roc, i porteu-me'ls ací tan prestament, menys de mancar-vos-ne ni un." Obeïren-lo tots, i romasos sols don Quixot, Sanxo i En Roc, aquest digué al nostre cavaller paraules del tenor següent: —Estareu ben sorprès, el meu senyor, d'aquesta estranya vida que jo he adoptada; doncs com més em coneguéssiu, encara més n'estaríeu. A mi m'hi han conduït no sé quins desigs de venjança, els quals tenen prou esforç a pertorbar els cors més assossegats. Jo só de natural compassiu i ben intencionat; ni fou, com tinc dit, sinó un fort desig de venjar un suferit greuge qui ha contrastat les meves bones inclinacions, i que em fa perseverar en aquest estat d'ara a mal grat i a despit de ma voluntat: i així com un abisme en crida un altre, i un pecat un altre pecat, talment s'han encadenat les venjances, que ja no són les meves pròpies, sinó fins les dels altres, que jo poso damunt meu. Emperò Déu em concedeix que, per més que jo visqui en el mig del

laberint de mes contradiccions, no perdi del tot l'esperança d'eixir-ne per aferrar-me en algun segur port."

Admirat restà nostre cavaller oint semblant discurs, i tot era preguntar-se com, entre lladres i malfactors, podia trobar-se un home qui mostrés tan assenyats i arreglats sentiments. — Senyor Roc, li respongué, el començament de la salut està en conèixer la malaltia, i en voler prendre el malalt les medicines que prescriu el metge. El malalt sou vós, vós coneixeu el vostre mal, i el cel, o Déu, per dir-ho millor, qui és nostre metge, ha de donar-vos el remei que us convé, remei que sol guarir a poc a poc i no sobtosament i per miracle: i encara més, que els pecadors discrets estan més prop d'esmenar-se que no els ximplets. I per tal com en el vostre discurs heveu-mé demostrat vostra prudència, no us cal sinó que amb cor fort espereu el millorament de la malaltia de vostra consciència: i si voleu abreujar el camí, i posar-vos fàcilment en aquell de la salut, veniu-vos-en amb mi, que jo us ensenyaré a ésser cavaller aventurer, en el qual exercici passa hom tants treballs i desventures que, present-les per penitència, amb un tancar i obrir d'ulls vos portaran al cel."

En Roc Guinard va riure's d'aquest darrer consell. En això, tornà tota la colla, amenant dos viatgers a cavall, dos peregrins a peu, tota una cotxada de dones i sis o set criats. Els escuders feren una gran rodona, en mig de la qual aquells infortunats, observant el més estricte silenci, esperaven quina sort els tocaria. Preguntà En Roc Guinard als cavallers, qui eren, on anaven, i quant diner portaven. L'un d'ells li respongué: — Senyor, nosaltres som dos capitans d'infanteria: anàvem a embar-

car-nos a Barcelona per ajuntar-nos a les nostres companyies qui són a Nàpols: i portem damunt nostré dos o tres-cents escuts, amb els quals, a parer nostre, ens estimem prou rics, per tal com la poquedat ordinària dels soldats no permet majors tresors." Llavors feu als peregrins la mateixa pregunta, i fou-li respost que se n'anaven a Roma, i que entre tots dos podien comptar uns seixanta rals. No-res-ménys volgué saber quina gent anava dins el cotxe; i l'un dels criats declarà que era Na Guíomar de Quinyones, l'esposa del regent de Nàpols, qui viatjava en companyia d'una filla xiqueta, una donzella i una vídua reposada. —Som sis criats qui anem amb elles, afegí, i sis-cents escuts són els diners que portem. —De manera, digué En Roc Guinard, que ja tenim ací nou-cents escuts i seixanta reals: mos soldats seran fins a setanta; sia tret el compte d'això que toca per cap, comsevulla que jo só mal aritmètic."

Com els saltejadors oïren això, alçaren la veu dient: —Visca En Roc Guinard per molts anys, a despit dels lladres qui sa perdició procuren." Els capitans, amb el cap baix, mostraren llur aflicció extrema; entristí's no poc la senyora regenta, i no menys capficats restaren els peregrins, tement la confiscació de llurs havers. Així els tingué En Roc Guinard una estona en suspens; emperò no volgué que passés avant llur tristesa, que la portaven pintada en la cara; i girant-se als capitans, digué: —Vostres mercès, senyors capitans, per cortesia siguin servits de manllevar-me seixanta escuts, i cent la senyora regenta, per accontentar la meua esquadra, que a la casa d'En Comenja, qui no treballa, no menja; i après podreu seguir lliurement

i sens destorb el vostre viatge mitjançant un salconduit que jo us faré, a fi i efecte que aquells de mon destacament qui roden per la contrada no us facin cap ultratge; car jo no vull que maltractin els soldats ni les dones, sobretot les de condició distingida."

Infinites i vivament expressats foren els conceptes amb què els capitans agrairen a En Roc Guinard sa generositat i cortesia; que, a llurs ulls, prou que ho era d'haver-los deixat llur diner propi. La senyora Na Guiomar de Quinyones volgués avallar del cotxe per abraçar els genolls del gran Roc, mes ell no ho consentí en cap manera, ans li demanà perdó de la violència a què el forçava son malaventurat ofici. Manà la senyora regenta un criat seu que donés encontinent els cent escuts de part seva; i ja havien els capitans desembutxacat els seixanta. Anaven els peregrins a donar tota sa misèria; emperò Roc féu-los senyal de romandre quiets, i encarant-se als seus, així digué: —D'aquests cent seixanta escuts en toquen dos a cada ú; dels vint qui encara resten, en donareu deu a aquests peregrins, i els altres deu a l'escuder del senyor don Quixot, perquè pugui dir, així, bé de nosaltres:" i fent-se portar tinta i paper, posà's a escriure el salconduit.

Mentre que ell escrivia, un escuder gascó dels molts qui formaven la colla, poc satisfet de semblant generositat, digué en la seva llengua: —Aquest nostre capità fóra més bo per frare que per cap de bandolers: si tant vol fer el generós, que ho sigui amb ço del seu i no amb ço del nostre." No parlà aquell infortunat prou baixet, perquè sentint-ho Roc, amolla la ploma, gita mà a la seva espasa, esbadalla el cap del raonador, i après acaba el salconduit, el qual

féu a mans de la senyora regenta. Pres el comiat de tota la caravana, deixà'ls anar lliures i meravellats de son noble procediment, de sa gentil disposició i estranya generositat, tenint-lo més per un Gran Alexandre, que no per un lladre declarat.

Ningú de l'esquadra gosà dir ni mot. Sanxo, tremolant més que mai, donava pressa a don Quixot per anar-se'n; emperò Roc suplicà'ls que li volguessin atorgar encara alguns instants, i nostre cavaller no s'hi negà ni mica. Retirà's Roc a una part i escriví una lletra als seus amics de Barcelona, amb la fi de prevenir-los com d'allà a quatre dies, que era la diada de Sant Joan Baptista, se'ls presentaria en mig de la platja aquell famós don Quixot, de qui tant hom parlava, i son illustre escuder Sanxo: i que ho fessin saber a llurs amics els Narros, perquè amb ells s'alegressin, volent privar d'aquest plaer els Cadells, llurs adversaris; encara que això ja li semblava impossible de conseguir, posat que les bogeries i discrecions de don Quixot i les agudeses de son escuder Sanxo Pança, no podien deixar de plaure a tothom. Despatxà aquesta lletra amb un dels escuders, qui, disfressat de pagès, entrà a Barcelona, i la donà a aquell a qui anava endreçada.

CAPITOL LVII

De ço que li esdevingué a don Quixot en entrant a Barcelona.

Don Quixot romangué tres dies i tres nits amb els bandolers; i encara que hi hagués passat tres centúries, sempre hauria tingut de què admirar-se. Trobaven-se, de bon matí, a un paratge, i a l'hora de dinar en un altre; uns cops fugien no sabent per què, o be esperaven pel mateix. Dormien estant drets, i trencaven tot sovint el son, mudant-se de l'un lloc a l'altre; passaven tot el temps a posar espies, a escoltar guaites, a bufar en les metxes dels arcabussos, encara que pocs en portaven, servint-se quasi tots de pedrenyals. En Roc passava la nit apartat dels seus; d'ençà que el virrei de Barcelona havia posat preu a son cap, no es fiava de ningú qui fos, tement que sos companys mateixos havien de matar-lo o posar-lo a mans de la justícia; vida verament miserable i enutjosa!

Finalment, per camins desusats, per dreceres i viaranyes amagats, feren En Roc, don Quixot i Sanxo, amb altres sis escuders, la via de Barcelona. Arribaren a la platja la vigília de Sant Joan a la nit, i abraçant En Roc don Quixot i Sanxo, a qui donà els deu escuts promesos, els deixà, després de mil oferiments que es feren els uns als altres.

Don Quixot, així a cavall com estava, restà esperant el dia. No trigà gaire quan començà a descobrir-se pels balcons de l'Orient la cara de la blanca aurora, alegrant les plantes i les flors, emperò no les orelles; si bé aquestes gaudiren tan prestament el ressò de les moltes xeremies i atabals, de la remor de cascavells i de la gran cridòria de *fora, fora, via, via*, dels corredors qui, segons semblava, de la ciutat eixien. Bentost l'aurora féu lloc al sol, qui, amb una cara major que una rodella, pel més baix horitzó, a poc a poc anava alçante-se, i don Quixot i Sanxo, girant els ulls enjondre, divisaren per primera vegada la mar, que els semblà espaiósíssima i ampla, molt més que els estanys de Ruidera que havien vist a la Mancha. Veieren també les galeres amarrades a la platja, les quals acalant veles, es mostraren cobertes de banderoles i gallardets qui, ara onejaven en l'aire, ara besaven o escombraven l'aigua: dedins s'hi oïen clarins, trompetes i xeremies, qui de prop i de lluny, omplien l'aire de suaus i bellicosos sons. Bentost les galeres començaren a moure's i a fer a manera d'una escaramussa per les assegades aigües, gaudint al mateix temps una semblant correspondència per mitjà d'innombrables cavallers, qui de la ciutat eixien cavalcats sobre pomposos cavalls i amb gran parament de lliurees. Els soldats de les galeres disparaven infinita artilleria, a la qual responien aquells qui eren a les muralles i forts de la ciutat; i l'artilleria grossa rompia l'aire amb espantós terratrèmol, fent ressonar en les galeres els canons de l'esquadra. La mar alegre, la terra plasertera, l'aire pur i serè, solament enterbolit ara i adés pel fum de l'artilleria, semblava que tot això infongués de

sobte inefable plaer a quanta gent hi havia. A Sanxo no li cabia al magí com tinguessin tanta munió de peus aquells embalsams qui per la mar es movien.

En això arribaren amb gran cridòria, alegrois i gatzara, aquells de les lliurees allà on don Quixot, atordit i parat estava; i l'un d'ells, el qui En Roc Guinard havia fet prevenir, digué a don Quixot: —Ben vingut sia en la nostra ciutat l'espill, fanal, estel i nord de tota la cavalleria aventurera que hi hagi al món. Ben vingut sia, repetesc, el valerós cavaller don Quixot de la Mancha, no el fals, no el fictici, no l'apòcrif, que en falsificades històries aquests dies ens han ensenyat, sinó el veritable, el legítim, el fidel que ens descriví Cid Hamet Benengeli, la flor dels historiadors." No respongué paraula don Quixot, ni els cavallers esperaren que els tornés resposta, sinó que girant-se i enrotllant-se amb els altres qui els seguien, començaren a giravoltar entorn de don Quixot, el qual, mirant a Sanxo, digué: —Aquests senyors, ben cert que ens han conegut; i juraria'm qualsevol cosa que han llegit la nostra història i àdhuc aquella que l'aragonès ha publicat ara fa poc." Tornà un altre cop el cavaller qui havia parlat amb don Quixot, i li digué: —Vostra mercè, senyor don Quixot, vingui-se'n amb nosaltres, que tots som els seus servidors, i bons amics d'En Roc Guinard. —Si cortesies engendren cortesies, respongué don Quixot, la vostra, senyor cavaller, es filla o molt prop parent d'aquelles del gran Roc: porteu-me on volguéssiu, que jo em conformaré al voler vostre, i més encara si em feu l'honor d'acceptar els meus serveis."

Amb paraules no menys polides li respongué aquell cavaller, i encloent-lo entre

tots, al so de les xeremies, pifres i tabals, s'encaminaren amb ell devers la ciutat. En entrar-hi, el malvat qui tot el malvat disposa, i la canalla, més malvada que la mateixa maldat, ordenaren que dos d'aquells, més entremaliats i atrevits, es fiquessin entre la gent, i l'un alçant la cua del ruc, l'altre la del Rossinant, posaren i encaixaren en aquell indret un gros manat d'argelagues. Les pobres bèsties, qui sentiren els nous esperons, estrenyien les cues, ço que no féu sinó augmentar llur disgust; per tal que, donant guits en l'aire, acabaren llurs senyors en terra. Don Quixot, envorgonyit i afrontat, s'afanyà de traure el plomall de la cua del rossí, i Sanxo féu altre tant amb el seu ruc. Llurs nous amics tractaren de castigar la insolent canalla, emperò no fou possible, perquè es perderen entremig d'altres mil que els anaven al darrera. Tornaren a cavalcar don Quixot i Sanxo, i amb les mateixes demostracions i música aplegaren a la casa de llur hoste; casa gran i majestuosa, tal com corresponia a un cavaller ric. Seguim, doncs, ací el nostre cavaller, que així ho reclama Cid Hamet Benengeli.

CAPÍTOL LVIII

*Qui tracta de l'aventura del cap encisat,
amb altres menudències que no es poden
deixar de referir.*

L'hoste de don Quixot es nomenava N'Antoni Moreno, cavaller afable, ric, discret, i amic de divertir-se honestament, qui, veient en sa casa el nostre cavaller, tot era cercar la manera com fer-li alguna burla innocent qui tragués a plaça les seves bogeries; comsevulla que no són burles aquelles qui couen, ni poden prendre's com a entreteniment si són en perjudici de tercer. La primera cosa que féu, així com tingueren desarmat el nostre cavaller, fou traure'l amb aquell son estret i acamusat vestit (del qual moltes voltes s'és parlat) a un balcó mirant a un dels principals carrers de la ciutat, on l'exposaren a la vista del poble i de la brivalla, com si fos una bèstia estranya. Corregueren de nou en sa presència aquells de les lliurees com si per la seva contemplació, i no per alegrar aquella diada, les haguessin endossades. Estava Sanxo contentíssim, semblant-li, sense saber com, d'haver trobat unes altres bodes de Camatxo, una altra casa com la de don Diego de Miranda, o un altre castell com el del duc.

Alguns amics de N'Antoni vingueren-se a dinar, aquell jorn, amb ell, i tots honraven i tractaven don Quixot com a cavaller aventurer, per tal que aquest, tot cofoi i envanit, no hi cabia en si mateix d'alegria. Les bufoneries de Sanxo foren tantes, que tenia amb la boca badada escoltant-lo tots els criats de la casa i quants eren a taula. Senyor escuder, li digué N'Antoni, ací tenim notícia que sou molt aficionat al menjar blanc i a les mandonguilles, i tant, que, si en teniu d'escadusseres, les serveu dins la pitrera per l'endemà (*). —No senyor, no és així, respongué Sanxo; perquè tinc més de polít que de golafre; i mon senyor don Quixot, ací present, sap molt bé que amb un grapat de glans o de nous, ambdós ens acontentem per vuit dies: cert és que, com ne passen, fan de bon arreplegar; vull dir, que menjo d'això que em presenten, i que faig segons el temps: doncs, qualsevol qui hagi dit que jo só un golafre i no gaire net, tingui per veritat vostra senyoria que s'enganya, i d'altra manera ho diria si no fos el respecte degut a les barbes honrades qui estan a taula.

—Per cert, digué don Quixot, que la moderació i la netedat amb què Sanxo menja pot escriure's i gravar-se en taules de bronze per a memòria en els segles esdevenidors: veritat és que en estant ell afamat, apar un xic golafre, perquè menja de pressa i mastega amb les dues barres; mes quant a la netedat, no se li pot negar, i com fou governador, aprengué a menjar

(*) Al·lusió al don Quixot d'Avellaneda, on diu que, havent-se-li ofert a Sanxo dues dotzenes de mandonguilles i sis pells de menjar blanc, es menjà aquelles, i quatre d'aquestes, servant-ne dues per l'endemà matí.

polit, tant que menjava amb forquilla fins els grans de raïm. —Com!, digué N'Antoni; el senyor Sanxo ha estat governador? —Sí, respongué Sanxo, i d'una ínsula nomenada Baratària. Deu dies l'he governada a boca què vols, cor què desitges: allà he après a menysprear tots els governs del món. Jo em só jaquit de la ínsula corrent, i caiguí dins una cova, on em donava per mort, eixint-ne viu per un miracle." Llavors don Quixot esgrunà tot el fet del govern de Sanxo, de ço que provaren els oients molt gran plaer.

En acabat de dinar, N'Antoni prengué don Quixot per la mà, i féu-lo entrar a una cambra retreta on per tot moble hi havia una taula que semblava de jaspi, sostinguda per un peu de ço mateix: damunt aquesta estava posada, a la faisó d'aquells bustos romans, dels pits per amunt, una testa que pareixia de bronze. N'Antoni passajà's amb don Quixot tot voltant la cambra, i entorn de la taula, moltes voltes, i après digué: —Ara que estic cert que no ens ou ningú, i està tancada la porta, vull referir a vostra mercè una de les més singulars aventures, o, per dir-ho millor, novetats que imaginar-se puguin, amb la condició, emperò, que aquest secret restarà recondit dins el vostre cor. —Així ho juro, respongué nostre cavaller: aquell amb qui ara parla vostra mercè, és veritat que té ulls i orelles, mes no té llengua; per tant, ja pot abocar en el meu això que en son pit reposa, i faci's compte que ho ha llançat dins els abismes del silenci.

—Així, en fe d'aquesta promesa, replicà N'Antoni, vull confiar a vostra mercè coses que el deixaran meravellat, i jo em descarregaré d'un pes que tinc damunt, perquè encara no he comunicat a ningú el secret

d'això que ara li diré. Aquest cap que veu, senyor don Quixot, prosseguí dient, en tant que l'hi féu tocar amb la mà, fou fet i fabricat per un dels majors encisadors i bruixots del món. Era, segons crec, un pólonès, deixeble del famós Escott, de qui es reconten tantes meravelles. Una vegada que albergà aquell en ma casa, per mil escuts que li doní va obrar-me aquest cap, qui té la propietat i virtut de respondre totes les preguntes que li facin a l'orella. Aprés d'haver observat astres, traçat cercles, escrit signes i esbrinat punts, finalment, donà la darrera mà a la seva obra amb la perfecció que demà veurem, car tots els divendres està mut, i vui justament som divendres. Entretant, podrà vostra senyoria prevenir-se d'això que li vulla preguntar, sabent jo per experiència que no respon sinó per dir veritat." Nostre cavaller es meravellà de la virtut i propietat d'aquell cap, i per poc no ho haguera pas cregut, mes considerant el curt espai de temps que mancava per fer-ne l'experiment, no volgué dir-li sinó que molt el regreia-va per haver-li descobert tan gran secret. Eixiren de la cambra, N'Antoni tancà la porta amb clau; i tornaren a la sala on Sanxo havia tingut temps de relatar a la companyia una part de les aventures de son senyor.

Com fou cap al tard, tragueren don Quixot a passejar, no armat, mes cobert d'una túnica de drap lleonat que en aquell temps era prou a fer suar àdhuc el gel, i ordenaren als criats que entretinguessin a Sanxo, per tal que no el deixessin eixir de casa. Anava don Quixot, no cavalcant dessús el Rossinant, sinó sobre un gran mul de pas pla i molt ben arreat. Posarén-li la túnica, i darrera les espatlles, sens que ell se'n

cha és molt discret, i nosaltres qui l'acompanyem no som gens tabolls: la virtut deu honrar-se on se vulla que sia; i aneu en mala hora, i no us fiquen allà no us hi va ni ve res. — Certament té raó vostra mercè, respongué el castellà, perquè consellar aquest bon home és donar guits a la paret; si bé trenca'm el cor de veure que el bon enginy que, segons diuen, demostra en totes les coses aquest beneit, se li escola per la canal de sa cavalleria: i l'enhoramala que vostra mercè llança, sia per a mi i per a tots mos descendents, si de vui més, encara que visqui més anys que Matusalem, dono jo consells a ningú, per molt que em sigui demanat." Apartà's el conseller, i seguí la passejada; emperò tanta fou la pressa que la brivalla i tota la gent es donaven llegint el rètol, que N'Antoni hagué de treure-l'hi, fent com aquell qui li treia una altra cosa.

Arribada la nit, tornaren a casa, on tingué lloc una bella festa de dames; perquè la muller de N'Antoni, persona molt avinent i alegre, gentil i discreta, pregà algunes de ses amigues que vinguessin a honrar son hoste i a gaudir les seves estranyes bogeries. Vingueren aquelles; hi hagué un sumptuós sopar, i a hora de les deu de la nit, comencà la dansa. Entre les dames n'hi havia dues d'humor burlesca i eixerides, les quals, per divertir la companyia, tragueren don Quixot a dansar; i, cada una a son torn, s'apoderaven tan bé del nostre cavaller, ara la una, ara l'altra, que li baldaren no solament el cos, sinó l'ànima. Era cosa de veure la figura de don Quixot, tan llarg, estirat, flac i esgrogueit, estret el vestit, desgairat i gens ni mica lleuger, afalagat per dues belles persones qui furtivament li llançaven amoretes, i ell també

dubtés, li penjaren un rètol de pergamí, on era escrit amb grosses lletres: *Aquest és don Quixot de la Mancha*. En començant el passeig, atreia el rètol els ulls de tots quants anaven a veure'l, i com llegien: aquest és don Quixot de la Mancha, feia meravellar nostre cavaller de veure que tots quants el miraven, el nomenaven i coneixien; i girant-se a N'Antoni, qui anava al seu costat, li digué: —Gran és la prerrogativa que enclou l'aventurera cavalleria, perquè escampa i pregona el nom del qui la professa per tots els indrets de la terra; si no, vegi vostra mercè, senyor don Antoni, com fins els minyons d'aquesta ciutat, sense haver-me vist, em coneixen. —Ben cert, senyor don Quixot, respongué N'Antoni; car així com el foc no pot estar amagat i reclus, la virtut no pot deixar d'ésser coneguda, i la que s'adquireix per la professió de les armes, resplendeix i campeja sobre totes les altres. "

I així, doncs, s'esdevingué que, anant don Quixot molt pagat de si mateix, un castellà, qui llegí el rètol de les espatlles alçà la veu dient: —El diable se te'n porti, don Quixot de la Mancha, com pots encara ésser d'aquest món, après de les infinites garrotades que portes a les costelles? Tu ets boig; i si ho fessis tot sol i dins les portes de la bogeria, encara fóra passador; emperò tens la propietat de fer tornar beneits tots quants amb tu tracten i comuniquen: si no, vegin-ho per aquests senyors que t'acompanyen. Torna, ximplet, a casa teva, i mira pels teus béns, per ta muller i tos fills, i deixa't de semblants bajanades qui et rosequen el cervell i descabalen el seny. —Germà, li digué N'Antoni, seguiu vostre camí, i no doneu consells a qui no us en demana. El senyor don Quixot de la Man-

que d'amagat els feia prou mala cara, fins que no podent més, alçant la veu, els digué: així: *Fugite, partes adversae*; deixeu-me en pau, malvinguts pensaments. Tempreu, senyores, vostres desigs, perquè la reina dels meus, la sens igual Dulcinea del Tobós, no consent que jo sigui d'altres esclau ni vassall." I dient això deixà's caure en el bell mig de la sala, cruixit i baldat d'un tan violent exercici. N'Antoni ordenà que a braços el portessin al llit, i el primer qui l'agafà fou Sanxo Pança, dient-li: —En mala hora, senyor nostramo, vos passà pel cap de posar-vos a dansar! Penseu vós, per ventura, que tots els braus i aventurers cavallers sien tinguts d'ésser balladors? Si us ho penseu, aneu errat; tal hi ha qui primer donarà mort a un gegant, ans de fer una cabriola: si haguéssiu tingut de gambejar, jo m'haguera enginyat per suplir vostra falta, que prou faig anar les gambes com un girfalc; emperò, quant a dansar, no hi entenc borrall." Amb les raons de l'escuder tothom reia a més no poder, i après que hagué ficat al llit son senyor, acotxà'l bé per por que no es refredés.

CAPÍTOL LIX

On es prossegueix l'aventura del cap encisat, amb la passejada de don Quixot per la ciutat, a peu.

L'endemà li semblà bo a N'Antoni de fer l'experiència del cap encisat; i juntament amb don Quixot, Sanxo, i altres dos amics amb les dues senyores qui la vetlla havien fet ballar el nostre cavaller, tancà's en la cambra on era la testa. Referí'ls la propietat que tenia, dient-los que era aquell el primer dia que en feia la prova, i que els recomanava de tenir-ho secret. Ningú, fora dels dos gentilshomes, no sabia l'intríngulis de la cosa.

El primer qui s'acostà a l'orella d'aquell cap, fou N'Antoni, qui amb veu baixa, emperò de manera que tots poguessin oir-la, digué: —Testa, jo et demano, per la virtut que dedins enclous, que ens diguis quin és, ara, mon pensament." La testa, sens obrir els llavis, amb clara i distinta veu, respongué: —Jo no entro dins els pensaments". Oint això, restaren quasi tots esbalaïts; tant més, que ni en tota l'estança, ni entorn de la taula, no es veia ningú qui pogués respondre. —Digues-me, cap, prosseguí N'Antoni, quants som ara en aquesta cambra? —Tu i ta muller, respongué la

testa, dues amigues d'ella, dos dels teus, un famós cavaller nomenat don Quixot de la Mancha i son escuder Sanxo Pança." Aquí sí que augmentà l'admiració de tots, i s'erigaren els cabells a més d'un dels concurrents. La una de les dames, comseu-lla que les dones comunament ja són prou amatents i curioses de saber, s'acostà i digué: —Què dec jo fer per aparèixer gentil?, i fou-li respost: —Sies molt honesta. —No et demano jo res més, respongué la demandant. —Atansà's l'altra dama, i digué: Voldria saber, oh testa sàvia, si el meu marit me vol bé o no. —Mira les obres que et fa, li respongueren, i per elles ho coneixeràs." Apartà's la casada dient: —Aquesta resposta no freturava de pregunta, perquè, en efecte, les obres que es fan, declaren la voluntat del qui les fa." Arribat el torn a don Quixot, li preguntà: —Digues-me, oh tu qui respons tan bé, fou veritat o somni ço que he vist dins la cova de Montesinos? Complirà el meu escuder Sanxo la penitència que li fou imposada? Podré jo veure desencantada ma Dulcinea? —Respecte a ço de la cova, respongué la testa, hi ha molt a dir; la tal història té un poc de tot. Ton escuder, amb l'ajuda del temps, complirà la penitència, i Dulcinea tornarà a ésser ço que sempre és estada. —No vull saber-ne més, digué nostre cavaller, que amb tal de veure ma Dulcinea desencantada, faré compte que em vénen d'un plegat totes les ventures que desitjar jo pogués." El darrer a preguntar fou Sanxo, i ço que preguntà fou: —Per ventura, testa, tindrè jo algun altre govern? Tornaré a veure ma muller i mos fills? —Sí, li respongueren; tu governaràs a casa teva i aleshores tornaràs a veure ta muller i tos fills; i en deixant de servir, no

seràs més escuder. —En bona fe, digué Sanxo, no calia ésser bruixot per dir-me això; jo mateix m'ho haguera dit. —Bèstia, replicà don Quixot; què volies que et respongués? No és prou que les respostes d'aquest cap corresponguin a les preguntes? —Sí, és prou, respongué Sanxo; emperò haguera volgut que es declarés més, i que em digués més.”

Aquí tingueren fi les preguntes i les respostes; mes no tingué fi, ni de molt, l'admiració de la companyia, exceptuats aquells dos amics de N'Antoni, qui estaven informats de la cosa. Emperò Cid Hamet Benengeli, per no deixar el lector en suspens, volgué declarar el secret, tement que no s'atribuís a l'art màgica una cosa tan sorprenent; i diu, que N'Antoni Moreno, a imitació d'una altra testa que veié a Madrid, fabricada per un estamper, féu fer aquesta a casa seva, per entretenir-se a les espatlles dels ignorants: essent el mecanisme tal com segueix. La taula amb son peu corresponent, era de fusta pintada de jaspi; la testa, semblant a una effigie d'emperador romà i de color de bronze, era buida així mateix que la taula, sobre la qual havien-la tan bé encaixada, que tot apareixia d'una sola peça. El peu de la taula era també buit i es comunicava per dos canonets de llauna a la boca i a l'orella de la testa; aquests canons corresponien a una altra cambra de sota, on es posava la persona que feia les respostes. La veu, partint d'alt a baix o de baix a dalt, passava, de manera com amb una sarbatana, per aquells canons, que no es perdia ni una sola paraula, per tal que al qui no ho sabia, li era impossible de descobrir l'engany. Un nebot de N'Antoni, estudiant jove i eixerit, fou l'encarregat

de les respostes; i com coneixia les persones qui tenien d'entrar aquell dia a la cambra de la testa, li fou molt fàcil de respondre amb prestesa, ara directament, ara per conjectura, i sempre amb discreció i puntualitat.

Afegeix encara Cid Hamet que aquesta meravella durà deu o dotze dies. Havent-se divulgat per la ciutat que N'Antoni tenia en sa casa un cap encisat, per temor que la cosa no vingués a notícia dels desperts vetlladors de la nostra fe, ell mateix anà a informar del cas als senyors inquisidors, els quals li ordenaren de desfer-lo i que no se'n parlés més, a fi que el poble ignorant no s'escandalitzés. Mes en l'opinió de don Quixot i de Sanxo passà la testa per encantada; el cavaller restà molt satisfet amb la resposta que havia obtinguda, i l'escuder no molt content amb la seva.

Els cavallers de la ciutat, per complaure Antoni i per satisfer don Quixot, donant lloc a què descobrís ses beneiteries, ordenaren de córrer *sortija* d'allí a sis dies; cosa que no s'efectuà, per l'ocasió que més avant hom sabrà. Li donà en cor a don Quixot de passejar per la ciutat menys de sèquit i a peu, tement que si anava a cavall, havien-lo de perseguir la xicalla; i així, ell i Sanxo, acompanyats de dos criats que N'Antoni li donà, isqueren a passejar. Esdevingué, doncs, que anant per un carrer, alçà els ulls don Quixot, i veié escrit sobre una porta, amb grans lletres: *Ací s'estampen llibres*, de ço que s'alegrà molt, perquè fins aleshores no havia vist impremta alguna. Se n'hi entrà amb tot son acompanyament, i veié tirar a una part, corregir a una altra, compondre a aquesta, esmenar a aquella, i, finalment, tota aque-

lla maquinària que hom veu a les grans impremtes. S'arribà a una caixa, i preguntant què era això que s'hi feia, l'obrer li respongué:—Senyor, aquest gentilhome qui ací està, (i li senyalà un home de molt bon regent i d'aire reposat), ha traduït un llibre toscà en nostra llengua castellana, i jo l'estic component, per donar-lo a l'estampa.—Quin títol té el llibre, preguntà don Quixot.—Senyor, digué l'autor, en toscà, se'n diu *Le Bagatelle*.—I què vol dir *Le Bagatelle*?, preguntà aleshores don Quixot.—*Le Bagatelle*, digué l'autor, és com si diguéssim, *Els jogarolls*; i amb tot que aquest llibre és de títol humil, conté i enclou coses molt bones i substancials.—Doncs bé, jo em jugaria, proferí don Quixot, que vostra mercè és poc conegut en el món, enemic tostemps de premiar els florits enginys i els lloables treballs. Oh! quants de talents perduts! Quantes de virtuts menyspreades! Emperò, malgrat això, m'apar que traduir d'una llengua a una altra, com no sia de les reines de les llengües, la grega i la llatina, és com el qui mira els tapissos flamencs pel revers. Hom veu bé les figures, emperò són totes plenes de fils qui les enfosqueixen, i no es presenten amb la llisor i la color de l'indret. I no per això vull inferir que no sia lloable aquest exercici del traductor; car en altres coses pitjors podria ocupar-se un home, i que menys profit li reportessin. Cal descabalar d'aquest compte els dos famosos traductors, Cristòfol de Figueroa, en son *Pastor Fido*, i don Joan de Jàuregui, en la seva *Aminta*, on per singular aventura, posen en dubte quina és la traducció i quin és l'original. Emperò, diga'm la vostra mercè: aquest llibre s'estampa per vostre compte, o n'ha-veu venut el privilegi a algun llibrer? —

Poc està al cas, vostra mercè, digué l'autor; com vol que el doni a algun llibrer, qui me'n donarà pel privilegi tres morabetins, i encara es creu que en fa una gran favor en donar-me'ls. Jo no imprimesc els meus llibres per quanyar fama en el món; que ja hi só conegut per mes obres: profit jo en vull, sens el qual la bona fama no val una malla.—Que Déu vos doni un bon encert, respongué don Quixot.

I passant a una altra caixa, veié que estaven corregint un plec d'un llibre intitulat *La llum de l'ànima*.—Vet ací, digué ell, per més que n'hi hagi molts d'aquesta mena, els llibres que cal estampar, car són molts els pecadors que en tenen fretura, i moltes les llums qui fan menester per tants des-
enllumenats."

Passà encara endavant, i veié que així mateix estaven corregint un altre llibre; i preguntant son títol, li respongueren que es deia la segona part de l'*Enginyós Cavaller don Quixot de la Mancha*, composta per un tal veí de Tordesillas.—Ja tinc notícia d'aquest llibre, digué don Quixot, i en veritat i en ma consciència bé em creia que ja era cremat i fet cendra, per impertinent. Emperò el seu Sant Martí li vindrà, com a tot porc. Les històries fingides són tant millors, quant més s'acosten de la veritat o consemblança, i les veritables valen tant més, quant més vertaderes són." I dient això, amb mostres de gran despit, se n'eixí de la impremta.

Aquell mateix jorn havia disposat N'Antoni de conduir nostre cavaller a veure les galeres qui eren a la platja, estant-ne Sanxo ben content, car no n'havia vista cap en sa vida. Avisà Antoni el cap d'esquadra de les galeres com après migdia li vindria una visita d'ell i del famós don

Quixot de la Mancha, del qual no solament el cap d'esquadra, sinó tots els habitants de la ciutat tenien plena notícia. Emperò ço que els succeí en aquella visita, serà dit en el següent capítol.

CAPÍTOL LX

Com els nostres aventurers visituren les galeres, amb la gran aventura, que, de totes aquelles que hom ha vistes, fou la més dolorosa per don Quixot.

Per fi, en acabat de dinar, Antoni, s's dos amics, don Quixot i Sanxo, se n'anaren a la riba. Tantost com el cap d'esquadra els divisà, féu abatre veles i sonar les xeremies; un esquif, cobert de rics tapisos, encoixinat de vellut carmesí, vingué a cercar nostres aventurers. Així com don Quixot hi posà els peus, disparà la capitana son canó de coberta, i les altres feren el mateix. Al moment de pujar per l'escala forana, tota la xurma el saludà, segons és costum en entrar persona de qualitat a una nau, cridant per tres vegades: *hu, hu, hu*. Donà-li la mà el general, qui era un principal cavaller valencià, i abraçant-lo, digué:—Tal dia com el de vui, jo senyalaré amb pedra blanca, per ésser un dels millors que penso comptar en ma vida, havent-me tocat la sort de veure el senyor don Quixot de la Mancha, en qui s'enclou

i compila tota la valor de la cavalleria aventurera." Amb altres no menys fines paraules li respongué don Quixot, alegre en extrem de veure que el tractaven com a un gran senyor. Entraren tots a popa, qui estava tota paramentada, i s'assegueren als banquetes de l'espona: passà el còmit l'entrepont, i féu senyal amb el xiulet que la xurma fes fora-roba, ço que executaren en un instant.

Veient Sanxo aquella gent nua de mig per amunt, restà amb la boca badada; i més encara com veié hissar veles amb tal llestesa, que es pensà ésser cosa d'encantament. Estava Sanxo assegut a l'estenderol, prop del primer remer de la dreta, el qual, advertit de ço que devia fer, agafà Sanxo, i alçant-lo a pes de braços, el passà i amb tal llestesa, que el pobre Sanxo perdé el món de vista, i sens dubte pensà que els mateixos diables el llançaven en l'aire; per fi, la xurma dels galiots no el deixà fins haver-lo tornat altra vegada a popa, emperò suant grosses gotes, i esbufegant de manera que prou li costà de reprendre l'alè. Don Quixot, quan veié volar Sanxo sens ales, preguntà si eren aquelles les cerimònies usades amb els primers qui entraven a les galeres: perquè, si així fos, ell qui no entenia de professar-hi, no volia estar subjecte a semblants exercicis, i votava a Déu que si algú gosava tocar-lo per fer-lo giravoltar, li arrabassaria l'ànima del cos a puntades de peu; i dit això, s'alçà prestament i posà mà a l'espasa. En aquest moment amainaren veles, i amb gran tabustoll acalaren l'antena dalt a baix. Cuidà Sanxo que el cel s'esfondrava i anava a caure damunt son cap; i així, tot espaordit, s'arronçà i ajupí. No les tingué totes don Quixot, qui també s'esglaià i arron-

çà les espatlles, i mudà la color de la cara. La xurma hissà l'antena amb la mateixa promptitud i soroll amb què l'havien acalada, i tot això amb gran silenci, i com si ningú entre tanta gent hagués tingut veu ni alè. El còmit, après d'haver fet senyal de llevar ferre, saltà en mig de l'entrepont, i amb el vit de bou a la mà començà a fiblar les espatlles dels galiots, i la galera a poc a poc anà allunyant-se de la riba.

Com Sanxo veié moure's alhora tants peus vermells (que per tals prenia ell els remes), digué per a si:—Aqueixes sí que són coses verament encisades, i no aquelles que mon senyor sol recontar. Emperò, què han fet aquests infortunats, que així vullen fuetejar-los? Com aquest home tot sol, qui està ací xiulant, té prou cor per assotar tanta gent? En bona fe, si això no és l'infern, juraria que no en som gaire lluny." Don Quixot, veient amb quina atenció mirava Sanxo tot quant passava, li digué:—Oh, Sanxo, amic meu, amb quanta brevetat i amb quant poc treball podríeu despullar-vos, si volguéssiu, de la cinta per amunt, i posant-vos entre aquests senyors, donar fi d'una vegada al desencantament de Dulcinea! En mig de la misèria i pena d'aquesta gent, no sentiríeu vós tant la vostra! I encara podria fer-se que el savi Merlí avalués cadun assot d'aquests, per ésser donats de bona mà, per deu d'aquells que finalment haveu de donar-vos."

No respongué Sanxo a semblant proposició, sinó amb una ullada sorneguera. El general volgué saber què era allò d'aquell encantament; i don Quixot li referí per menut el desastre esdevingut a la seva gentil senyora. Aquesta conversa durà tot el temps de la passejada, que Sanxo veié acabar amb infinita alegria.

Don Quixot, après de regradar cortesament al general, tornà a terra, discorregué a peu per Barcelona, i com entrà a casa, ja era nit fosca.

Malgrat de tantes honors, a cap de pocs dies, nostre cavaller determinà jaquir-se de Barcelona per tornar altra vegada al noble exercici de sa professió. Turmentant-lo semblant pensament, una matinada, cobert de totes les seves armes, cavalcant en el Rossinant, s'encaminà vers la platja, en companyia de N'Antoni i de sos amics. Mentre estava enraonant amb ells, veié aparèixer sobtadament a la platja un cavaller armat de punta en blanc, muntat en un poderós cavall, amb la visera calada, i portant pintada en l'escut una resplendent lluna. Aquest inconegut arriba al galop, s'atura davant don Quixot, i amb veu alta i presumptuosa li diu:—Cavaller insigne, i mai prou com es deu lloar don Quixot de la Mancha! Así tens el *cavaller de la Blanca Lluna*, de qui les inaudites proeses tal volta hauran portat son nom a la teva memòria. Amb tu vinc a combatre, i a posar a prova l'esforç de ton braç, amb l'objecte de fer-te reconèixer i confessar que la meva dama, qui es vulla que sia, és, sens dubte, més formosa que ta Dulcinea del Tobós. La qual veritat confessant tu de pla, excusaràs, a tu la mort, i a mi la pena de donar-te-la. Si la teva mala sort t'incita a combatre, escolta les condicions de nostra lluita: vençut per mi, no vull altra satisfacció sinó que, depasant les armes, te'n tornis per espai d'un any al teu poble, amb la fi de viure-hi amb aquell repòs que tant convé a l'augment de ta hisenda i a la salut de la teva ànima; vençut per tu, posaré mon cap a ta discreció, seran teves les despulles de les

meves armes i cavall, i l'anomenada de mos alts fets vindrà a juntar-se a la teva. Mira ço que més te convé i respon tan prestament, com jo no tingui sinó un trist dia de temps per resoldre aquest negoci.

—Senyor cavaller de la Blanca Lluna, respongué don Quixot no menys sorprès que enutjat de tanta presumpció; bé juraria jo que mai no haveu vist ma illustre Dulcinea; que si els vostres ulls l'haguessin vista, no seríeu tan temerari de posar-vos en semblant requesta, i vós mateix de grat confessaríeu que no hi ha hagut ni pot haver-hi bellesa qui amb la seva pogués comparar-se. Per tant, menys de dir-vos que mentiu, car no sabeu ço que haveu proposat, jo accepto el desafiament amb les condicions establertes, i l'accepto tot seguit, per tal que no es passi aquest jorn que teniu reservat: exceptuant-ne, però, de les vostres condicions, una sola, que passi en mi la fama de les vostres proeses, no sabent jo ni quals ni quines sien; i doncs, tal com elles són, jo só content amb les meves. Preneu, doncs, del camp la part que us convingui, que jo faré el mateix, i a qui Déu la hi vulla concedir, sant Pere la hi beneeixi."

Oïda Antoni la conversa dels dos, cregué que no fós això una nova aventura imaginada per algú de Barcelona; mirava sos amics somrient, i amb els ulls preguntava'ls si estaven dins el secret de la cosa; emperò ningú d'ells coneixia el cavaller de la Blanca Lluna, i no sabia si deixar prosseguir o aturar la batalla. En mig d'aquesta incertitud, ambdós adversaris havien ja pres bon tros del camp i no era possible de separar-los; ben tost adalaren-se l'un contra l'altre. El corser de l'inconegut, com era més lleuger i vigorós que

no el Rossinant, quasi prengué per ell sol tota la carrera, i donà al nostre cavaller tan poderós encontre, que féu bolcar el Rossinant i don Quixot en l'arena. Això fet, el cavaller vencedor, qui no volgué servir-se de la llança, i semblà que a posta l'alçava en encontre-se amb don Quixot, tornà vers ell, i acostant-n'hi la punta a la visera, digué:—Bé sou mort, cavaller, si no feu la confessió que us he demanada." Don Quixot, malmès i atordit, sens alçar-se la visera, i com si parlés dedins una tomba, amb veu flaca i dolent, respongué:—Dulcinea del Tobós és la més bella criatura del món, essent jo el cavaller més infortunat de la terra; i no és just que ma feblesa desmenteixi semblant veritat: pressura, oh cavaller, la llança; lleva'm la vida, puix que m'has llevat l'honra.

—No, no, replicà el de la Blanca Lluna; visca en sa integritat, visca la fama de la bellesa de la senyora Dulcinea del Tobós. Jo no pretenc sinó que el gran don Quixot se retregui un any al seu poble, o fins a tant que per mi li serà ordenat, segons que concertàrem ans d'entrar en batalla.—Així ho juro a fe de bon cavaller, respongué nostre heroi vençut, comsevulla que en aquest jurament no hi ha res en contrari a l'honor de Dulcinea."

Proferida aquesta confessió, girant les regnes i fent un acatament de cap als espectadors, el de la Blanca Lluna pren el galop i se n'entra dins la ciutat, mentre que Antoni, curiós en extrem, li anà al darrera seguint-li els passos. Alçaren don Quixot, i descobrint-li la cara, trobaren-lo descolorit i entresuat. El Rossinant no podia moure's de tan malparat, i Sanxo, tot consirós i afligit, no sabia per quin cap girar-se: aquell fet li pareixia un somni,

un veritable encantament. Veia son senyor vengut, i obligat a no pendre les armes en tot un any, ensems que la glòria de ses empreses per sempre més obscurida. Per la banda d'ell, totes ses esperances se n'anaven en fum; por fi, temia's que el Rossinant havià de restar contrafet, i son senyor dislocat, o encara pitjor. Finalment, damunt una cadira de braços, portaren don Quixot a son alberg.

CAPITOL LXI

On se fa saber qui era el cavaller de la Blanca Lluna. — Com don Quixot parti i se n'anà de Barcelona.

N'Antoni Moreno seguí el cavaller de la Blanca Lluna, i seguiren-lo també i perseguiren-lo la brivalla fins que es tancà dintre un hostal, al centre de la vila. N'Antoni, que molt li tardava que el pogués conèixer, entrà a l'hostal, quasi al mateix temps que ell i va trobar-lo dins una sala a peu pla en camí de fer-se desarmar per un seu escuder. Veient, doncs, l'inconegut que l'altre li anava sempre acostat, somrient, li digué:—Senyor, bé crec endevinar que em seguia tan de prop per a saber el qui jo sia; i com no us ho tinc d'amagar per res, mentre que aquest mon criat em desarma, jo us informaré de la veritat

del cas. Sapigueu, senyor, que a mi em diuen el batxiller Samsó Carrasco, i só d'un mateix poble que don Quixot. La follia d'aquest cavaller, movent a compassió tots aquells que el coneixen, m'ha tocat el cor a mi més que a un altre. Creient que sa salut depèn de son repòs, m'he donat molta per fer-lo tornar al poble i en sa pròpia casa. Farà cosa de tres mesos que li eixí al pas com a cavaller aventurer, havent jo nom el cavaller dels Mirallets, fent propòsit de lluitar amb ell i de vèncer-lo, sens intent de noure'l, i posant per condició de nostra lluita que el vençut restaria a la mercè del vencedor. Jo entenia de demanar-li (puix que el donava per vençut), que se'n tornés al seu poble i no eixís de casa en tot un any, pensant que en aquest temps podria guarir-se: emperò la sort ho disposà altrament, perquè ell em vencé a mi, acalant-me del cavall en terra, i així no tingué efecte mon propòsit. Ell prosseguí per son camí i jo torní-me'n a casa vençut, envergonyat i malparat de la caiguda, que fou bon xic perillosa. Amb tot i això, no minvà mon desig de tornar a cercar-lo i de sobrar-lo tal com a vui haveu pogut veure. Ara jo us suplic, senyor, que no em descobriu, ni li digueu a don Quixot qui só jo, amb la fi de no malmetre la meua bona intenció, i que pugui recobrar el seny un home qui el té excellent, amb què amollar-lo volguessin les bajanades de la cavalleria.

—Oh, senyor!, digué Antoni, Déu vos perdoni el greuge que haveu inferit al món, privant-lo del més agradable boig que ell posseeix. Tot el profit que pugui causar la discreció de don Quixot, com igualarà mai el plaer que ses bajanades procuren? Emperò em faig càrrec que tota la molta

del senyor batxiller ha d'ésser poca per fer recobrar el seny a un home rematadament foll: i si no fos en contrari de caritat, voldria que no guarís mai don Quixot, perquè amb la seva sanitat, no solament s'han de perdre les seves gràcies, mes encara les de son escuder Sanxo, la més petita de les quals és prou per alegrar la pròpia melancolia. Amb tot, jo callaré, i no li diré cosa alguna, per a veure si eixirà certa ma sospita que no vindrà a cap el desitjat intent del senyor Carrasco." Aquest li respongué que l'afer estava prou ben encaminat, i que n'esperava un bon acabament. Aprés d'alguns oferiments que es feren de l'una part i altra, Antoni deixà el cavaller de la Blanca Lluna, qui havent fet lligar les seves armes, les posà sobre un mul, i muntat en el seu cavall de batalla, féu la via del seu poble.

Entretant, el nostre cavaller estava en el llit, molt capficat, marrit, consirós i mal-mès, anant i venint amb la imaginació en l'infortunat succés de son venciment. Tractava Sanxo de conhortar-lo, i entre altres raons, li deia:—Senyor meu, alci el cap, i si pot, alegri's i faci mercès al cel que per bé que li plagué d'abatre'l en terra, no n'hagi eixit amb alguna costella trencada; i puix vostra mercè ja sap que el qui la fa, la paga, i que no sempre hi ha carnsalada allà on hi ha estaques per penjar-la, faci la figa al metge, que no n'ha fretura per aquesta llei de malalties, i tornem-nos-en a casa nostra, deixant-nos de cercar aventures per terres i llocs que no coneixem. Ben mirat, no hi ha perdut ací ningú sinó jo, amb tot que la vostra mercè hagi rebut més. També jo, abandonant el govern, he deixat d'ésser governador, i encara que em vingués en voluntat d'ésser comte, jamai aquesta tindrà efecte si la

vostra mercè deixa d'ésser rei, deixant l'exercici de les seves cavalleries; i vet-vos convertides en fum les meves esperances.— Calla Sanxo, replicà don Quixot, que puix la meva reclusió i retirada no ha de durar sinó un any, passat aquest, tornaré a mos honorables exercicis, i no em mancaran, aleshores, regnes a conquerir, ni algun combat a donar-te. —Déu ens en faci la gràcia, respongué Sanxo. I doncs ja veu que no cal desesperar-se, visqui la gallina i visqui amb sa pepida, que avui per mi, demà per tu: i en aquestes coses d'encontres i de batzegades no s'hi pot dir res: tal ha caigut en el dia de vui que s'alça l'endemà, si no és que vulgui restar al llit; vull dir, si es deixa desmaïar, sens cobrar nou coratge per a noves batalles. Tot anirà de bo i millor, bon senyor meu; cregui'm a mi, visquem d'esperança; que aquesta, deia la mare, val més que la possessió."

Don Quixot, així mantingut per les plàtiques de son escuder, per les sollicituds, per les atencions de N'Antoni, de sa esposa, romangué sis dies en son llit: passats els quals volgué anar-se'n i s'acomiadà de sos hostes. Perquè, après de moltes cortesies i oferiments, nostre cavaller desarmat i sobre son Rossinant encara coix, precedit del ruc, qui portava les seves armes, i de son escuder a peu, posà's tot seguit en camí.

En eixint de Barcelona, tornà a mirar don Quixot el lloc on era caigut, i digué: —Ací fou Troia, ací ma desventura, i no ma covardia, se'm portà les meves adquisides glòries; ací usà la fortuna amb mi dels seus drets i de sos furs; ací s'enfosquiren els meus resplendents actes; ací, finalment, caigué la meva anomenada, per no tornar mai més a alçar-se.— Senyor meu,

respongué Sanxo, tan propi és de cors valents de tenir resignació en l'adversitat, com de provar alegria en la pròspera fortuna. I així ho judico per mi mateix, que si com era governador estava alegre, ara que só escuder de peu, no estic pas trist: per quant jo he sentit dir que aquesta a qui nomenen per ací la fortuna, és una fembra fantasiosa, sempre embriaga, i cega de més a més, i així no veu ço que fa, ni sap si abat aqueix ni si exalta aquell. —Sanxo, estàs molt filòsof, digué don Quixot, i parles com un doctor, ni sé de qui no has après: ço que sí puc dir-te és que no hi ha fortuna en aquest miserable món, i que totes les coses qui s'hi esdevenen, ja sia en bé, ja sia en mal, no vénen mai per atzar, mes per una providència particular del cel. D'ací prové allò que sol dir-se ordinàriament, que cadascú és el fabricant de sa pròpia ventura. Jo ho só estat de la meua, i per tal com no he tingut la prudència necessària, veig-me castigat de ma presumpció; doncs, devia jo presumir que la flaquedat de mon Rossinant no podria contrarestar el poderós corser del cavaller de la Blanca Lluna. Jo haguí d'aventurar la batalla, feu quant poguí, acalaren-me en terra; i per molt que hagi perdut l'honor, no he perdut ni puc perdre la virtut de complir ma paraula. Quan jo era cavaller aventurer, atrevit i valent, amb les meves obres i amb les meves mans, acreditava mos fets; ara que só avallat a la condició d'escuder descavalcat, daré crèdit a mes paraules amb l'escrupolós compliment de ma promesa. Camina, doncs, amic Sanxo, i anem-nos-en a passar a la nostra terra l'any del noviciat, amb la qual reclusió cobrarem nova virtut per tornar al mai de mi oblidat exercici de les armes. —Senyor, li respongué Sanxo; a dir la veritat, no

és cosa tan agradable el caminar a peu, que convidi i mogui un home a fer grans jornades: pengem aquestes armes en algun arbre, i ocupant jo l'esquena del cendrés, alçats els peus d'en terra, farem les jornades a mida i gust de la vostra mercè; que pensaria malament qui cregués que anant jo a peu, tinc de fer-les gaire llargues.—Tu dius molt bé, Sanxo, replicà don Quixot; sien penjades les meves armes per trofeu, i al peu i entorn llur gravarem en els arbres ço que en el trofeu de les armes de Rotllan estava escrit:

Ningú les mourà

Qui estar a prova amb Rotllan no podrà.

—Molt bo que em sap tot això, respongué Sanxo; i si no fos per la falta que podria fer-nos el Rossinant, també podríem deixar-lo penjat.—Doncs, ni ell ni les armes, replicà don Quixot, no vull que es pengin, perquè no sigui dit; a bon servei, mal guardó.—Bé diu la vostra mercè, afegí Sanxo; perquè, segons opinió de discrets, la culpa de l'ase no s'ha de donar a l'albarda; i puix la vostra mercè té la culpa d'aquesta aventura, castigui's a si mateix i no esclati sa ira per les seves desfetes i sangonoses armes, ni per les mansuetuds del Rossinant, ni per la blanor de mos peus, volent que caminin més que de raó."

Amb aquestes i altres converses passaren aquell jorn i també altres quatre, sens esdevenir-los cosa que destorbés llur viatge; però com foren al quint, van veure que feia la via llur un missatger a peu, amb unes alforges al coll i una ascona a la mà. Aquest home, quan arribà a tocar don Quixot, s'acuità d'abraçar-lo per la cuixa dreta, i donant mostres de molta alegria, li digué:—Oh senyor meu don Quixot de la

Mancha, i quin goig no ha de provar mon senyor el duc com sabrà que la vostra mercè torna a son castell! Ell hi és encara amb la senyora duquessa.—No us conec, amic, respongué don Quixot, ni sé qui sou, si vós no m'ho dieu.—Jo, senyor don Quixot, digué el missatger, só aquell Tosilos, lacai del duc mon senyor, qui no volguí combatre amb la vostra mercè com se tractava del casament de la filla de Na Rodríguez.—Valga'm Déu!, proferí don Quixot; és possible que síau vós aquell que els encantadors mos enemics transformaren en aqneix lacai que dieu, per defraudar-me la glòria d'aquella batalla?—Calli, bon senyor meu, replicà el correu; que no hi ha gué tal encantament ni transformació de cara alguna: jo era lacai com entrí en el camp, i lacai n'eixí. I puix la filla no em desagradà, jo preferí casar-me sens combatre: emperò va esdevenir-me al revés mon pensament, que així com la vostra mercè partí del castell, mon senyor el duc féu-me donar cent bastonades per haver contravingut les ordes que em tenia donades ans d'entrar en batalla. La minyona s'ha ficat monja, Na Rodríguez se n'és tornada a Castella, i jo me'n vaig ara a Barcelona, a portar un plec de cartes al virrei, que mon senyor li tramet. Si vostra mercè vol beure un tragué, encara que calent, pur, ací en duc una carabassa del bo, amb unes quantes talladetes de formatge qui serviran d'incentiu i despertador de la set, si per cas està dormint.—Partí hi vull, saltà Sanxo; i fora cortesies; ja pot abocar el bon Tosilos, a despit i enuig de quants encantadors hi hagi a la India.—Verament, Sanxo, replicà don Quixot; tu ets el més golafre i el major ignorant que es coneix en la terra. No veus tu que aquest correu

està encisat i que aquest és un Tosilos estraïet? Roman tu amb ell, i sacia't, que jo passaré endavant a poc a poc, esperant que tu vinguis."

Rigué el lacai en veient partir el nostre cavaller, desembeinà la carabassa, desalforjà les tallades de formatge i un panet, en tant que, asseguts ell i Sanxo sobre la verda herba, en santa pau i companyonia feren net del rebost de les alforges amb tal delit, que fins lleparen el plec de les cartes, solament perquè feien olor de formatge.—Sens dubte, digué Tosilos a Sanxo, aquest ton senyor deu ésser boig. —Com, deu?, respongué Sanxo; no deu res a ningú; no hi ha home qui pagui millor sos deutes, sobretot quan la moneda és follia. Jo bé ho veig, i prou que li ho dic; emperò què en treurem? I més ara, que està rematat, d'ençà que fou vençut pel cavaller de la Blanca Lluna."

Pregà'l Tosilos que li recountés semblant aventura; emperò Sanxo li respongué que era descortesia de fer esperar son senyor, i que si un altre dia es trobaven junts, li donaria relació de tot. Entretant s'era alçat de l'herba, i espolsant-se la falda i les engrunes de la barba, féu tirar avant el ruc; i dient:—Adéu, Tosilos, assolí son senyor, qui a l'ombra d'un arbre estava esperant-lo.

CAPÍTOL LXII

De la resolució que prengué don Quixot de fer-se pastor i seguir la vida en el camp, en tant que passava l'any de prometença.

Si molts pensaments neguitejaven don Quixot ans d'ésser abatut en terra, molts més l'acongoixaven après de sa caiguda. Estava ell, com s'és dit, a l'ombra d'un arbre, i allà, com a formigues, la una aflicció li aconseguia l'altra; i ara pensava en el desencantament de Dulcinea, ara a la vida que menar devia en son obligat repòs. Havent-se-li ajuntat Sanxo, i ponderant-li la generositat del lacai Tosilos:—Es possible, li digué don Quixot, que encara creguis ésser aquell un veritable lacai? Has oblidat, per ventura, la malícia de mos enemics els encantadors? Dulcinea transformada en pagesa, i el cavaller dels Mirallets convertit en el batxiller Carrasco? Emperò, digues-me ara, has preguntat a aqueix Tosilos que tu dius, què s'és fet d'Altisidora? Ha plorat ma absència, o ha foragitat els amorosos pensaments que davant meu tant la turmentaven?—Els que jo tenia al cap, respongué Sanxo, no em donaren lloc de preguntar tals badomeries. Certament, senyor, troba's vostra mercè en disposició d'inquirir pensaments d'altri, i especialment

amorosos?—Mira, Sanxo, digué don Quixot; molta diferència hi ha de les obres que es fan per amor, d'aquelles qui pervenen de l'agraïment: un cavaller pot mostrar-se desenamorat, emperò jamai no deu ésser desagraït. Altisidora, per quant s'és vist, me mostrà amor: donà'm les tres còpies que tu ja saps, plorà en ma partida, i exhalà son cor, a despit de la vergonya, públicament; proves ben certes que m'adorava, per tal com les ires dels amadors solen esclatar en malediccions. Jo no em trobava en el cas de donar-li esperances, ni d'oferir-li tresors, per tal que les primeres les tinc jo reservades per a Dulcinea, i els tresors dels cavallers aventurers són com aquells dels follets, aparents i falsaris; i així tan solament puc demostrar-li ma recordança, sens perjudici, emperò, de la que tinc de ma Dulcinea, a qui ofens tu greument amb la tardaneria que portes en asotar-te i castigar aquestes carns, que així jo les vegi menjades dels llops, i que volen servir-se abans per als cucs que per al remei d'aquella pobra senyora.—Senyor meu, li respongué Sanxo, si dec confessar la veritat, jo no puc persuadir-me que aquests assots que vostra mercè tan instantment retreu, tinguin res de comú amb el desencantament dels encantats, que és com si diguéssim: Si us fa mal el cap, unteu-vos el genoll. Voldria jurar que en quantes històries vostra mercè ha llegit, qui tracten de cavalleries, no ha vist mai deslliurar un encantat a cops de flagell: emperò, per sí o per no, jo em flagellaré com me'n vindrà desig, i l'ocasió se'm presenti.—Déu ho vulgui, digué don Quixot, i Ell faci la gràcia que prompte coneguis l'obligació on ets posat de socórrer ma senyora, que també és la teva, perquè tu ets meu."

Amb semblant raonament anaven seguint per llur camí, com aplegaren en el mateix punt i lloc on foren rebolcats i afollats pels bous. Don Quixot reconegué aquells prats qui estaven allà prop, i digué a son escuder:—Són aquests els prats on ens encontrarem amb les xamoses pastores i galans pastors qui ací volien renovar la pastoral Arcàdia. Llur pensament m'apar tan enginyós com nou; i si tu volguessis creure'm, oh Sanxo, hauriem de convertir-nos en pastors, a imitació d'aquells, no fos sinó tant com durés el temps que tinc d'estar retret. Jo compraré algunes ovelles i totes les coses necessàries al pastoral exercici; després, anomenant-me jo el pastor Quixotí i tu el pastor Pancino, anirem per les selves, i pels prats, cantant ací, gemegant allà, adés bevent dels líquids cristalls de les fonts, adés contemplant les límpides aigües del xaragalls. Donaran-nos les alzines amb abundosa mà llur saborós fruit; els surers, un lloc on seure i emparar-nos de nit; els salzes, ombra durant el jorn; la rosa, sa flaire; els prats, llurs catifes de mil colors matisades; l'aire, son pur alè; llum, la lluna i les esteles, a despit de la foscó de la nit; plaer, el cant; el plany, alegria; versos, Apolló; l'amor conceptes, amb què podrem fer-nos eterns i famosos, no solament en els presents, mes també en els segles a venir.

—Oidà!, senyor, digué Sanxo, que semblant vida m'ha quadrat i afalagat en extrem; puix jugaria'm que el batxiller Carrasco i el mestre Nicolau tantost l'hauran vista, com voldran seguir-la i fer-se pastors amb nosaltres ensem: i qui li ha dit a vostra mercè que al senyor rector no li prengui desig de fer això mateix, per tal com és d'humor alegre i amic de donar-se

bon temps?—Doncs, bé, amic Sanxo, replicà don Quixot; si ells volen entrar en el pastoral gremi, seran rebuts alegrement: el batxiller Samsó Carrasco podrà nomenar-se el pastor Samsoní o ja el pastor Carrascó; al barber Nicolau, li direm Nicolós, com ja l'antic Boscà es nomenava Nemorós; quant al senyor curat, no sé quin nom li posarem, si no és algun nom derivatiu del seu, dient-li el pastor Curatambre. Les pastorettes de qui deurem ésser amadors, podrem, com en un cistell de peres, triar llurs noms: i puix el de Dulcinea escau així bé a una pastora com a una gran princesa, no cal basquejar per cercar-n'hi un altre de millor: tu, Sanxo, posaràs a la teva el nom que et vingui més de grat.—Jo faig compte, digué Sanxo, de no posar-li altre nom que el de Tresona, perquè s'avindrà del tot amb la seva grossària i amb el propi que ja té; i després que, nomenant-la jo en mos versos, prou que hom veurà mon cast intent, per tal que no me'n vaig a cercar pa de millor gra a la casa d'altri. El rector no estarà bé que tingui pastora, a causa del bon exemple; i si el batxiller volgués tenir-ne una, per ell farà.

—Bon Déu!, exclamà don Quixot; i quina vida fruïrem nosaltres, amic Sanxo! Quantes xeremies no han d'afalagar les nostres orelles! quantes gaites samoranes, quants tamborins, flabiols i castanyoles! I més encara si entre tanta diversitat de música hi ressonen els platerets! Pensa que tindrem aplegats quasi tots els instruments pastorals. No-res-menys, ço que ha d'ajudar-nos molt a practicar a la perfecció aquest exercici, és que jo entenc bon xic en poesia, segons tu saps, i que el batxiller Samsó Carrasco és un excellent poeta: del rector, ja no en dic res, perquè em jugaria

que també n'és poc o molt. Quant al mestre Nicolau, no cal dubtar-ne, per tal com tots els barbers, o la major part, són guitarristes i coblers. Jo em planyeré d'absència, tu cantaràs la fidelitat, el pastor Carrascó s'encarregarà del menyspreu; mestre Nicolós, de les favors; el rector Curatambre, de tot quant ell voldrà, i així menarem alegrement nostra vida.—Jo, senyor, só tan desafortunat, respongué Sanxo, que temo que no m'ha d'arribar mai l'hora de començar tan bella tasca. Oh! quines polides culleres tinc de fer com jo sigui pastor! Quins pans de pessic, quins recuits, quantes garlandes i quantes futeses pastorils!, que si no em donen fama de savi, almenys no em negaran que só manyós. Sanxeta, ma filla, vindria a portar-nos el dinar a la pleta. Emperò, ara que hi penso!, ella és molt avinent, i alguns pastors són més mal intencionats que senzills. Diable!, no voldria que anés per llana i tornés esquilada; car les amoretes i els perversos desigs solen ficar-se per tot, el mateix en el camp que en la ciutat, i dins les cabanyes com en els reials palaus. Així, no vull que ma filla vingui a la pleta, i no es mourà de casa; perquè lleva l'ocasió i llevaràs el pecat; de ço que els ulls no veuen, el cor no es dol; i dels qui fugen, alguns n'escapen.—Bo, bo, Sanxo, prou refranys, digué don Quixot; que qualsevol dels que has dit és prou per donar a entendre ton pensament; i moltes vegades t'he aconsellat que no en fossis tan pròdig. Emperò, amb tu, és com si prediqués en desert, i ja pot dir la mare, que jo faré la meva.—Apar-me, senyor, replicà Sanxo, que vostra mercè és com elló que diuen: digué l'olla a la caldera, fes-te enllà, la de l'ull negre. Vol reptar-me perquè no digui refranys, en tant que vostra se-

nyoria els enfila de dos en dos.—Mira, Sanxo, respongué don Quixot; jo no els trec si no és a propòsit, i quan els dic, vénen com l'anell al dit: emperò tu, dus-los pels cabells i fora de saó. Si mal no recordo, crec haver-te dit que els proverbis eren sentències breus, tretes de l'experiència i de les observacions dels nostres antics savis, i que el proverbi qui ix fora d'ocasió, té més de despropòsit que de sentència. I ara per ara, deixem això: i puix que la nit s'acosta, allunyem-nos del camí real, i cerquem un lloc on ens reposem, que Déu sap ço que vindrà demà."

Retragueren-se, soparen tard i malament, i és de pensar si seria contra la voluntat de Sanxo, qui recordava totes les penalitats de la cavalleria aventurera, les quals tal vegada veia temprades amb l'abundor trobada a la casa de don Diego, en les nocces del ric Camatxo i en l'alberg de N'Antoni Moreno. Amb tot i això, figurant-se-li no ésser possible que sempre fos de dia, ni sempre de nit, passà aquella tot dormint, mentre que son senyor vetllava.

CAPÍTOL LXIII

De la bacona aventura, la qual fou més sensible a Sanxo que no a don Quixot.

La nit era un xiquet fosca, amb tot que la lluna estava en el cel, emperò no en algun paratge on pogués ésser vista, per tal com la senyora Diana se'n va algunes vegades a passejar pels antípodes, deixant en la foscúria nostres munts i valls. Complí don Quixot amb la naturalesa, dormint el pri-

mer son, no donant lloc al segon, tot al revés de Sanxo, qui mai no tingué segon, car li durava la son des de la nit al matí, amb ço que demostrava sa bona complexió i poc acuitament. El de don Quixot fou de tal guisa, que l'induí a despertar el seu escuder, i a dir-li:—En veritat, Sanxo, jo t'admiro: m'apar que sies fet de marbre o de bronze, ço que no ha moviment ni sentiment algun: tu dorms, mentre que jo vetllo; tu cantes, mentre que jo estic plorant; jo defalleisc de dejú, en tant que tu estàs emperesit i desalenat de massa fart. No saps tu que és de bons criats de compartir les penes de llurs senyors, de fer semblant que senten llurs sentiments, tant sia sols per allò que en diran? Mira com la nit està serena, i en quina solitud ens trobem, la qual convida'ns a interposar un poc de vetlla al nostre son: alça't, doncs, jo t'ho suplico; fes-te a una part lluny d'ací, i amb ton coratge i esperit agrait dona't quatre o cinc-cents assots a bon compte d'aquells que ets tingut de flocar-te per al desencantament de Dulcinea. Jo et prego que ho facis per amor de mi, car no vull estar amb tu a les mans, com l'altra vegada, sabent jo que les tens pesades. Acabat que estaràs llest, passarem el romanent de la nit cantant jo ma absència, i tu la teva fidelitat, donant ara mateix principi al pastoral exercici que deurà convertir-se en la nostra ocupació favorita.

—Senyor, li respongué Sanxo; jo no só religiós, per alçar-me en el bell mig de la son i donar-me deixuplines, ni menys m'apar que de l'extrem de la dolor dels assots pugui hom passar al de la música; deixi'm la vostra mercè dormir, i no m'instigui més per assotar-me, que em farà jurar de no tocar-me jamai en un sol pèl de la roba, i

menys encara en la meva pròpia carn. — Oh, ànima endurida!, clamà don Quixot, escuder sens pietat, pa mal retribuït, favors mal considerades les que jo t'he fet i havia pensat de fer-te! Per ma gràcia t'ets vist governador, per ma gràcia veus-te en esperança propinqua d'ésser comte, o de tenir un altre títol equivalent, i encara no haurà passat aques sany, que jo, *post i tenebras spero lucem!*... (*) — No entenc res d'això, digué Sanxo; jo no sé sinó que, en dormint, ni tinc temor ni esperança, ni pena ni glòria. Beneït sigui qui inventà la son!, capa qui oculta tots els humans pensaments, menjar qui fa passar la fam, aigua qui esquivia la set, foc qui resguarda del fred, fred qui tempra l'ardor, moneda universal amb la que un hom compra tots els plaers del món, balança i pes qui iguala el rei amb el pastor, el savi amb l'ignorant. Una sola cosa àvola té la son, segons he sentit dir, i és que té consemblança amb la mort, per tal com d'un home adormit a un mort, hi ha ben poca diferència.

—No t'he sentit mai, oh Sanxo, digué don Quixot, parlar tan elegantment com ara; i bé que tens raó amb aquell proverbi que tu mateix dius: no amb qui neixes, mes amb qui et peixes.—Cap de tal!, senyor nostramo, proferí Sanxo, no dirà que sigui jo qui ara enfila refranys, que també vostra mercè sap engegar-los a parells, sinó que entre els seus i els meus hi haurà aquesta diferència: que els de vostra mercè vindran a temps, i els meus fora de saó: emperò, al cap i a la fi, tots són refranys.”

En això estaven quan sentiren una sorda

(*) (Job, cap. XVII, v. XII.) Lema usat per Joan de la Cuesta en la portada de la primera edició del “Don Quixot” estampada a Madrid l'any 1605.

remor i un aspre brogit qui envaí tota la vall. Alcà's don Quixot, aferrà la seva espasa, i Sanxo s'encongi davall el ruc, posant-se a l'un costat el feix de les armes i a l'altre l'albarda del ruc, tremolant de tot son cos. En tant que el rebombori anà creixent, augmentà la por en els nostres aventurers, en l'un quan menys, que en l'altre ja tenim coneguda sa valentia. Es, doncs, el cas que certs homes portaven per vendre a la fira més de sis-cents bacons. Anaven de nit amb l'intent d'aplegar d'hora, i era tal el grunyir i esbufegar d'aquelles bèsties, que fins eixordaren les orelles de don Quixot i de Sanxo, menys d'endevinar ço que podia ésser. Arribà tot amb un glop l'estès i grunyidor ramat; i sens guardar respecte a l'autoritat de don Quixot, ni a la de Sanxo, passaren per damunt llurs cossos, desfent les trinxeres de Sanxo, i fent anar a tomballons, no solament el nostre cavaller, sinó també el seu Rossinant.

Sanxo llevà's en peus com millor pogué, i, enfutismat, demanà l'espasa de son senyor, dient-li que volia matar mitja dotzena d'aquells tan mal criats bacons, que havia conegut que ho eren.—Deixa'ls anar, amic, respongué tristament don Quixot; semblant afront és la pena de mon pecat, i és molt just que un cavaller vençut sia menjat de les vulpes, picat de les vespes, i calcigat dels porcs.—Jo no hi tinc res a dir, replicà Sanxo; mes, és just que els escuders dels cavallers vençuts siguin turmentats dels mosquits, menjats dels polls, empaitats per la fam? Si nosaltres, els escuders, fóssim fills dels cavallers qui servim, o prop-parents llurs, no fóra estrany que ens encalcés la pena de llurs culpes fins a la quarta generació: emperò què tenen de comú els Panças amb els Quixots?

Doncs, bé, tornem-nos-en a jaure, i dormim el poc romanent de la nit, que demà essent jorn i clar, veurem ço que ens espera.—Dorm, Sanxo, dorm, tu qui nasques per dormir, digué don Quixot; jo, qui só nat per vetllar, d'ací a l'alba donaré lliure curs a mos pensaments, desfogant-los amb un madrigal que, sens tu saber-ho, he compost anit en ma memòria. — En bona fe, respongué Sanxo, que pocs pensaments deuen ésser els de vostra mercè que no l'empatxin de fer cançons. Mes entretant, coblegi vostra senyoria tant com vulgui, que jo dormiré tant com pugui." I ajaçant-se per terra, s'arroncà i dormí de nou a tots sos obs, sens qui ni fiances ni deutes, ni dolor alguna li ho destorbessin.

Don Quixot, arrambat a la soca d'un faig o d'un surer (que Cid Hamet Benengeli no fa distinció de l'arbre que era), cantà tot sospirant els següents versos:

—Oh Amor!, com jo pens'
 Quant el mal que em procura sia gran i
 Me'n vaig devers la mort [fort,
 Cuidant així d'acabar mon mal immens.
 Mes aplegant al pas,
 Qui és port en eixa mar de mon turment
 Tanta alegria sent,
 Que la vida s'esforça i no'l traspas'.
 Puix que el viure així em mata,
 I vol la mort que jo torn' a la vida,
 Veus la sort mai sentida,
 Que amb mi tostemps mort i vida tracta!

Cada vers d'aquests anava acompanyat de molts sospirs i de no poques llàgrimes com aquell qui tenia el cor travessat amb la dolor del venciment i de l'absència de Dulcinea. Féu-se de dia, tant, que el sol ferí amb sos raigs els ulls de Sanxo, qui

es despertà, remenà's d'un costat a l'altre, i tot estirant-se i deixondint els empigrits membres, ullà la destroça que havien feta els porcs en son rebost, i maleí el ramat i encara passà més avant en les seves imprecacions.

Finalment, tornaren nostres aventurers a llur començat camí, i en sent a hora foscant, veieren fer la volta llur fins a deu homes a cavall i quatre o cinc a peu. Don Quixot sentí batre son cor, i Sanxo defallir el seu, perquè aquella gent portava llances i escuts, i venia en aparell de guerra.—Amic Sanxo, digué nostre cavaller encarant-se amb son escuder, si jo pogués exercir les meves armes, i ma prometença no em tingués trabat de mans, tot aquest esquadró que veus, no el tindria jo en cap estima. Amb tot i això, podria fer-se que fos altra cosa diferent de ço que sospitem." Arribaren entretant alguns d'aquells de cavall, els qui, enrotllant don Quixot, menys de proferir un mot, posaren-li la punta de llur llança, qui damunt el pit, qui darrera l'espatlla, com per amenaçar-lo de mort. L'un dels qui anaven a peu, posat un dit sobre la boca, en senyal que callés, prengué de les regnes el Rossinant, i tragué'l fora del camí; els seus companys de peu, enrotllaren Sanxo i el ruc, i observant tots un rigorós silenci, seguiren els passos del qui guiava don Quixot. Dues o tres vegades li entrà desig al pobre cavaller de demanar on el portaven, o què li volien; però així com anava per obrir els llavis, fent relluir aquells les llances, tancaven-li la boca. No n'era quiti Sanxo a tan bon preu; perquè encara no feia senyal de voler parlar, quan punyien-lo amb un agulló, i al ruc altre tant, com si també aquest volgués parlar. Vinguda la nit, apressaren el pas, i la por

s'apoderà encara més de nostres presoners com sentiren aquestes paraules:—Camineu, Troglodites; calleu, bàrbars; sofriu, antropòfags; no us planyeu, Scites; tanqueu els ulls, Polifems matadors, lleons carnisers; i altres mots semblants, amb els quals farien les orelles dels miserables amo i criat.

—Vet ací uns noms que no em saben gaire bons, deia Sanxo a si mateix: mal vent corre per ací!, i tots els mals vénen plegats com les bastonades als cans. Tant de bo fos aquesta la darrera entre tantes malaventurades aventures.”

Anava don Quixot embajanit, i no sabia comprendre, per molt que discorregués, què serien aquells noms plens de vituperis amb què els motejaven, dels quals, en substància, posava'n en clar no esperar-ne res de bo i témer molt de mal. Aplegaren prop de la una de la nit a un castell, que don Quixot reconegué ésser el del duc, on havien estat albergats no feia gaire.—Valga'm Déu!, exclamà nostre cavaller, i què pot ésser! No és aquesta casa allà on tot és cortesia i bona criança? Sinó que pels abatuts el bé es converteix en mal, i el mal en pitjor.” Així com entraren a l'eixida principal del castell, veieren-lo paramentat i disposat de manera que augmentà llur sorpresa, i doblà'ls la por, segons podrà veure's en el següent capítol.

CAPÍTOL LXIV

On es refereix la més estranya i nova aventura que sigui esdevinguda a don Quixot en tot el discurs d'aquesta gran història.

Descavalcaren els de cavall, i ensems amb els de peu, arrapant a pes i sobtadament Sanxo i don Quixot, entraren-los dins l'eixida, entorn de la qual cremaven unes cent atxes posades en llurs brandoneres; i més de cinc-centes alimàries illuminaven les galeries, per tal que a mal grat de la nit, qui es mostrava un xic fosca, no es coneixia la falta del jorn. Al bell mig de l'eixida hi havia un túmul graonat de set o vuit pams d'alt, tot cobert amb un llarg dossier de vellut, en les quals grades cremaven més de cent candeles de cera blanca en llurs canelobres d'argent. Damunt el túmul estava jaient el cos d'una tan bella jovencella, qui amb sa bellesa àdhuc abellia la pròpia mort. Sa testa reposava sobre un coixí de brocat, coronada amb una garlanda de diverses flors; en les seves mans, creuades damunt son pit, tenia una branca de groga i vencedora palma. A l'un costat de l'eixida s'hi veia com un teatre, i en dues cadires asseguts dos personatges, corona al cap i ceptre a la mà, tal com solen representar-se Minus i

Radamant. Al peu mateix de l'entarimat hi havia altres dues cadires, sobre les quals posaren els dos presoners don Quixot i Sanxo, recomanant-los amb gest ferotge un absolut silenci: si bé no freturaven semblants amenaces, per tal com la terror tenia'ls trabades les llengües.

Entretant que el nostre cavaller mirava tot això amb ulls esverats, no sabent què pensar-ne, sobretot en albirar que el cos deposat damunt el túmul era pròpiament el d'Altisidora, dos personatges de distinció, que els nostres aventurers reconegueren ésser el duc i la duquessa, abans llurs hostes, muntaren alt en el teatre i anaren-se asseure sobre dos rics sitials acostats als dos que tenien figura de reis. Don Quixot i Sanxo feren a aquells un gran acatament, al qual contestà la noble parella amb una petita inclinació de cap. En això sortí de trascantó un ministre qui, anat-se'n a Sanxo, li endosà una roba de bocací a flames de foc pintades, i li posà al cap una cucurulla, semblant a aquelles que trauen els condemnats per la Santa Inquisició, declarant-li a cau d'orella que no badés boca, perquè li posarien una mordassa, si no el feien morir sobtadament. Talment abillat, es mirava Sanxo de cap a peus, i veia's cobert de flames; emperò com no el cremaven, poc ne feia cabal. Se tragué la cucurulla, i vient-la amb diables pintats, se la tornà a posar al cap, dient a si mateix:—Fortuna que ni aquells m'abrasen ni aquests se m'enduen." Mirava'l així mateix don Quixot, i per més que l'esglai tenia-li en suspens els sentits, no deixà de riure veient la figura de Sanxo.

Llavors, en mig del silenci general, hom sentí com eixia de part davall el túmul un so suau i agradable de flautes; després, tot

d'una, al costat del qui aparentava cadàver, aparegué un jovencell vestit a la romana, qui al so d'una harmoniosa arpa, que ell mateix tocava, cantà amb suavitissima i clara veu aqueixes dues estances:

—Entretant que en si torna Altisidora, Morta per la crueltat de don Quixot, I entretant que en la mort encisadora Vesteixen-se les dames de picot, I en tant que a ses cambreres ma senyora Vesteixi de baieta i d'anascot, Cantaré sa bellesa i sa desgràcia Amb millor plectre que el cantor de Tràcia.

I aquest ofici a mi, crec, no pertoca Tan solament mentre durés ma vida, Sinó, amb la llengua morta i freda en boca, Amb tot, mouré per tu ma veu ardida. Ma ànima, lliure de sa estreta roca, Com per l'Estigi llac sia conduïda, Cantant de tu anirà, i amb son brogit Farà parar les aigües de l'oblit."

—Bo, digué en aquest punt l'un dels dos reis; bo, bo, cantor diví: fóra no acabar mai això de voler representar-nos ara la mort i les gràcies de la incomparable Altisidora, no pas morta, com creu el poble ignorant, mes viva en les llengües de la fama, i en els turments que ha de passar Sanxo Pança ací present, per a restituir-la a la llum. Així, doncs, tu, oh Radamant, qui amb mi judiques en les tenebroses cavernes del presagi, tu qui estàs instruït de ço que ordenen sos inescrutables decrets, amb la fi de fer reviure aquesta amable donzella, declara-ho tot seguit, per tal que no ens veiem privats més llargament d'aquell bé que amb la seva revifalla esperem." En acabat de proferir Minus tals paraules, alcantant-se en peus Radamant, així digué:—

Ea, sus!, ministres d'aquesta casa, grans i xics, forts i flacs, veniu ací tots l'un darrera l'altre, i estampeu en la cara de Sanxo vint-i-quatre bufetades i doneu-li dotze pessics i sis punxades d'agulles en els braços i espatlles, que d'això depèn la salut d'Altisidora.—Cap de tall!, exclamà Sanxo, tant me deixaré jo bufetejar i manotejar-me com fer-me moro. Malviatge!, què té que veure la meua pell amb la resurrecció d'aquesta donzella? Apar com si tot menjant els vingués la gana: encanten Dulcinea, i volen que la desencanti associant-me; aquesta altra es deixa morir de mals que Déu li tramet, i és mester que em deixi bufetejar la cara i aclivillar tot el cos a burxades per revifar-la. Arri allà, amb semblants burles!, que jo só gat vell, i no m'ho donaran entenent.—Moriràs, cridà Radamant amb veu formidable: tigre, amanseix-te, humilia't, Nemrod soberc; sofreix i calla, que no et demanen res impossible; no vulles esbrinar el secret d'aquest afer. Bufetejat has d'ésser, aclivillat has de veure't, i t'han de fer plorar les fiblades de les agulles. Apa, doncs, ministres, sia executada ma sentència, si no, jo us faré aprendre quin és el vostre deure.”

En això entraren dins l'eixida sis matrones de filera; les quatre portaven ulleres; i totes tenien la mà dreta alçada, ensenyant fins un bon xic més amunt de l'avantbraç, a fi de fer les mans més llargues. Tan bon punt les veié Sanxo, quan, bramant com un taur, digué:—No! no! Jo em deixaré manosejar i fins burxar per tot el món; emperò per vídues reposades, mai de la vida: que m'esgarrinxin la cara com els gats la hi esgarrinxaren a mon senyor en aquest mateix castell; que em traspassin el cos amb puntes de punyal brunyides; que

m'estenallin els braços amb ferres vermells, jo ho comportaré amb paciència; emperò que em toquin matrones, no i mil vegades no, encara que el diable se me'n porti.—Resigna't, fill meu, digué don Quixot; fes content al qui mana, i dóna gràcies al cel que et concedí tal virtut com la de desencantar els encantats i de ressuscitar els morts." Les matrones ja eren prop de Sanxo, quan aquest, més amorosit, o més aviat acceptant ço que no podia esquivar, començà a acomodar-se a la cadira, i parà la galta. Una primera vídua li estampà vigorosament els cinc dits a la cara, i féu-li després una gran reverència.—No tantes cortesies, senyora vídua, li digué Sanxo, i d'ací avant, talleu-vos un xic més les ungles."

Per fi, totes les matrones el bufetejaren la una darrera l'altra, i tot el servei de la casa li pessigà els braços. Emperó les punxades de les agulles feren-li perdre la paciència: per tal que a la primera, s'alçà de la cadira, i agarrant una atxa encesa que tenia prop, encalçà les matrones i tots els seus botxins, dient:—Fora d'ací, ministres infernals, que us penseu que só de bronze, per no sentir-me de semblants martiris?" En aquest moment Altisidora, cansada sens dubte de romandre tan temps de sobines, tombà's de costat; això vist pels circumstants, varen prorrompre quasi tots a una veu:—Viva és l'Altisidora! Altisidora viu!" Manà Radamant a Sanxo que foragités la ira, comsevulla que la havia reeixit l'intent que allà es procurava. Tantost com don Quixot veié que es bellugava Altisidora, anà a posar-se de genollons als peus de Sanxo, dient-li:—Oh, fill meu!, ara és l'hora de donar-te alguns dels assots que et foren ordenats per al desencantament de Dulcinea! Vet ací l'hora on la teva virtut està

madura i perfeccionada, podent obrar amb fruit el bé que de tu és d'esperar.—Sap la vostra mercè, respongué Sanxo, que això m'apar disbarat sobre disbarat, i no mel sobre recuit? Estaria jo fresc si après dels pessics, els bufets, i les punxades, vingués ara la sobrecàrrega dels assots: no els caldria fer més sinó agafar una mola, lligar-me-la al coll, i calar-me dintre un pou, si per guarir els mals d'altri tinc jo d'ésser la vaca de la boda. Deixin-me estar, que si no, jo promet d'engegar-ho tot, i posar-ho a tretze encara que no es vengui.”

Ja Altisidora estava asseguda en el túmul, al mateix temps que sonaren les xeremies, acompanyades de flautes i de les veus de tots, qui cridaven: —Visca Altisidora! Visca Altisidora! El duc i la duquessa, Minus i Radamant alçaren-se, i tots ensems amb don Quixot i Sanxo, anaren a rebre Altisidora, ajudant-la a davallar del cadafal; i ell, fent la desmaiada, inclinà la testa als ducs i als reis, i mirant-se don Quixot de reüll, li digué:—Déu t'ho perdoni, oh desenamorat cavaller, la crueltat del qual m'ha tingut en l'altre món, a mon parer, més d'un segle; i a tu, el més compassiu dels escuders, moltes mercès de la vida que, sols per mèrits teus, he recobrada. Disposa, des de vui, amic Sanxo, de sis camises meves que jo et dono perquè te'n facis altres sis per tu; si no són totes en bon estat, almenys puc assegurar-te que són molt netes.” Sanxo, llevada la cucurulla del cap, posà un genoll en terra i li besà les mans. El duc ordenà que fos tornada a Sanxo sa caperutxa, i que li llevessin la túnica de les flames; emperò nostre escuder suplicà que li deixés emportar a casa la túnica i la mitra, dient que volia conservar-ho com a record d'aquella mai més vista aventura. La du-

queixa respongué que li ho concedien volenters. Llavors el duc manà desembarassar l'eixida, que tothom se retragués al seu estatge, i que don Quixot i Sanxo fossin conduïts a llur antiga cambra.

CAPÍTOL LXV

Qui tracta de coses que cal saber per a la claredat d'aquesta història.

Dormí Sanxo aquella nit sobre una tarima amb rodes que li pararen a la mateixa cambra de don Quixot, de ço que ell hauria volgut lliurar-se, sabent molt bé que de preguntes en respostes i de respostes en preguntes, el seu senyor no li deixaria cloure l'ull, i més haguera preferit de dormir sol en una cabanya que no en aquella rica cambra acompanyat. El seu dubte li eixí tan veritable, i sa sospita tan certa, que, tot just el seu senyor fou colgat en el llit, com li digué:—Què te n'apar, amic Sanxo, del fet d'aquesta nit? No es pot negar que sigui molt gran l'esforç d'una desesperació amorosa, comsevulla que per tos propis ulls has pogut veure morta Altisidora, no amb altres sagetes, o amb altra espasa, ni amb altre instrument bèl·lic, ni amb mortal verí, mes amb el sol pensament de la rigor i menyspreu que jo he demostrat per ella,—

Bé es podia morir en hora bona, com i quan volgués, respongué Sanxo; emperò que m'hagués deixat estar a mi, qui no l'he enamorada ni menyspreada en ma vida. Jo no sé, ni puc pensar com sia, que la salut d'Altisidora, donzella més fantasiosa que prudent, tingui pas res a veure, com diguí una altra vegada, amb els martiris de Sanxo Pança. Ara sí que só aparellat de creure com corren pel món encisadors i encantaments; i Déu vulla deslliurar-me'n, per tal com jo no me'n sé deslliurar. Amb tot i això, suplico la vostra mercè que em deixi dormir, i no em faci més preguntes, si no vol que em llanci dalt a baix d'una finestra.—Dorm, amic Sanxo, dorm, féu don Quixot, amb què ho vulguin consentir les punxades i pessics rebuts, i els bufets que t'han donat.—Cap dolor, afegí Sanxo, fou tan gran com l'afront dels bufets, no per altra cosa, sinó per haver-los rebut de mans d'aquelles vídues, que maleïdes siguin; i prego altre cop la vostra mercè que em deixi dormir, puix que la son alleuja les misèries d'aquells qui en són aclaparats.—Així sia, digué don Quixot, i que Déu t'acompanyi.”

Adormiren-se tots dos, i entretant plagué a Cid Hamet, autor d'aquesta gran història, d'escriure i donar compte de com havia el duc imaginat la plaent cerimònia suara referida. Prossegueix, doncs, dient que no havent-se-li oblidat mai al batxiller Carrasco de com fou vençut i desbancat per don Quixot, volgué atemptar novament fortuna, confiant de traure'n millor partit. Perquè, informat del patge qui portà la lletra i els donatius a Teresa Pança, muller de Sanxo, del lloc on don Quixot es trobava, havia cercat noves armes i un cavall, i ajustada en son escut la blanca lluna, portant els dits arreus sobre un mul conduït

per un pagès que li feia d'escuder. Aplegant al castell del duc, fou informat del camí que havia pres don Quixot, amb l'objecte de trobar-se a les justes de Saragossa, i de les burles que li tenien fetes a ell i a Sanxo: de ço que va riure no poc el batxiller, qui es proposà anar a la saga del nostre cavaller, i prometé al duc de fer-li saber el succés de la seva empresa. No trobant-lo a Saragossa, Carrasco passà endavant, i a Barcelona va escometre'l, segons més amunt és recontat. Llavors tornà per fer-ne relació al duc, i féu altre cop la via de son poble, on esperà a don Quixot, qui fidelment el seguia. Semblants notícies foren causa que el duc li fes aquella nova burla, tant era gran el plaer que ell prenia de les coses de Sanxo i de don Quixot. I així trameté gran nombre de sos criats, de peu i de cavall, que prenguessin tots els camins per on imaginà que passarien els nostres aventurers. Trobaren-los, en efecte, i encontinent que el duc ho sabé, previngut de ço que devia fer-se, en tenint ardit de llur arribada, manà encendre les atxes i lluminàries de l'eixida, i que Altisidora s'ajagués damunt el túmul, amb tot el parament dessus referit. Cid Hamet encara afegeix que, a parer seu, tan boigs eren els burladors com els burlats, i que no sabia pensar altra cosa del duc i de la duquessa, qui tal fallera tenien per escarnir dos tabolls; els quals (per tornar a nostra narració) l'un dormint amb bona son, i l'altre vetllant amb sos fantasiats pensaments, va encalçar-los la claror del jorn.

Estava don Quixot a punt d'alçar-se, que vençut o vencedor fou sempre enemic de la peresa, com Altisidora, coronada sa testa amb la mateixa garlanda que a la vetlla

vestida amb una túnica de tafetà blanc, sembrada de flors d'or, la cabellera estesa per les espatlles, repenjada a una crossa de negre i finíssim banús, entrà de sobte dins la cambra del nostre cavaller, qui, torbat i confós, s'embolicà i cobrí quasi tot amb els llençols de son llit, sens poder articular un mot. S'assegué Altisidora sobre una cadira, prop de sa capçalera, i après d'un gros sospir, amb tendra i flaca veu, li digué:—Quan les dames principals i les modestes donzelles deixen de banda la vergonya i permeten que la llengua doni notícia en públic de llurs secrets més recòndits, és que es troben reduïdes a una ben cruel extremitat: doncs bé, senyor don Quixot, jo só una d'aqueixes fembres, instigada per la passió, vençuda per l'amor, i amb tot, honesta i soferta en tan alt grau, que la meua ànima esclatà per mon silenci, i cuidí la vida perdre. Dos dies fa que per la consideració de la rigor amb què m'has tractat, oh insensible cavaller!, he degut restar morta, o ésser almenys judicada tal dels qui m'han vista: i si, apiadant-se de mos mals, Amor no hagués trobat un remei en el martiri d'aquest bon escuder, fóra jo romasa per sempre més en l'altre món.—Més haguera valgut, digué Sanxo, que Amor trobés el remei en el martiri de mon ruc, que jo li'n restaria més obligat. Emperò, diga'm de gràcia, oh senyora (així Déu li faci trobar un altre amador més tractable que mon senyor), què és ço que vostra mercè ha vist en l'altre món? Què és ço que hom veu en l'infern?, puix que aquell qui mor desesperat, ha de fer aquella via per força.

—A dir veritat, respongué Altisidora, jo no deguí morir del tot, comsevulla que no entrí en l'infern; que si hagués entrat de-

dins, ben segur que no n'hauria eixit encara que volgués: la veritat és que en aplegar a la porta, vegí una dotzena de diables en calces i gipó, amb colls a la valona, i ornats de puntes flamenques, els quals jugaven a pilota amb unes pales de foc. Una cosa tingué'm sobrepresa; i és que en lloc de pilotes, servien-se de llibres plens de vent i de borra. Emperò encara fui més admirada de veure que al primer cop de pala no deixaven pilota sencera ni de profit per a servir una altra vegada; i així voleiaven llibres nous i vells que era una meravella. Un n'hi hagué, entre altres, nou, flamant i ben lligat, qui del cop que rebé li eixiren les tripes enfora, per tal que se n'espargiren tots els fulls; i l'un diable digué a l'altre:—Quin llibre és aqueix?—Es la *segona part de don Quixot de la Mancha*, respongué son veí; no pas la història composta per Cid Hamet son primer autor, sinó aquella que ens donà un cert aragonès, qui es diu natural de Tordesilles. — Lleveu-me'l d'ací davant, digué l'altre diable, i llanceu-lo dins l'avenc de l'infern, on no el vegin mos ulls.—Tan pèssim és?, respongué l'altre.—Tan pèssim, replicà el primer, que si a posta jo em proposés de fer-lo pitjor, no ho conseguiria.—” I així seguiren el joc amb altres llibres; i jo, per haver sentit el nom de don Quixot, a qui tant vull i estimo, procurí de retenir aquesta visió en la memòria.—Visió degué ésser sens dubte, digué don Quixot, per tal que un altre jo no hi és al món; i ja semblant història roda per ací de mà en mà, menys de parar en cap mà, que tothom li dóna puntades de peu. Jo no só alterat ni poc ni molt en saber que vaig com un cos fantàstic per les tenebres de l'abisme i a la claredat del jorn, no essent jo aquell de qui aquesta

història parla. Si ella fos bona, fidel i verídica, tindrà segles de vida; si, en contrari, ella fos àvola i falsa, de son part a la sepultura no serà llarg el camí.”

Anava Altisidora a prosseguir ses dolences, quan don Quixot la va interrompre, dient:—Ja us he dit moltes vegades, senyora, que em pesa que hàgiu posat en mi vostres pensaments, perquè no puc pagar el vostre afecte sinó amb agraïment. Jo nasquí per a ésser de Dulcinea del Tobós; és per a ella que els fats em reservaren: doncs, imaginar-se que qualsevol altra bellesa pugui pendre en mon cor el lloc que ella ocupa, és pensar l'impossible. Aquestes poques paraules seran prou, jo crec, per desenganyar-vos i fer-vos entrar de nou dins els termes de la vostra modèstia.—Cap de tal!, don bacallà, ànima de morter, pinyol de dàtil, més dur i rampellut que vilà pregat, com té la seva fallera, proferí Altisidora fent cara d'enuig i de gran alteració, no sé qui em detura d'arrencar-te els ulls a esgarrapades! Que et penses, per ventura, don abatut a bastonades, que jo m'he deixat morir d'amor per la teva magra figura? No, no, que Altisidora no és tan ximple per això. Tot quant anit has vist no fou sinó fingiment. No só jo dona qui vulla desesperar-me per semblants camells, i, ben lluny de morir-me, no voldria que me'n costés ni una trista llàgrima.”

Don Quixot haguera volgut respondre, emperò li ho destorbaren el duc i la duquessa, qui entraren a veure'l, amb els quals tingué una llarga i plaent conversa, prenent-hi part també Sanxo, qui proferí una munió de malícies, d'acudits i d'agudeses. Suplicà don Quixot als ducs que li donessin llicència per anar-se'n aquell mateix dia, per tal que als vençuts cavallers

com ell, millor els estava d'albergar a un corral de porcs que no en palaus de prínceps. Accediren els ducs a sa demanda; i havent-li preguntat si servava alguna renecor per Altisidora. — Senyora meva, ell respongué, sàpiga vostra mercè que tot el mal d'aquesta donzella neix de la seva vagància; el millor remei seria una ocupació honesta i contínua. Ella m'ha dit suara que a l'infern s'usaven randes; i puix ella ja en deu saber fer, no les deixi de mà; i així ocupada en fer ballar els boixets, no li ballaran pel cap els objectes als quals té donat el seu cor: aquesta és la veritat, aquest és el meu parer i aquest és el meu consell.—I el meu també, saltà Sanxo; que no he vist en ma vida una randaire qui morís d'enamorament, perquè les donzelles enfeinades basquegen més d'acabar la llur tasca que no pensen en la llur amor. I en això prengui exemple de mi, que mentre estic cavant, no em recordo de ma costella, vull dir de ma Teresa Pança, qui estimo com a les pestanyes dels meus ulls.—Vós parleu com un home, respongué la duquesa, i jo faré que Altisidora s'ocupi de vui més a cosir llençols i camises, que hi té la mà molt trencada. — No cal, senyora, usar de semblant remei, replicà Altisidora, que serà prou a llevar de ma memòria aquest malandrí vagabund, la sola consideració de sa ingratitud; i amb el permís de vostra Altesa, vull jaquir-me d'ací, per no veure més davant mos ulls sa lletja i abominable figura.—Això dóna'm de parer, digué llavors el duc, que és com allò que diuen: qui llança injúries, està prop de perdonar." Féu Altisidora com aquell qui s'eixuga les llàgrimes, i après de fer acatament a sos senyors, isqué de la cambra.

—Jo et pronostico, digué Sanxo, oh po-

bre donzella, jo et pronostico mala ventura, per tal com tu te les has hagudes amb una ànima de jonc i amb un cor de roure: a fe que si haguessis hagut de raure a les meves mans, ja et lluiria més el pèl." Acabà's la conversa, vestí's don Quixot, i après de dinar amb els ducs, tornà a emprendre les seves jornades.

CAPÍTOL LXVI

De ço que a don Quixot li esdevingué amb son escuder Sanxo fent la via del seu poble.

Anava l'esgarriat i vençut cavaller molt pensatiu per una part i prou content per l'altra; pensatiu a causa de son desastre, content a causa de la virtut meravellosa demostrada per Sanxo en la resurrecció d'Altisidora; encara que, a dir veritat, covés algun dubte tocant a la mort de l'enamorada donzella. No estava gens alegre Sanxo, perquè l'entristia de veure que Altisidora no li havia donat la mitja dotzena de camises que prou tenia ben afanyades.—Per cert, digué a son senyor, dec jo ésser el metge més desafortunat del món; car n'hi ha molts qui, en acabat que han mort el malalt, volen ésser retribuïts de llur treball, ço que ordinàriament no con-

sisteix sinó en firmar alguna recepta que executa l'apotecari (i ja el tenim engalipat!); i a mi que la salut dels altres em costa gotes de sang, bufetades i pessics, punxades i assots, no em donen ni una malla: doncs, jo faig vot que d'ací avant si em porten algun malalt, bé caldrà que m'untin les mans, que diners fan cantar els capellans; i no crec que Déu hagi volgut donar-me la virtut que posseesc amb la fi de comunicar-la als altres a la babalà.—Tens molta raó, Sanxo, respongué don Quixot, i Altisidora s'ha portat malament en no haver-te donat les camises promeses; emperò pensa que la virtut que posseeixes és *gratis data*, per tal com no t'ha costat cap estudi, que no vol cap llei d'estudis per fer-se martiritzar la persona. Quant per mi, puc fer-te segur d'una cosa, i és que, si volguessis la paga dels assots indispensable pel desencantament de Dulcinea, jo te la donaria i bona; emperò no sé si la cura s'avindria amb la paga, i no voldria contrariar el remei pagant-lo a la bestreta; amb tot i això, no hi perdrem res de fer-ne la prova. Vegem, Sanxo, quina paga vols tu per assotar-te ara mateix; en acabat et pagaràs de les teves pròpies mans, comsevulla que ja tens diners meus.

Semblants paraules feren obrir a Sanxo uns ulls i unes orelles de pam, i donà consentiment en son cor d'assotar-se de bona voluntat.—Doncs bé, senyor, digué ell: jo penso complaure la senyoria vostra en profit meu. No em cregui per això massa interessat: jo só un pare de família, i si treballlo, és per mos fills. Doncs, digui'm quant me donarà vostra mercè per tres mil i trescents assots? Ja no parlo d'aquells cinc que podria rebaixar-ne; jo vull fer les coses bé, i a aquests cinc que tinc ja rebuts aniran per

torna.—Si la remuneració degué igualar la qualitat i altitud del servei, digué don Quixot, tot el tresor de Venècia, les mines del Potosí, no abastarien per pagar-te; emperò calcula d'això que tu portes a la meva bossa, i posa tu mateix el preu a cada assot.—En consciència, senyor meu, respongué Sanxo, jo no puc fer ço que vostra mercè desitja, a menys d'un *quart* de ral per cop: que per ningú més jo no ho faria a tan bon preu. Així, doncs, els tres mil assots valen de prompte setcents cinquanta rals, als quals se n'hi ha d'afegir setanta cinc pels altres tres-cents: tot plegat fan vuit-cents vint-i-cinc rals. Aquests desfalcaré jo dels que tinc de vostra mercè, i entraré en ma casa proveït i content, encara que ben assotat; puix qui vol agafar peix... i no en dic més.

—Oh, Sanxo benvolgut!, proferí don Quixot; oh, amable Sanxo! i quant restarem obligats, Dulcinea i jo, a servir-te tots els dies que el cel ens donarà de vida! Si la pobra dama torna al seu primer estat (com no pot deixar de tornar-hi), son desastre haurà estat un bé i mon venciment un veritable triomf. Ara pensa, quan vols començar la deixuplina, que per abreujar el terme, hi afegiré encara cent rals.—Quan?, respongué Sanxo, aquesta nit sens falta: i faci vostra mercè per manera que no ens trobem al camp ras, que jo em flagellaré aquestes pobres carns.”

Arribà aquesta nit que don Quixot esperava amb la major ansietat. Semblava-li que les rodes del carro d'Apolló s'eren encallades i que el jorn es perllongava més que de costum, així com s'esdevé amb els enamorats, qui mai no troben el compte de llurs desigs. Finalment, nostres dos aventurers ficaren-se per un boscatge no gaire

lluny del camí; tantost descavalcats de la sella i de l'albarda del Rossinant i del ruc, ajagueren-se damunt la verda herba i soparen del rebost que portava Sanxo, el qual, en havent satisfet son ventrell, volgué tenir sa promesa; i així, prenent el ronsal i una singla del bast de son ruc, se retragué una vintena de passos lluny de son senyor, entremig d'uns faigs. Don Quixot, qui el veié anar amb aire tan decidit, li digué:—Mira, fill meu, que no et facis malbé; fes que l'un assot esperi l'altre, ni vulles tant adalar-te per arribar al capdaval que l'alè pogués mancar-te en mig de la carrera: vull dir, que no siguin els assots tan terribles que hi deixis la vida ans d'acabar la penitència; i amb la fi que no et perdis per massa, així com per massa poc. estaré ací comptant amb aquests rosaris els assots que et donaràs. I ara, que el cel te favoreixi segons ta bona intenció mereix.

—Al bon pagador no li dolen penvores, respongué Sanxo; i jo penso deixuplinarme de manera que em cogui; emperò sens matar-me, que en això deu consistir la virtut del remei." Dit això, Sanxo que es despulla de mig per amunt, i agarrant les deixuplines, començà a assotar-se, en tant que don Quixot portava el compte dels assots. Set o vuit se n'hauria donats, com li paregué massa pesada la burla i massa baix el preu: i deturant-se un poc, digué a son senyor que es donava per enganyat, car cadascun assot d'aquells prou valia mig ral, i no un *quart*.—Tira avant, amic Sanxo, i no defalleixis, li respongué don Quixot, que jo doblaré la suma del preu.—Si així és, digué Sanxo, a la mà de Déu, i ploquin assots." Emperò en lloc de donar-se'ls a les espatlles, el truà els donava als arbres, engegant uns sospirs de tant en tant,

amb cascun dels quals pareixia que se li arrencava l'ànima. Don Quixot, qui era tendre de cor, temerós que son escuder no hi deixés la vida, i que amb sa imprudència no ho tirés tot a perdre, li digué:—Fill meu, el meu fill, atura, atura, vet-ne ací prou per la primera tongada, que no feu presa Samora en una hora: t'has donat, si no he perdut el compte, més de mil assots; i bé caldrà pendre-ho amb temps, que l'asse, parlant malament, sofreix la càrrega, però no la sobrecàrrega.—No, no, senyor, replicà Sanxo, no vull que es digui de mi: músic pagat no fa bon so: aparti's la vostra mercè un poquet, i deixi-me'n donar un altre miler, que amb dues tongades com aquesta bé definirem la partida, i encara n'hauem passat.—Ja que et trobes en tan bona disposició, digué don Quixot, el cel t'ajudi, i fes a ta voluntat, que jo m'aparto." Tornà Sanxo a la seva tasca amb tal afany, que ben tost no hi hagué al seu entorn un sol arbre a qui restés un penjoll d'escorça. Per fi, amb veu sonora, donant una forta fuetada a un fai, digué:—*Ací morirà Samsó amb tots els qui el rodegen.*"

Oint don Quixot tan dolorós accent i aquell cop tan furiós, hi corregué:—No permeti la sort, amic Sanxo, proferí nostre cavaller, arrabassant-li el ronsal, que li servia de deixuplines, no permeti la sort que per fer-me plaer, tu perdís una vida que deu servir per al sosteniment de ta muller i de tos fills; bé pot esperar un poc Dulcinea, que jo m'entretindré d'esperança fins a tant que tu hakis cobrat noves forces, per tal que aquest afer s'acabi a satisfacció de tothom.—Puix que així plau a vostra senyoria, digué Sanxo, sia en hora bona, i estengui'm son mantell damunt les espatlles, que estic tot amarat i podria re-

fredar-me, com així s'esdevé amb els novells penitents."

Don Quixot s'afanyà d'abrigar son escuder, qui dormí fins que el sol el desvetllà, i après continuaren llur viatge. A cap d'unes tres hores que caminaven, aplegaren a un hostel, que don Quixot prengué per tal, i no per un castell de pont llevadís i ampla vall; comsevulla que, passat son darrer desastre, semblava que discorria amb més seny, com ara mateix es veurà. Albergaren nostre cavaller en una sala a peu pla, on, segons és costum en els poblets, hi havia per cortines dos rebrechs de sarges pintades: la una en representava el rapte d'Hellena, quan l'atrevit hoste la sostragué a Menelau; en l'altra s'hi veia la història de Dido i d'Eneas, ella dalt d'una torre, en actitud de fer senyes amb un mig llençol a l'infidel amant, i ell qui anava per la mar dalt d'una fragata o bergantí a tota vela. Notà don Quixot que Hellena no semblava molt despagada de la violència que li era feta, perquè se'n reia d'amagat; ben al contrari de la bella Dido, qui es mostrava tota plorosa; i l'artista, per dubte que no es conegués prou bé, havia regat les seves galtes amb unes llàgrimes com a nous. —Aquestes dues senyores foren extremadament desafortunades, digué nostre cavaller, per tal com no foren nades en el meu temps; i jo, més desafortunat encara, en no haver vist en l'edat llur la llum del jorn; que si jo hagués viscut en aquell temps, ni fóra abrasada Troia, ni Cartago destruïda, puix que amb la sola mort de Paris hauria previngut tants desastres.

—Dóna'm entenent, digué Sanxo, que sens molta triga no hi haurà taverna, hostel ni posada, o botiga de barber, on no es trobi pintada la història de nostres proe-

ses.—Podrà ésser, respongué don Quixot, emperò voldria que les pintés un altre pintador més expert que aquell qui pintorrejà aquelles senyores. Mes deixant això a part, digues-me si fas pensament, Sanxo, de donar-te'n una altra tanda aquesta nit, i si vols que sia sota teulada o a cel descobert. —En bona refè, senyor, respongué Sanxo, pels cops que jo penso donar-me, tant me fa que sigui a casa com al camp; emperò, amb tot i això, voldria que fos entre arbres, que sembla que em fan companyia, i m'aiuden admirablement a comportar ma fadiga.—Doncs, no ha d'ésser així, amic Sanxo, replicà don Quixot, que amb la fi que prenguis forces, ho reservarem per al nostre poble, on havem d'anlegar, el més tard, demà passat. Com millor plaurà a vostra mercè, digué Sanxo; emperò, si em volgués creure a mi, jo donaria fi a aquest afer a sang calenta, i mentre mol el moli; que feina feta no té destorb; i Déu diu: ajuda't, que t'ajudaré, i més val un té, que dos te'n daré; i un pardal a la mà, que una perdiu en l'aire.—Ja n'hi ha prou, Sanxo, replicà don Quixot; m'apar que tornis al *sicut erat*; parla planament i a la llisa, i no enrevessat, segons t'he dit moltes voltes, i veuràs com un pa te'n val cent.—No sé quina malaventura pesa damunt meu, respongué Sanxo, que no sé proferir una raó sens un proverbi, ni retreure un proverbi que no em sembli una raó; emperò jo m'esmenaré, si puc;" i amb això cessà per llavors la plàtica.

CAPITOL LXVII

De com don Quixot i Sanxo arribaren al seu poble.

Tot aquell jorn passaren don Quixot i Sanxo en el dessús dit hostal esperant la nit; Sanxo, per acabar a camp ras la tanda de sa deixuplina, i don Quixot, per veure'n la fi, qui així mateix era la de son desig. Entretant aplegà a l'hostal un pasatger a cavall, seguit de tres o quatre servents, i l'un d'aquests digué a aquell qui semblava son senyor:—Ací pot aturar vostra mercè, senyor don Alvar Tarfe, per fer la migdiada; l'hostal m'apar net i fresc." No bé nostre cavaller sentí això, mirà son escuder: — No recordes, Sanxo, li digué, com, tot fullejant aquella segona part de ma història, jo hi he trobat, de passada, aquest nom de don Alvar de Tarfe!—Tot podria ésser, respongué Sanxo; deixem-lo descavalcar, que ja li ho preguntarem." El cavaller descavalcà, i l'hostalera féu-lo entrar a una sala a peu pla enfront mateix de l'estatge que don Quixot ocupava. Posà's el cavaller vingut de poc un vestit d'estiu; després, eixint a la porta de l'hostal, qui era espaiós i fresc, i veient don Quixot, qui estava passejant-se:—Senyor gentilhome, li digué, pot saber-se on va la vostra

mercè?—A un poblet d'ací prop, d'on jo só fill, respongué nostre cavaller; i vostra mercè, vers on camina?—Jo, senyor, digué l'altre, me'n vaig a Granada, que és ma pàtria.—I bella pàtria, per cert, replicà don Quixot; emperò, diga'm per favor, quin és el nom de vostra senyoria?, per quant el cor em diu que tinc algun interès a saberho.—Jo em dic don Alvar Tarfe, respongué l'hoste.—Creuria, sens temor d'enganyarme, digué don Quixot, que vostra mercè deu ésser aquell don Alvar Tarfe que va estampat en la Segona Part de la història de don Quixot de la Mancha, escrita ara de poc i donada a la llum del món per un autor modern.—Aquell mateix só jo, respongué el cavaller, i el tal don Quixot, subjecte principal d'aquella història, fou gran amic meu. Fui jo qui el traguí de sa casa, o almenys, qui li suggerí el propòsit de venir-se'n a les justes de Saragossa, on jo aleshores m'encaminava, i del tot cert certament que em deu alguns favors, tenint jo sol el mèrit d'haver fet que el botxí no li apamés les espatlles per ésser bon xic massa agosarat.

—Diga'm de gràcia, senyor don Alvar, prosseguí nostre cavaller, tinc jo alguna semblança amb aqueix tal don Quixot de qui parla vostra mercè?—No, per cert, digué l'altre; ni poc ni molt.—I aquell don Quixot, digué el nostre, portava un escuder nomenat Sanxo Pança?—Sí, respongué don Alvar, i encara que passava per molt discret, jo no li he sentit mai proferir gràcia alguna.—Això crec jo molt bé, digué Sanxo; car no tothom és bo per dir agudeses i gràcies. Aquest Sanxo de qui parla vostra mercè deu ésser algun bergant estrafolari i desgairat: en tant que el veritable Sanxo Pança só jo, que de tanta gràcia

que tinc, apar que em sobreix per tot arreu. Si no, faci vostra mercè la prova, i vingà-se'n amb mi almenys tot un any i veurà com a cada pas engego unes sentències tals i tantes, que menys de saber moltes voltes ço que em dic, faig riure als qui m'escolten. Quant al veritable don Quixot de la Mancha, el famós, el valent, el discret, l'enamorat, el desfaedor de greuges, el pare dels orfes i menors, el defensor de les vídues, l'homeier de les donzelles, el qui té per única dama dels seus pensaments la incomparable Dulcinea del Tobós, és el meu senyor que vet-vos ací en cos i ànima: qualsevol altre don Quixot i qualsevol altre Sanxo Pança és pròpiament burleria i cosa de somni.—Així ho crec jo, amic, respongué don Alvar, perquè en quatre paraules vós haveu dit més belles coses que no en sentí jo tantes en totes les llargues parladuries de l'altre Sanxo, i que foren moltes. Ell tenia més de golut que de ben parlat, i més de taboll que de graciós; i tinc per cert que els encantadors que persegueixen don Quixot el bo, han volgut perseguir-me a mi amb don Quixot el fals. I en veritat, no sé què pensar-me'n: per tal com jo he deixat aquest darrer tancat a la bogeria de Toledo, i jo em trobo ací amb un altre don Quixot, ben diferent del meu.

—Jo, replicà don Quixot, no li diré que sia bo; emperò puc assegurar que no só aquell tan reprovat; i en prova d'això, senyor don Alvar Tarfe, sàpiga vostra senyoria que en ma vida no he posat els peus en Saragossa. I justament per haver-se'm donat notícia que el fals don Quixot havia concorregut a les justes d'aquella ciutat, no volguí ni tan solament posar-hi els peus; i així, per traure a les barbes del món sa falsia, me n'aní tot dret a Barcelona,

ciutat única per sa situació i sa bellesa, arxiu de la cortesia, alberg dels forasters, hospital dels pobres, pàtria dels valents, defensa dels agreujats, estatge on pot lligar un home molt fàcilment amistat ferma i sincera. I amb tot que les coses que allà m'esdevingueren no tinguin res d'agradables, ans comporten molta amargor, aquesta jo passo sens enuig pel sol piaer d'haver-la vista. Finalment, senyor don Àlvar, jo só aquell mateix don Quixot de la Mancha de qui la fama tan sovint reïsona; i no aqueix infortunat, qui ha volgut usurpar el meu nom i honrar-se amb els meus pensaments; i ara suplico la vostra senyoria, per obligació que hi té com a cavaller, que sia servit de fer una declaració davant el batlle d'aquest poble, com la vostra mercè vui m'ha vist per primera vegada, i que jo no só aquell don Quixot de qui es parla en la Segona Part estampada ara fa poc, ni aquest Sanxo Pança, mon escuder, és aquell que vostra mercè ha conegut.—Mol volenterós que ho faré, respongué don Àlvar, posat que m'admiro de veure ensems dos don Quixots i dos Sanxos tan conformes en els noms i tan diferents en els fets: i dóna'm de parer que no he vist ço que tinc vist, ni que per mi hagi passat ço que m'ha passat. — Sens dubte, digué Sanxo, que vostra mercè està encantat, així mateix que ma senyora Dulcinea: i volgués el cel que jo abastés a desencantar-lo amb tres mil i tants assots com els que m'estic donant per ella, que ho faria sens cap interès.—Què és això d'aquests assots?, preguntà don Àlvar.—Oh! senyor meu, respongué Sanxo, fóra molt llarg de recontar; emperò si anem plegats, jo li ho diré tot caminant.”

En això vingué l'hora de dinar, i don Àl-

var i don Quixot segueren a taula. Mentre que dinaven, entrà per atzar dins l'hostal el batlle del poble amb un escrivà. Don Quixot el requerí que prengués acta de la declaració que feia don Alvar Tarfe, com així de fet declarava davant sa mercè, que no coneixia don Quixot de la Mancha, allà present, i que no era aquell de qui havia vist impresa una història intitolada: *Segona Part de don Quixot de la Mancha*, composta per un tal Avellaneda, nadiu de Tordesilles. Finalment, el batlle procedí jurídicament, i l'escrivà féu la declaració en la volguda forma; amb ço que restaren molt satisfets nostres aventurers, com si aquell acte fos per ells d'importància suma per fer ressaltar més la diferència que hi havia entre ambdós don Quixots i ambdós Sanxos, i encara més la que era de veure entre llurs fets i llur paraules.

Don Alvar i don Quixot feren-se moltes cortesies i oferiments, i nostre aventurer mostrà tan bella discreció, que don Alvar acabà de creure's verament encisat, perquè havia vist amb sos propis ulls dos don Quixots tan diferents l'un de l'altre. Aprés passat migdia, partiren d'aquell hostal, i tot fent camí nostre cavaller, referí a don Alvar el desastre de son venciment, i l'encantament i remei de Dulcinea. Per fi arribaren a un lloc on hi havia dos camins, i en acabat que ambdós hagueren-se abraçat, fent-se nous compliments, se separaren.

Passà don Quixot aquella nit entre una arbreda, per donar ocasió a Sanxo d'acabar sa penitència, ço que l'eixerit escuder complí en les soques dels arbres molt més que en ses espatlles, les quals preservà tan bé, que els assots no n'haurien pogut equivaler una mosca, encara que la hi tingués

dessobre. L'enganyat don Quixot no es descomptà d'un sol cop, i trobà que, amb els de la nit precedent, sumaven tres mil vint-i-nou. Pareixia que havia matinejat el sol a ésser testimoni d'aquell sacrifici, i així com fou jorn i clar, emprès de bell nou llur camí, senyor i escuder departiren tots dos sobre l'engany de don Alvar, i del bon acord que tingueren havent-li pres la seva declaració per via de justícia i tan autènticament.

Aquell dia i la nit següent caminaren sens esdevenir-los cosa digna de recontarse, sinó fou que Sanxo acabà del tot sa tasca. Nostre cavaller, més content que no es pot dir, pensant que l'objecte de ses amors hauria ja recobrat sa primera forma, esperava amb ansietat l'aurora, ben convençut que sos primers raigs li farien veure Dulcinea desencantada; i seguint per son camí, no topava ell dona alguna que no hi corregués per assegurar-se si era Dulcinea del Tobós, tenint tant per infalibles les promeses de Merli. Amb tals pensaments i desigs, aplegaren al cim d'un turó, des d'on albiraren un poble. Tantost fou reconegut de Sanxo com, agenollant-se, digué: —Obra tos ulls, desitjada pàtria, i mira que torna Sanxo Pança, fill teu, si no molt ric, almenys ben assotat. Estén els braços, i rep també el teu fill don Quixot, qui si bé fou vençut per braços forasters, torna, emperò, vencedor d'ell mateix, oo que, segons ell m'ha dit, és la victòria més gran que pugui donar-se. Diners jo porto damunt, car si bons assots me doní, també m'he sabut enginyar de valent."

Don Quixot digué a son escuder que s'alçés, i ambdós avallaren per la costa vers el poble.

CAPITOL LXVIII

Dels averanys que tingué don Quixot en entrant al seu poble, amb altres fets qui embelleixen i acrediten aquesta gran història.

Segons reconta Cid Hamet Benengeli, en entrar, veié don Quixot que a les eres del poble estaven barallant-se dos xicots, i l'un digué a l'altre:—Ja pots fer, Peret, que no la veuràs més en tots els dies de ta vida." Don Quixot qui ho sentí, digué a Sanxo:—No t'adones, amic, d'això que aquell xicot diu: "no la veuràs més en tots els dies de ta vida"?—Doncs, bé, què hi fa, respongué Sanxo, que hagi dit això el xicot?—Què?, replicà don Quixot; no veus tu que, aplicant aquella paraula a ma situació, vol dir que no tinc de veure més Dulcinea?"

Anava a respondre-li Sanxo, quan li ho destorbà el veure que per aquells camps venia fugint una llebre, seguida de molts llebrers i caçadors, la qual, esporuguida, vingué a recollir-se i arraulir-se sota els peus del ruc. L'agafà Sanxo a cop segur, i la presentà a don Quixot, qui estava dient:—*Malum signum! Malum signum!* Una llebre fuig; llebrers la persegueixen: no compareixerà, Dulcinea. —Que n'és d'estrany, vostra mercè, féu Sanxo; suposem que

aquesta llebre és Dulcinea, i aquests llebrers qui la acacen són el malandrins encantadors qui la transformaren en camperola; ella fuig, jo l'agafo i la poso en poder de vostra mercè, qui la reté en sos braços i l'amoixa: quin mal senyal és aquest, ni quin mal averany se'n pot fer?"

Els dos xicots de la baralla s'atansaren a veure la llebre, i Sanxo els preguntà per què es barallaven. I fou-li respost que aqueix qui havia dit: "No la veuràs més en tota ta vida", havia pres a l'altre una gàbia de grills, que bé pensava de no tornar-la-hi en tota sa vida. Tragué's Sanxo de la butxaca quatre "cuartos", i va donar-los al xicot per la gàbia, que posà en les mans de don Quixot, dient:—Heu-vos ací, senyor, romputs i desbaratats els mals averanys, qui per res no s'adiuen amb els nostres fets. Si mal no recordo, he sentit dir al rector del nostre poble que no és de persones cristianes ni discretes de fer cabal d'aquestes futeses; i àdhuc vostra mercè mateix m'ho digué dies ençà, donant-me a entendre que eren tabolls tots aquells cristians qui creien en averanys. I no cal fer-se fort en això, sinó passem endavant i entrem al nostre poble."

Arribaren els caçadors, demanaren la llur llebre, que don Quixot els la donà, passaren avant, i a l'entrada del poble s'hi escaigué trobar-se el rector i el batxiller Carrasco, qui tot conversant passejaven. Tantost com veieren llur amic, anaren a son encontre amb els braços oberts. Nostre cavaller baixà del cavall, abraçà'ls tendrament, i tenint-los ambdós agafats per les mans, féu la via de sa casa, acompanyat de tota la brivalla, qui cridava tan fort com podia:—Veniu, veniu, que veureu el senyor don Quixot! Vet-vos, ací, Teresa, vos-

tre marit Sanxo Pança!" La Teresa hi correu mig vestida i escabellada, donant la mà a sa filla Sanxa; i adonant-se que son marit no anava tan empolainat com ella pensava que corresponia a un governador, li digué:—Oh! el meu marit, com torneu de semblant manera? M'apar de veure un pelacanyes qui va a peu, i més féu cara de mesquí desgovernat que no de governador.—Calla, calla, Teresa, respongué Sanxo: que moltes vegades hom pensa una cosa i n'ix una altra, ni sempre allà on hi ha estiques sol haver-hi carnsalada, i anem-nos-en a casa, que et recontaré meravelles, i et mostraré diners (que és ço primer de tot) guanyats amb el meu treball i sens perjudici de ningú.—Porteu vós diners, bon marit meu, replicà la Teresa, i sien afanyats per això o per allò; de qualsevol manera que hagin vingut, no haureu pas introduït un nou costum en el món." Abraçà Sanxa el seu pare, dient-li que l'esperava com l'aigua del mes de maig; després, agafant-lo per l'un costat de la cinta de cuir, i sa muller per la mà, estirant sa filla el ruc, anaren-se'n a casa, deixant el nostre cavaller a la seva, a mans de sa neboda i de sa mestressa, i en companyia del rector i del batxiller.

Don Quixot, havent-se retret a una part amb els seus dos amics, referí'ls amb breus paraules el seu venciment, i l'obligació en què era posat de romandre en el poble per espai d'un any, obligació que com a cavaller volia complir al peu de la lletra. Encara hi afegí que havia pensat de fer-se pastor durant aquell temps, i entretenir-se en la solitud, on podria donar ample camp als seus amorosos pensaments. Per fi, va suplicar-los que, si no tenien feina a fer i no estaven embarrancats en altres negocis

més preferents, volguessin tenir-li companyia en el pastoral i virtuós exercici: que ell compraria ovelles i bestiar suficient que els donés el nom de pastors; per tal com la part principal d'aquell afer ja estava enllestida, havent-los ja imposat noms pastorsils que els vindrien com l'anell al dit. Havent-li preguntat el rector quins noms eren aquells, i que els digués, respongué don Quixot que ell s'havia posat a si mateix el nom de pastor Quixotí, al batxiller el de Carrascó, al rector el de Curatambre i a Sanxo Pança el de pastor Pancino.

Ambdós amics restaren atordits d'aquesta nova follia de don Quixot; emperò per temor que tornés a fugir-los del poble, i sobretot esperant que en l'espai d'un any podrien guarir-lo, accediren a son nou projecte, donaren per bona sa intenció, i prometeren de tenir-li companyia.—I tant més de bon grat, digué Samsó Carrasco, que, com ja tothom sap, jo só poeta celebèrrim, i a cada pas podré compondre versos pastorsils i cortesans, o com me vingui millor, amb tal de no portar la vida ociosa en els botjars on deurem habitar. El més essencial, senyors meus, és que no deixem cap arbre, per dur que sia, menys de gravar-hi els noms de nostres pastores, seguint l'ús i costum dels enamorats pastors.

—Això està molt posat a la raó, digué don Quixot, emperò jo ja estie salvat de cercar nom de pastora fingida, en tant que vull conservar el de la sens par Dulcinea del Tobós, glòria d'aquestes riberes, ornament d'aqueixos prats, nodriment de la bellesa, flor i nata de la gràcia, i finalment subjecte sobre qui pot descansar tota llaor, per molt hiperbòlica que sigui.—Es veritat, saltà el rector; emperò nosaltres cercarem per ací pastores més manyosetes qui ens com-

plaguin.—I com no en tinguéssim cap, afegí Carrasco, no per això han de mancar-nos els noms de les que ja corren gravades o en estampa: Filides, Amarilis, Dianes, Belisardes, Galatees. Doncs n'estan plens els llibres, i són a venal en les botigues dels llibreters, bé podem comprar-les i tenir-les per nostres." Don Quixot va donar-ho tot per bo, i en après que s'acomiadava d'ell, pregaren-lo i fins li aconsellaren que curés de sa salut, i prengués bons aliments.

Volgué la sort que sa neboda i la mestressa sentissin la conversa dels tres; i així que don Quixot estigué sol, se n'entraren dins la seva cambra:—Quin afer és aquest, senyor oncle?, proferí la neboda; ara que ens crèiem nosaltres que vostra senyoria anava a tancar-se en sa casa, per fer una vida quieta i honrada, vol tornar-se a ennavegar amb noves aventures, fent-se pastoret, vina'm ací, pastoret, vés-te'n enllà? Es massa dur el bou a l'ast!—I com s'ho farà la vostra mercè, hi afegí la mestressa, per passar al camp les calors de l'estiu, els freds de l'hivern, i sentir els udols dels llops? Això són exercicis d'homes cepats, envigorits i criats per al treball des dels bolquers: encara, mal que mal, més li valdria ésser cavaller aventurer que no pastor. Pensi-s'hi bé, vostra senyoria; i prengui mon consell, que l'hi dono en dejú, i amb els cinquanta anys que tinc a les espatlles: estigui's a casa, vetlli per la seva hisenda, confessi's un cop a la setmana, faci almoines als pobres, i si algun mal li'n pren, digui'm que sò una àvola fembra.—Calleu, les meves filles, va respondre'ls don Quixot, que jo entenc ço que em convé; i entretant porteu-me al llit, que m'apar que no estigui del tot bo. Tingueu per segur que, ja fos cavaller aventurer, o ja pastor

per aventurar, no deixaré mai de vetllar perquè res no us manqui, com així ho veyreu per les obres." Les bones dones (que així ho eren, sens dubte, mestressa i neboda), conduïren-lo al llit, i li apariaren què menjar, procurant d'afalagar-lo tant com sabien.

CAPÍTOL LXIX

Com don Quixot s'emmalaltí, del testament que féu i de la seva mort.

Com les coses humanals no puguin ésser eternes, declinant tota hora de llurs principis fins arribar a llurs darreries, essent això cosa pròpia de les vides dels homes, així don Quixot, no havent rebut del cel cap particular privilegi que la hi conservés, aplegà a la seva fi i a la seva darrera hora quan menys s'ho esperava. Ja fos per la melancolia que li causava de veure's vençut, o ja per disposició del cel que així ho ordenava, apoderà's d'ell una febre que el retingué sis dies al llit, durant els quals visitaren-lo molt sovint sos amics el rector, el batxiller i el barber, sens desemparrar-lo mai ni un moment son bon escuder Sanxo Pança. Sospitaven tots que la pena d'ésser vençut i de no poder veure acomplert son desig en la llibertat i desencantament de Dulcinea, tenien-lo en aquell estat, i per tant procuraven d'alegrar-lo de tot llur poder, dient-li el batxiller que es donés co-

ratge i procurés eixir del llit, a fi de començar son pastoral exercici, per al qual tenia ja composta una ègloga qui tirava per terra quantes n'havia compostes el famós Sannazzaro; i no-res-menys que tenia comprats dos cans de guarda pel ramat. l'un nomenat Barcino, l'altre Butron, que foren-li venuts per un pastor de la Quintana.

Emperò, malgrat de tot això, no sabia don Quixot distraure's de son capficament. Els seus amics feren venir el metge, qui prengué-li el pols, i no li agradà gens ni mica; ans digué que era del cas atendre la salut de la seva ànima, per tal com la del cos estava en gran perill. Fou el parer del metge que secretes melancolies i contrariats el consumien. Don Quixot, qui conegué son estat, pregà que el deixessin sol, perquè volia dormir: aquesta dormida durà prop de set hores. La neboda i la mestressa ploraven-lo ja per mort, quan de sobte don Quixot es desvetllà, i cridant-les, digué:—Les meves filles, doneu gràcies a Déu tot poderós, qui tant de bé m'ha fet! I puix la seva misericòrdia és infinita, ni l'abreugen ni la contrarien tots els pecats dels homes.”

Sorpresa la neboda de les paraules de son oncle, semblant-li més raonables que de costum, li digué:—Què diu ara, vostra mercè? Tenim res de nou? De quina misericòrdia parla? —Neboda meva, respongué don Quixot, aqueixa misericòrdia és aquella que Déu ara mateix m'ha concedida; i deia que no l'han disminuïda de res mos pecats. Sí, ja tinc el judici clar, i lliure de les calitginoses ombres de la ignorància que sobre d'ell posaren una execrable i contínua lectura dels llibres de cavalleries; ara conec llurs disbarats i entabanaments; i una pena solament m'acora, que aquest

desengany sia arribat massa tard, no deixant-me temps de rescabalar ço perdut llegint altres llibres qui sien llum de l'ànima. Jo em sent, ma neboda, a les portes de la mort, i voldria fer-la tal que donés entenent com la meva vida no fou tan reprovada que em calgués deixar après de mi l'anomenada de boig: doncs per molt que ho hagi estat, no voldria confirmar aquesta veritat en la meva mort. Fes venir, amiga, mos bons amics el rector, el batxiller Samsó Carrasco, i mestre Nicolau el barber, que vull confessar-me i fer mon testament."

La neboda no hagué d'avisar-los, que en aquell moment entraren els tres dins la cambra. Així com els tingué davant, digué don Quixot: —Doneu-me l'enhorabona, senyors meus, que ja no só més don Quixot de la Mancha, mes Alonso Quixano nomenat en altre temps el Bo. Davant vostre jo em declaro l'enemic d'Amadís de Gaula i de tota sa posteritat; ja tinc en avorriment les profanes històries de la cavalleria aventurera; teniu-me des d'ara pel veí vostre, pel vostre amic, de qui la flaca raó, llarg temps enterbolida, recobra, a les darreries de la vida, prou seny per penedir-se dels seus actes."

Com els tres amics oïren semblants paraules proferir, cregueren que sens dubte li havia pres alguna nova fol·lia, i el batxiller Samsó Carrasco digué: — Què és això, senyor don Quixot? Ara que sabem de cert que la senyora Dulcinea està desencantada, i ara que li ve de poc per fer-nos pastors i donar-nos una vida com uns prínceps, vol la vostra mercè fer-se ermità? Assossegui's, per Déu, torni en si i deixi's de cançons.—Les que fins ara m'han fet tant de mal, replicà don Quixot, jo espero que la mort, amb l'adjutori del cel,

les convertirà en profit meu. Jo sent, senyors meus, que me'n vaig dret a la mort, i deixem-nos de burles; sinó que vinga un confessor qui em confessi i un notari qui escrigui mon testament. En el cas que jo em trobo ara, no deu hom burlar-se amb l'ànima. Per tant, jo us prego que vulgueu deixar-me amb el senyor rector, qui em farà la caritat de confessar-me, i vagin els altres a cercar un notari." Miraren-se els uns als altres tots meravellats de les paraules de don Quixot; emperò bé degueren creure'l, per tal com el millor senyal per ells de què el malalt moria, fou aquell canvi tan sobtat de la folia en dretura: tant més, que a les dessús dites raons n'hi afegia d'altres, tan ben pensades, tan cristianes i amb tal concert, que fora de tot dubte reconegueren d'haver ell recobrat el seu seny. El rector féu eixir tothom de la cambra, i, romàs tot sol amb el moribund, va confessar-lo. El batxiller Carrasco anà a casa del notari, i al cap de poca estona tornà amb ell i amb Sanxo Pança. Com aquest fou informat del batxiller en quin estat es trobava son senyor, s'ajuntà amb la mestressa i la neboda totes ploroses, i començà a fer el ploricó i a destillar llàgrimes. En acabada la confessió, el rector sortí dient:—Verament N'Alonso Quixano està guarit de sa malaltia, i veritablement se'n va d'aquest món; hé poden entrar per deixar-li fer son testament." Donaren aquestes noves una terrible empenta als ulls ja prenyats d'aigua de la neboda, de la mestressa i del fidel escuder, per tal que féu-los esclatar en un abundós plor i arrencar mil pregons sospirs; car així com s'és dit per avant, don Quixot, en tant que fou Alonso Quixano el Bo, com mentre portà nom de don Quixot de la Mancha, demos-

trà sempre condició afable i un agradós tracte, per tal que era ben estimat no tan solament dels de casa, sinó de tots aquells qui el coneixien.

Entrà l'escrivà amb tots els altres dins la cambra, i après que hagué escrita la introducció del testament on recomanava don Quixot la seva ànima a Déu, amb totes les formes cristianes que són de costum, en venint a les deixes, digué:

—*Item*, és ma voluntat que, havent hagut amb Sanxo Pança, a qui en ma follia jo fu mon escuder, certs comptes, i preguntes i respostes, no li sigui fet algun càrrec, ni sigui demanat de res; sinó que, posat cas d'haver-hi algun diner escadusser, après de pagat ço que li dec, el romanent sia seu, que ja serà ben poc, i bon profit li faci; i si, així com estant boig fu-li obtenir el govern d'una ínsula, pogués ara que estic en possessió de mon judici, donar-li tot un regne, jo li'l donaria, perquè la senzillesa de sa condició i la fidelitat de sos serveis bé s'ho mereixen." Girant-se llavors a Sanxo, li digué:—Perdona'm, amic, l'ocasió que t'he donat d'aparentar boig com jo, fent-te caure en l'error on jo era que hi hagueren cavallers aventurers al món.—Ai!, féu Sanxo Pança, en plorant: no mori vostra mercè, senyor meu; cregui'm a mi, visca, visca molts anys: la major follia que pugui fer un home en aquesta vida, és pendre mort un mateix, deixant-se rematar en mans de la melancolia. Miri, no sigui mandrós, i alci's d'aquest llit, que tantost anirem al camp vestits de pastors, segons tenim concertat; i qui sap si darrera alguna mata trobarem la senyora Dulcinea desencantada, com així és el nostre desig. I si és que mor de pena d'haver estat ven-cut, doni-me'n a mi tota la culpa, dient

que si jo hagués estret un xic més la cingla al Rossinant, no l'haurien desmuntat de cavall: tant més, que la vostra mercè haurà vist en sos llibres de cavalleries ésser molt comuna cosa desbancar els uns cavallers als altres, i aquell qui vui és vençut, demà és vencedor.—Així és, digué Samsó, i té molta raó Sanxo Pança.—Senyors, replicà llavors don Quixot, caminem a pleret, que ja en els nius d'antany no hi ha moixonets enguany: jo era boig, i ara tinc recobrat el seny; fui don Quixot de la Mancha, i a present, com he dit, só Alonso Quixano el Bo. Puguin el meu penediment i ma sinceritat percaçar-me aquella estimació que se'm tenia, i tiri avant el senyor notari:

Item, jo deixo tota ma hisenda a ma neboda Antonieta Quixana, ací present, llevant primer d'aquella part que convingués per a satisfer els altres llegats de mi instituïts, començant pel salari que a ma mestressa dec per tot el temps que m'ha servit, i de més a més, vint ducats per un vestit. Així mateix, instituesc marmessors el senyor rector i el senyor Samsó Carrasco, qui estan ací presents.

Item, és ma voluntat que si Antònia Quixana, ma neboda, volgués casar-se, que prengui per marit un home de qui primer sia sabut que no coneix ço que són llibres de cavalleries; i posat cas que ho sàpiga, i que a malgrat d'això ma neboda persisteixi en pendre'l per marit i s'hi marida, perdi tantost ço que li he deixat, i mos marmessors puguin repartir-ho en obres pies a tota llur voluntat.

Item, suplico als dessús dits senyors, mos executors testamentaris, que si per ventura pervinguessin a descobrir l'autor qui, segons diuen, ha compost una història intitu-

lada: *Segona Part dels fets de don Quixot de la Mancha*, vullen pregar-lo de ma part, amb tota la instància possible, que perdoni l'ocasió que sens voler-ho li he donada d'escriure tants i tan grans despropòsits com ell escriví; perquè me'n vaig d'aquesta vida amb l'escrúpol d'haver-li'n procurat el motiu."

Amb aquestes darreres paraules tançà son testament, i prenent-li un fort desmai, s'estirà tan llarg com era en son llit. Aleshores fou comuna l'alteració de la família, i acorregueren tots a donar-li socors durant els tres dies que sobrevisqué al testament, perdent els sentits a cada pas. A despit del general desori, menjava la neboda amb bon apetit, brindava la mestressa i s'alegrava Sanxo; tant l'esperança d'un proper hereu el sentiment de recança que deuria deixar-hi la pèrdua del difunt.

Vingué finalment la darrera hora per don Quixot, après d'haver rebuts els sagraments, i pronunciades, no un cop sinó molts, les més enèrgiques malediccions contra els llibres de cavalleries. El notari declarà no haver jamai llegit en les obres de cavalleries que algun cavaller aventurer fos mort en el seu llit tan assossegadament i tan cristià com don Quixot, qui reté son esperit, vull dir que morí, en mig de la dolor i llàgrimes dels qui allà es trobaven. I així com el rector el veié mort, obtingué del notari una legal testificació com "Alonso Quixano el Bo, comunament apellat don Quixot de la Mancha, era passat d'aquesta vida a l'altra i mort naturalment." Semblant testimoni, digué ell, el demanava amb l'intent de llevar l'ocasió que algun altre autor que no fos Cid Hamet Benengeli, pen-

sés de ressuscitar-lo falsament i escrivís inacabables històries de sos alts fets.

Aquesta fou la fi de l'*Enginyós Cavaller Don Quixot de la Mancha*, de qui Cid Hamet no volgué clarament manifestar la pàtria, per deixar que totes les viles i poblets de la Mancha pugnessin entre ells per afillar-se'l i tenir-lo per seu, com pugnaren per Homer les set ciutats de Grècia. No es parla ací dels plors de Sanxo, de la neboda i de la mestressa ni dels epitafis bon xic originals, compostos per a la tomba de don Quixot. Amb tot i això, heu-vos ací el que va compondre Samsó Carrasco:

Ací jau l'*hidalgo* fort
Qui a tal extrem arribà
De valor, que hom creu per sort
Que la mort no triomfà
De sa vida amb la sua mort.
Fou el món un gra de boll
Per ell, qui fou un patoll,
D'espantar fins gent madura,
Acreditant sa ventura
Morir bo tot vivint foll.

I el prudentíssim Cid Hamet digué a la seva ploma:—Oh ma insignificant ploma, no sé si bé o mal trempada, ací romandrà tu penjada amb aquesta cadena de llautó, i viuràs llargs segles, a menys que, ensuperbits i melèvols historiadors no et despengin per profanar-te. Emperò si tant gossessin tocar-te, pots fer-los avinent i dirlos de la millor manera que sàpigues:

“Ela, ela, gent perversa,
De ningú sia tocada,
Que aquesta empresa, bon Rei,
Per a mi fou reservada” (*).

(*) Traducció de quatre versos d'un antic romans castellà.

Per tu sola sí, per tu sola nasqué don Quixot, i tu per ell. Ell sabé obrar i tu escriure. Ambdós no fàieu sinó u, a despit i malgrat de l'escriptor fingit i tordesilles el qual gosà i voldrà tal volta encara atrevir-se a escriure amb ploma d'estruç grossera i mal trempada les proeses de mon valerós cavaller, que no és càrrega aquesta de les seves espatlles, ni matèria de son refredat enginy. Si per ventura algun dia fos de tu conegut, dóna-li per consell que deixi estar en pau els ossos ja fadigats i podrits de don Quixot, i no el vulgui fer ressuscitar, traient-lo de la fossa on certament jau estès de llarg a llarg, impossibilitat de fer una tercera jornada i nova eixida (*): puix per escarnir tantes com se'n reconten de tants cavallers aventurers, abasten les dues que ell acomplí tan a gust i aprovació de les generacions qui n'hagueren esment, així en aquests com en els forans reialmes. Restarà així satisfeta tan cristiana professió donant bons consells, i tornant bé per mal, i jo restaré pagat i ufanós d'haver estat el primer qui gaudí el fruit de sos escrits, tal com esperava; per tal com no fou altre mon desig sinó posar en avorrició dels homes les fictícies i desbaratades històries dels llibres cavallerescos, les quals, mercès a les aventures esdevingudes a mon veritable don Quixot, van ja entrebancant-se i certament que han de caure del tot. Adéu.

FI DE L'OBRA

(*) A la fi de son llibre, l'imitador Avellaneda havia anunciat una tercera part.

INDEX DEL VOLUM TERCER

	<u>Pàgines</u>
Segona part. — Capítol XXXI. — Del saborós colloqui que la duquessa i ses donzelles passaren amb Sanxo Pança	9
Capítol XXXII. — Qui tracta de la manera com es procedí a desfer l'encantament de Na Dulcinea del Tobós, qui és una de les aventures més famoses d'aquest llibre	15
Capítol XXXIII. — On es prossegueix la manera com fou proposat a don Quixot per desencantar Dulcinea, amb altres admirables fets.	22
Capítol XXXIV. — On són recontats alguns fets de ningú imaginats fins ara, amb una lletra que Sanxo Pan- ça escriví a sa muller.	29
Capítol XXXV. — On es prossegueix la famosa aventura de la vídua Do- lorida	34
Capítol XXXVI. — Com procedí a re- ferir el seu malastre la Vídua Dolo- rida	37
Capítol XXXVII. — De coses tocants i atenyents a aquesta memorable aventura	44
Capítol XXXVIII. — De la vinguda del Clavileny, amb la fi d'aquesta perllongada aventura	49

Capítol XXXIX. — Consells que donà don Quixot a Sanxo Pança, abans que anés a governar la insula, amb altres coses no menys memorables.	57
Capítol XL. — Deis segons consells que don Quixot donà a Sanxo Pança	63
Capítol XLI. — Com Sanxo Pança fou conduït al govern.—Estranya aventura esdevinguda a don Quixot ...	69
Capítol XLII. — Com el gran Sanxo Pança prengué possessió de sa insula, i en quina manera començà a governar-la	77
Capítol XLIII. — Nova persecució que experimentà don Quixot en el discurs de les amors de l'encatarinada Altisidora	84
Capítol XLIV. — On es prossegueix la manera com es portava Sanxo Pança en son govern	89
Capítol XLV. — De ço que li esdevingué a don Quixot amb Na Rodríguez, cambrera d'honor de la duquessa, amb altres fets dignes d'ésser escrits i de perdurable memòria	99
Capítol XLVI. — De ço que li esdevingué a Sanxo Pança rondant la seva insula	108
Capítol XLVII. — On es declara qui foren els encantadors i botxins qui assotaren la vídua reposada i pessigaren don Quixot, amb ço que li esdevingué al patge qui portà la lletra a Teresa Pança, muller de Sanxo Pança	115
Capítol XLVIII. — Progressió del govern de Sanxo Pança, amb altres coses prou ben raonades.	124
Capítol XLIX. — On es reconta l'aventura de la segona vídua dolorida o	

congoixada, per altre nom apel·lada	
Na Rodríguez	132
Capítol L. — De l'afadigada fi i acabament que tingué el govern de Sanxo Pança	140
Capítol LI. — De ço que li esdevingué a Sanxo Pança en el camí	147
Capítol LII. — De la descomunal i mai vista batalla que passà entre don Quixot de la Mancha i el lacai Tosilos, en defensió de la filla de Na Rodríguez	155
Capítol LIII. — Qui parla de com don Quixot prengué comiat del duc, i de ço que li esdevingué amb l'eixerida i esparpellada Altisidora, donzella de la duquessa	162
Capítol LIV. — Com plogueren damunt don Quixot tantes i tantes aventures, que la una aconseguia l'altra	167
Capítol LV. — On es reconta un fet extraordinari, que bé pot tenir-se per aventura	177
Capítol LVI. — De les coses que a don Quixot esdevingueren tot anant cap a Barcelona	187
Capítol LVII. — De ço que li esdevingué a don Quixot en entrant a Barcelona	198
Capítol LVIII. — Qui tracta de l'aventura del cap encisat, amb altres menudències que no es poden deixar de referir	202
Capítol LIX. — On es prossegueix l'aventura del cap encisat, amb la passejada de don Quixot per la ciutat, a peu	209
Capítol LX. — Com els nostres aventurers visitaren les galeres, amb la gran aventura, que, de totes aque-	

lles que hom ha vistes, fou la més dolorosa per don Quixot	215
Capítol LXI. — On se fa saber qui era el cavaller de la Blanca Lluna. — Com don Quixot partí i se n'anà de Barcelona	221
Capítol LXII. — De la resolució que prengué don Quixot de fer-se pastor i seguir la vida en el camp, en tant que passava l'any de prometença	229
Capítol LXIII. — De la bacona aventura, la qual fou més sensible a Sanxo que no a don Quixot	234
Capítol LXIV. — On es refereix la més estranya i nova aventura que sigui esdevinguda a don Quixot en tot el discurs d'aquesta gran història	241
Capítol LXV. — Qui tracta de coses que cal saber per a la claredat d'aquesta història	
Capítol LXVI. — De ço que a don Quixot li esdevingué amb son escuder Sanxo fent la via del seu poble	254
Capítol LXVII. — De com don Quixot i Sanxo arribaren al seu poble.	261
Capítol LXVIII. — Dels averanys que tingué don Quixot en entrant al seu poble, amb tres fets qui embelleixen i acrediten aquesta gran història	267
Capítol LXIX. — Com don Quixot s'emmalaltí, del testament que féu i de la seva mort	272

Col·lecció d'obres selectes

Volums publicats

- I. — **MURGER.** *Escenes de la vida bohèmia*. Traducció d'E. Lluelles. Pròleg de **Santiago Rusiñol**.
- II. — **ROUSSEAU.** *Contracte social*. Traducció i pròleg de **Ramon Vinyes**.
- III. — **DIDEROT.** *La monja*. Traducció i pròleg de **Lluís Capdevila**.
- IV. — **SANTIAGO RUSIÑOL.** *Coses viscudes*.
Preu de cada volum: Ptes. 2,50
- V, VI, VII. — **Don Quixot de la Mancha**.
Preu dels tres volums: Ptes. 7,50.

Pròximes a sortir

- VIII. — **VOLTAIRE.** *Diccionari filosòfic*.
Traducció de **Domènec Guansé**.
Pròleg de **Gabriel Alomar**.
- IX. — **EÇA DE QUEIROZ.** *La reliquia*.
Traducció de **Lluís Capdevila**.
Pròleg de **Pere Coromines**.
- X. — **GOETHE.** *Faust*. Traducció catalana de **J. B. Tarragó**.

